



33652

4, 1895 № 124411

4, 1896 № 588

КНИЖКА I.

Д Е Н

БИБЛИОТЕКА - ШУМЕН

$\frac{3}{985}$

84 10 15079

МЪСЕЧНО СПИСАНИЕ

НА

РАБОТНИЧЕСКАТА СОЦ.-ДЕМОКРАТИ

честване на марксизма.
за развитието

ГОДИНА ЧЕТВЪРТА

КНИЖКА I.

1895.

р. 12 / 1895.
(8, 48) / 1896

ОКРЪЖНА НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

ШУМЕН

№ 15049/84

СОФИЯ

Печатница „Напредък“.

1895.

ДЪРЖАНИЕ.

истическо движение? — Отговоръ на единъ социалистъ-марксистъ. — Посрѣдствено и негвие за растението на класовото съзнание отъ Г. Плехановъ.

расказъ отъ *Gou de Montasana*, превелъ отъ

рения отъ В. Неновъ.

ий свѣтъ отъ *Anri Брисакъ*, превелъ отъ френски

расказъ отъ А. Т. Страшимировъ.

изъ руский животъ и литература. Главнитѣ моменти

на руската общественно-литературна мисль.

ратки бѣлѣжки. Професоритѣ около „Български Пре-

хното отношение къмъ науката. — Отъ Я. С.

. — Социаленъ прегледъ. — Криспи и Сицилия. — Законо-

въ избори въ Италия. — Социалистическата побѣда. —

ението въ Сицилия. — Изборитѣ за долната каммара въ

лия. — Поражението на либералитѣ и причинитѣ му. — Изборитѣ

Окр. свѣти въ Франция. — Настроенieto на руската работна

класа. — Политически процесъ въ Одеса. — Саданското празд-

ненство въ Германия. — Повѣдението на социалиститѣ. — Рѣчѣта

на Вилхелма II. — Отговорътъ на *Vorwärts*. — Отъ К. Р.

IX. — Изъ общественния животъ. — Юбилейтъ на Ив. Вазовъ отъ Я. С. — Нѣколко чертици отъ литературната и общественна физиономия на поета отъ *Маленико*. — Върху два законопроекта: по изборната система и по неотчуждаемостта на малката селска собственост. — Отъ К. Р.

X. — Книжнина. — „Българска Сбирка“: „Главнитѣ направления въ историята като наука“ и „историята като наука“ отъ П. Деборовъ. Отъ К. *Ид.* *Volks-Lexikon. Nachschlagebuch für sämtliche Wissenszweige. Von Emanuel Wurm.* (Народенъ Лексиконъ. Наръчна книга за всички клонове на знанието. Съ съдѣйствието на много специалисти, издава Емунуелъ Вурмъ), отъ К. *Ид.* „Биографическа библиотека“: 1. В. Г. *Вьлинский*. 2. Н. А. *Добролюбовъ*, превежда И. *Михайловъ*, Варна 1895 год. — „Спестовност“ отъ *Самуелъ Смайлсъ*, Ст.-Загора 1895 год. — „Писмо къмъ женитѣ“ отъ *Жоржъ Ренаръ*, прѣвелъ Г. С. — Изложение за състоянието на Видински окръгъ прѣзъ 1894/95 год.

XI. — Изъ живота и науката: Двѣ думи къмъ нашитѣ противници отъ *George Renard*. — Фридрихъ Енгелсъ. — Петко Р. Славейковъ и Трайко Китанчевъ. — Парижското изложение въ 1900 год. — Социалистически конгресъ въ Лондонъ презъ 1896 г. — Смѣсъ.

51 43
 Г. и, 1895 № 12, 14, 10, 11
 Г. и, 1896 № 5, 7, 8

Д Е Н Ъ

ОКР. НАРОДНА БИБЛИОТЕКА - ПЛУМЕН

КУПЕНА 19 84 150 79

Що е социалистическо движение?

отъ Г. Плехановъ.

I.

Отговоръ на единъ социалистъ утопистъ и социалистъ марксистъ.
 — Посрѣдствено и непосредствено съдѣйствието за рѣстението
 на классовото съзнание у пролетарията.

Ако вий задалѣхте този въпросъ на единъ социалистъ
 отъ тридесетѣхъ години, — напимѣръ, на единъ послѣдователъ
 на знаменития Фурие, — той би ви отговорилъ приблизително
 слѣдующето: „Нашия гениаленъ учитель е открилъ и изло-
 жилъ въ своитѣ съчинения цѣлъ редъ истини, съществуванието
 на които човѣчеството и до днешенъ день не е подозирало.
 На основание на тѣзи открития той е разработилъ подробно
 плана на новото общественно устройство, което единствено
 само може да избави хората отъ безбройнитѣ правственни
 и материални бѣдствия. Съврѣменното социалистическо дви-
 жение, — истинското, достойното за своето название социа-
 листическо движение, — се свожда къмъ распространението
 идеитѣ на нашия учитель и къмъ тѣхното практическо осъ-
 ществление, т. е. къмъ устройството на измисленитѣ отъ него
 фаланги“.

Такъвъ отговоръ би билъ съврѣменно правиленъ въ
 тридесетѣхъ години. Социалистическото движение тогава
 дѣйствително се свождаше къмъ распространението идеитѣ
 на различнитѣ социалистически школи и къмъ опитване за
 тѣхното практическо осъществление. При това, само по себе
 си се разбира, че всѣка школа е считала за истински со-
 циализмъ именно учението на своя основателъ.

Но сега работата не стои вече така. На съвременния социалист социалистическото движение се представлява свършено не тъй, както то се е представлявало на социалиста отъ тридесетътъхъ години. Още преди революционната 1848 година мѣжду социалиститѣ се бѣха явили хора, които гледаха на социализма отъ свършено нова гледна точка. Отъ тази нова гледна точка грѣшката на предишнитѣ социалисти се заключава въ обстоятелството, че „по-нататъшната история на цѣлия миръ за тѣхъ се свежда къмъ пропагандата и къмъ практическото осъществление на тѣхнитѣ реформаторски планове.“*) Новитѣ социалисти виждаха въ по-нататъшната история на цивилизования свѣтъ нѣщо друго и несравнено повече общающе.

Какво именно сж виждали въ нея новитѣ социалисти? Преди всичко борба на классовѣтѣ, борба на експлоатируемитѣ съ експлоататоритѣ, на пролетариата съ буржуазията. Сетнѣ тѣ сж виждали въ нея неизбѣжно предстоящото тържество на пролетариата, паданието на сегашния, буржуазенъ общественъ порядъкъ, социалистическа организация на производството и съответствуващо на него промѣнение въ взаимнитѣ отношения на хората, т. е. мѣжду другото и унищожението на классовѣтѣ. Като сж разбирали по-добрѣ отъ своитѣ предшественници, че социалистическата революция означава пълепъ превратъ въ всички общественни отношения, новитѣ социалисти съвсѣмъ не се занимаваха съ разработването на плана на бѣднѣщото общественно устройство. Тѣ сж считали това безполѣзно времегубение, тъй като частноститѣ въ бѣднѣщия строй се опредѣлятъ въ своето време отъ такива обстоятелства, които не могатъ да се предвидятъ, а достатъчно е само да се опредѣлятъ неговитѣ общи основания чрезъ *научната* критика на съществуващитѣ общественни отношения т. е. чрезъ критика, основана не на симпатитѣ и антипатитѣ на реформаторитѣ, а на изслѣдването историческия ходъ на развитието на днешния общественъ порядъкъ. Новитѣ социалисти веднажъ за винаги сж се простили съ *утопизмътъ* и сж застанали на гледната точка на *науката*. Тази тѣхна заслуга сж признали даже и тѣхнитѣ врагове, като сж започнали да наричатъ най-новия социализмъ *наученъ*

*) Манифестътъ на комунистическата партия отъ Карла Маркса и Фридриха Енгелса, глава III.

социализмъ. Последователитѣ на научния социализмъ сж днесъ единственнитѣ социалисти, които заслужаватъ това название.

Ако за последователитѣ на научния социализмъ всичката по-нататъшна история на буржуазното общество се свежда къмъ борбата на пролетарията съ буржуазията, то и всичкитѣ тѣхни практически задачи имъ се подсказватъ именно отъ тази классова борба. Като стоятъ безусловно на страната на пролетарията, най-новитѣ социалисти се стараятъ съ всички сили да облекчатъ и ускорятъ неговата побѣда. Но какво могатъ да направятъ тѣ въ този смисълъ? Необходимо условие за побѣдата на пролетарията се явява съзнанието на своето положение, на своитѣ отношения къмъ експлоататоритѣ, на своята историческа роль и на своитѣ социално-политически задачи. За това, най-новитѣ социалисти считатъ за свой най-главна, да не кажемъ единствена, обязаность съдѣйствието за рѣстението на това съзнание у пролетарията, което тѣ на кратко наричатъ негово **классово съзнание**. Тѣ измѣрватъ рѣстътъ на классовото съзнание на пролетарията съ успѣхитѣ на социалистическото движение. Всичко, което съдѣйствува на този рѣстъ, тѣ считатъ полезно за своето дѣло; всичко, което го замедлява — вредно; всичко, което не оказва на него ни такова, ни друго влияние, тѣ считатъ безразлично, *политически* индиферентно.

Но на рѣста на классовото съзнание на пролетарията може да се съдѣйствува различно. На него може да се съдѣйствува *посредствено*, може да се съдѣйствува — *непосредствено*. Тѣй напр., ако азъ се занимавамъ съ социалистическа пропаганда въ срѣдата на пролетарията и съ неговата организация, ако азъ, като членъ на социалистическата партия, способствувамъ за отдѣлянето на пролетарията въ особена политическа партия, противостояща на всичкитѣ партии на експлоататоритѣ, тогава азъ съдѣйствувамъ *непосредствено* за рѣстението на неговото классово съзнание. Но да предположимъ, че азъ, като гражданинъ на дадена свободна страна, защитавамъ интереситѣ на свободната търговия. Изобщо свободната търговия дѣйствува разрушително на буржуазнитѣ общественни отношения. „Тя разлага предишнитѣ националности и довежда до крайность противоположността между пролетарията и буржуазията. Съ една дума, системата на свободната търговия ускорява социалната рево-

люция.“*) За това и азъ, като способствувамъ за тържеството на свободната търговия, до известна степенъ расклащамъ съществуващия буржуазенъ порядъкъ. А колкото по-скоро се расклати буржуазния порядъкъ, колкото по-скоро расте класовото съзнание на пролетарията — неустойчивостта на общественитѣ отношения естествено ще го навожда на мисълта за тѣхната (на общественитѣ отношения) негодност. Но може ли да се каже, че до колкото моитѣ усилия ускориватъ тържеството на свободната търговия, до толкова и азъ върша същото, каквото вършатъ и самитѣ социалисти? Не, социалистическата дѣятелностъ способствува *непосрѣдствено* на рѣшението на класовото съзнание у пролетарията. Азъ пъкъ му съдѣйствувамъ само *посрѣдствено*, тъй като на рѣшението на класовото съзнание у пролетарията способствува собствено не свободата на търговията — цѣльта на моитѣ усилия — а неустойчивостта на буржуазнитѣ обществени отношения, която се явява *всѣлствию* свободната търговия, и която (неустойчивостъ) азъ съвсѣмъ нѣмамъ предъ видъ. Социалиститѣ могатъ да признаятъ моята дѣятелностъ косвено (посрѣдствено) полезна за тѣхната партия, но тѣ нѣматъ никакви основания да ме признаятъ за *тъхенъ* челоуѣкъ.

А ако азъ защищавамъ свободата на търговията именно заради нейнитѣ разрушителни послѣдствия? Ако азъ и защитавамъ единствено защото тя „ускорява социалната революция?“ Тогава азъ съмъ социалистъ и тогава другитѣ социалисти не могатъ да ме не признаятъ за тѣхенъ другаръ. Не така ли?

Не, пакъ не така. Каквито и да сж послѣдствията отъ свободната търговия, тя може да бѣде защищавапа по два съвършено различни начина: или 1) въ борбата за нея да се при единитѣ къмъ тѣзи слоеве отъ буржуазията, на които нейното (на свободната търговия) тържество ще принесе непосредствени економически печалби; или 2) да се стараешъ да направишъ пролетарията защитникъ на свободната търговия, комуто ще бѣдатъ износни нейнитѣ разрушителни послѣдствия, и който съ своята поддръжка може да способствува много за нейното тържество. Ако вие избирате

*) Карлъ Марксъ. „Рѣчь о свободѣ торговли.“ четвертый выпускъ. Библиотеки Современнаго Социализма. Женева 1883, стр. 22.

вторий пътъ, тогава вие, разбира се, дѣйствувате социалистически: защото за да поддържа пролетариятъ свободната търговия на това основание, че тя „ускорява социалната революция“, вие трѣбва да сте го направили по-напредъ съзнателенъ защитникъ на тази революция т. е. другояче казано, вие сте трѣбвало да водите въ неговата срѣда социалистическа пропаганда, трѣбвало е да съдѣйствувате *непосрѣдствено* за неговото класово съзнание. Въ таквъ случай само едно ще е удивително: какъ вие, като социалистъ, сте дошли на мисълта за необходимостта отъ социалистическа пропаганда само посрѣдствомъ съображението за разрушителнитѣ послѣдствия на свободната търговия? Защото до тази мисълъ може да се даде много по просто.

Но ако вие предпочитате първий пътъ, ако вие се борите за свободата на търговията въ редоветѣ на буржуазията, то *фактически* вие сте буржуа, както и да разсѣждате за послѣдствията отъ вашата побѣда. Политическото значение на всѣки дѣятелъ се опредѣля чрезъ дѣйствителния характеръ на неговата политическа дѣятелностъ, а не чрезъ това, какво той мисли за нея. Какво правите вие въ редоветѣ на вашитѣ буржуазни съюзници? Туй същото, което правятъ и тѣ сами: вие се борите за свободната търговия. И само това. Вие знаете при това, че свободната търговия ускорява социалната революция. Вашитѣ съюзници не знаятъ това. Но това е безразлично. Вашитѣ съюзници защищаватъ свободната търговия съ същата енергия, както и вие; слѣдователно и тѣ толкова дѣятелно ускориватъ социалната революция. Но туй, обаче, не имъ бърка да си оставатъ чистокръвни буржуа. Не бъркатъ и вамъ вашитѣ *размисления* за разрушителнитѣ послѣдствия отъ свободната търговия, да си бѣдете *фактически* чистокръвенъ буржуазенъ дѣятелъ.

Развитието на капитализма безъ всѣко съмнѣние ускорява социалната революция. Слѣдователно всѣки буржуа, дѣятелността на когото способствува за развитието на капитализма, ускорява социалната революция. Но било би твърдѣ чудно, ако нѣкому доде на умъ да причислява на това основание буржуазнитѣ гешевтари къмъ социалиститѣ. Да ускориватъ социалната революция могатъ даже хора, дѣятелността на които е насочена право противъ социализма. Нѣкои нѣмски социалъ-демократи мислятъ, че известния ис-

ключителенъ законъ противъ социалистите е принесълъ немалко полза на тѣхната партия. Ако това мнѣние е справедливо, то излиза, че Бисма къ съ прокарването на този законъ е ускорявалъ социалната революция въ Германия. Но кой ще парѣче социалистъ човѣка, който се стрѣмеше да нанесе смъртенъ ударъ на социалъ-демократическата партия?

Повтарямъ, както и да разсуждавате за *последствията* отъ вашата политическа дѣятелность, вие можете да бждете признатъ за социалистъ само въ единъ случай, когато вашата дѣятелность способствува *непосрѣдствено* па рѣстеніето на классовото съзнание у пролетарията. Ако тя не оказва такова *непосрѣдствено* влияние, то вие съвършено не сте социалистъ, макаръ повече или по-малко отдалеченитѣ послѣдствия отъ вашата *несоциалистическа* дѣятелность и да сж принесли по голѣма или по-малка полза на дѣлото на социализма.

Само по себе си се разбира, че като оказвамъ на най-важния и най-непосрѣдственъ признакъ на всѣка социалистическа дѣятелность, азъ не искамъ съ това да кажа, че всѣки, който не иска да измѣни на червеното змаме, непременно трѣбва да се занимава или съ съчинения на социалистически книги, или съ тѣхното распространение и въобще съ пропаганда между пролетариата и съ неговата организация. Огдѣлнитѣ *лица*, принадлежащи къмъ социалистическата *партия* могатъ да се занимаватъ и съ други работи, *бъзъ да преставатъ* ни на минута да бждятъ социалисти.

Да предположимъ, че социалистическата партия въ дадена една страна, е рѣшила да устрои тайни приобщаща за своитѣ членове, които правителството преслѣдва. Тя предостави тая работа на менъ и на нѣкой още други другари. Ний изпълняваме тази порѣчка ревностно, на драго сърдце. Нашата лична дѣятелность не е насочена лично къмъ непосредственното развитие на классовото съзнание у пролетарията. Но, ако ние се занимаваме съ нея, преставаме ли да бждемъ социалисти? Никой нѣма да каже „да“. И защо нѣма да каже „да“? Затова, защото като се занимаваме съ нашата работа, ний не само, че не сме преставали да принадлежимъ къмъ *партията*, която *сдѣлства* *непосрѣд-*

ственно за *растението на класовото съзнание у пролетарията*, по и изпълняме една от нейнитѣ поръки. Други примѣръ. Социалистическата партия на една дадена страна е рѣшила, че ней скоро и предстои да стѣпи въ открита борба съ правителството. Успѣхътъ на борбата зависи много, разбира се, отъ това какъ ще постѣпи войската въ рѣшителната минута. И ето партията натоварва извѣстно число отъ членоветѣ си да се занимаватъ съ революционна пропаганда въ войската. Солдатитѣ, разбира се, могатъ да се разглеждатъ като пролетарии, облѣчени въ военни мундири. Слѣдователно, горния въпросъ не може да възникне за лицата, които улесняватъ цѣлитѣ на социализма на тия въ мундири облѣчени пролетарии. Но той е напълно умѣстенъ за лицата, които иматъ работа исклучително съ офицеритѣ. Тия лица преставатъ ли да бѣдѣтъ социалисти? Съвършено не. Защо не? Пакъ защото тѣхната дѣятелностъ се опредѣля отъ нуждитѣ на такава партия, която съдѣйствува непосредствено за *растението на класовото съзнание у пролетарията*. Подобни примѣри могатъ да се приведатъ много. Но мисълта ми, надѣвамъ се, е достатъчно ясна. Тя се изражава въ слѣдующитѣ думи, взети отъ нѣмския „Социалдемократъ“: **безъ работници съзнаючи своитѣ класови интереси, нѣма социализмъ.**

Нищо не може да бѣде по-просто отъ тази мисълъ. Азъ съмъ увѣренъ, че за много отъ моитѣ читатели, тя е аксиома. Но тя не е била всѣкога аксиома. Социалистичѣ-утописти я биха обявили съвършено погрѣшна. И попятно защо. Тази мисълъ представлява неизбѣжно логическо слѣдствие отъ понятието за социалистическото движение, както и за класовата борба между пролетарията и буржуазията. За социалистичѣ-утописти тия понятия сѣ били чужди, тѣ не сѣ били дорастнали още до тѣхъ. Неудивително е тогава, че и упирающитѣ се на тия попятни мисли, имъ се показвали неоснователни, парадоксални, че даже и безнравствени. А до колко социалистичѣ-утописти сѣ били далечъ отъ понятието за класовата борба ще видимъ отъ слѣдующето обстоятелство.

Въ края на четиридесетѣхъ години въ Германия е съществувало нѣщо като обобщение, което се наричало „*Die gesellschaftlichen Zustände*“. Въ втория томъ на това изда-

ние ние намираме единъ извънрѣдно забѣлѣжителенъ възгледъ на социалистическото движение въ Франция и въ Германия. Оказва се, че въ Франция съ „социалния въпросъ“ се занимава почти изключително пролетарията, а въ Германия — „имуция классъ“. Този классъ, по думитѣ на автора, който е обѣрналъ внимание на социалния въпросъ *) едвамъ преди двѣ години, е съвършено съгласенъ съ неимуцитѣ классове въ Франция и се увлича отъ социалното движение не по-малко отъ него. „Не служи ли това — пита авторътъ — за достатъчно доказателство, че ни единъ отъ общественитѣ классове не може да бѣде нарѣченъ причина на нашитѣ многоразлични общественни бѣдствия?“ По пататъкъ ние узнаваме, че политическитѣ форми сѣ безразлични за хора, които се стрѣмятъ къмъ разрѣшенieto на социалния въпросъ. *Zunadъ* (die westlichen Länder) обладава повече или по-малко демократически конституции, а мѣжду това тамъ бѣдността не е по-малка, отъ колкото въ источнитѣ страни, гдѣто сѣществува автократията. „Ето защо всичкитѣ либерално-политически стрѣмления сѣ за насъ повече отъ безразлични: тѣ ни сѣ даже формално отвратителни.**“).

Авторътъ на тия редове не само не е съчувствувалъ на классовата борба на пролетарията, не само се е държалъ о мнѣнието, че въ Германия „имуция классъ“ (т. е. собственно, по сегашната русска терминология, интеллигенцията) ще играе смѣщата историческа роль, каквато въ Франция игралъ пролетариатътъ, но и въобще съ думитѣ „общественъ классъ“ е свъртзвалъ съвършено смѣтно представление. Никой не може да счита буржуазията *причина* на буржуазния общественъ порядъкъ. Буржуазията само се е явила безсѣзнателенъ плодъ отъ този исторически процесъ, който е създадалъ сегашния общественъ порядъкъ. Но веднѣжъ заела своето мѣсто въ обществото и веднѣжъ разбрала своитѣ классови интереси, тя се явява *сѣзнателна* защитница на сегашния общественъ порядъкъ, и пролетариятѣ трѣбва да надвие нейното съпротивление за да отстрани *този* порядъкъ. Това е всичко. Борбата на пролетарията съ буржуазията не е измислица на социалиститѣ отъ извѣстна школа, и не пѣка-

*) Това е било писано въ 1847 г

**) Die gesellschaftlichen Zustände, 1847. В. II, §. §. 1—32.

къвъ — си тактически приемъ, измисленъ отъ фанатици-революционери, а такава сжща фатална историческа необходимостъ каквато е била на врѣмето си борбата на буржуазията съ феодалното дворянство. Въ сегашно врѣме е излишно даже да се говори, че примѣрътъ на „нимуция классъ“ въ Германия, доказва тъкмо обратното на туй, което е искалъ да каже нѣмския социалистъ-утопистъ отъ четиредесетѣхъ години. Този классъ не е направилъ рѣшително нищо за разрѣшението на „социалния въпросъ“, а ако принадлежашитѣ къмъ него младежи тогава съ се увличали отъ социализма, то това отъ тѣхна страна е било, разбира се, хубаво, но това се обяснява прекрасно съ тогавашното политическо състояние въ Германия. Послѣ 1848 година нѣмската „интелигенция“ се е интересуваа отъ социализма само като за грозно чудовище, което е трѣбвало да се падне, каквото и да стане, че даже ако доде и до унищожението на „естественитѣ“ права на гражданитѣ. Днесъ въ Германия, както и въ Франция, подъ социалистическото знаме отива само работника, само „неимуция“ классъ, противъ когото и измислятъ за това „исключителни“ закони. Сега съ разсѣдени, подобни на горѣпреведенитѣ, могатъ да си служатъ само въ Русия, гдѣто даже революционеритѣ често се препиратъ за това, че ние не сме „Западъ“ и пр. (при което у насъ Германия се причислява вече къмъ западнитѣ страни, между тѣмъ, когато по-напредъ нѣмскитѣ утописти противопоставяха нея на Западъ). Западно-европейския животъ е отишелъ твърдѣ далече напредъ отъ четиредесетѣхъ години насамъ, и колкото той е отивалъ по-далече, толкова повече се унебивало фаталното и революционното значение на классовата борба, както за социалиститѣ, тъй даже и за тѣхнитѣ врагове, защитницитѣ на сегашния общественъ порядѣкъ.

Преди да отидемъ по-нататѣкъ ще направимъ една оговорка, но за това въ идущата книжка.

СТАРЕЦЪТЪ

Расказъ

отъ Гюи де Мопасанъ.

Есеннитѣ лѣчи падаха въ единъ простъ земедеѣлчески дворъ, презъ голѣмитѣ букаци, насадени край вадата. Подъ испасаната отъ кравитѣ морава, налитата отъ скорошния дъждъ земя потъваше съ църтение подъ краката; и дърветата, увиснали отъ лѣбълки, хвърляха на плодетѣ си една слаба зеленина въсредъ тъмния фонъ на листата.

Четири млади телици пасеха една до друга и понѣкога измукваха къмъ къщата; кокошки, патки, пуйки и др. животини бѣха испъстрили купището предъ обора, ровѣха, прехвъркваха, куткучечеха, гулдуркаха, търсѣха зрънца за пилецата си, като ги викаха съ кърканье, а пкъ по натакъ два петли пѣха непрекъснато.

Вратникътъ се отвори; влѣзе единъ човѣкъ около четиредесетъ годишенъ, но който изглеждаше на шейсетъ години старецъ, съ набръчкано лице, намръщенъ, наведенъ, крачещъ съ бавни, голѣми крачки, като тътреше тѣжкитѣ си обуца, напълнени съ слама. Дългитѣ му рѣцѣ висѣха отъ двѣтъ страни на тѣлото му. Щомъ като се приближи до къщата, едно желто кученце, вързано близо до една бѣчва, която му служеше за лѣгло, до дънера на една дебѣла круша, замърда съ опашка, а сетнѣ захвана и да джавка отъ радостъ.

Човѣкътъ извика:

— Мирно, Фино!

И кучето млъкна.

Една селенка излѣзе отъ къщата. Костеливото ѝ, дълго и мършаво тѣло се показваше подъ лепената ѝ горня дрѣха, която достигаше до кръста ѝ. Една сива фуста, твърдѣ къса се спущаше малко по долѣ отъ колѣнитѣ ѝ, подъ която се виждаха сини чорапи, обути въ обуца, сжщо изпълнени съ плѣва. Една бѣла, малко пожелтела забрадка покриваше

рѣдкитѣ ѱ коси, заплетени на темето. Възчерното ѱ, омършавело, погрозняло и беззѣбо лице представляваше такава дива и груба физиономия, каквато се срѣща най-често у селенитѣ.

Човѣкътъ попита:

— Какъ е сега?

Жената му отговори:

— А че, дѣдо попъ вече каза, че свършва, че тази нощъ или искара, или не.

И мъжътъ, и жената влѣзоха въ къщата.

Преди да преминатъ готварницата, преминаха прѣзъ една ниска и тъмна стаячка, слабо освѣтлявана отъ едно малко прозорче, предъ което висеше единъ парцалъ. Голѣмитѣ дѣски на дюшето, испогнили отъ врѣмето, почернели и одимени, оставяха много дупки по цѣлата стая, изъ които денѣ и нощѣ играеха мишките отъ ближната житница.

Влажпата и грапава прѣстъ съ която бѣха измазани стѣнитѣ изглеждаше омръсена и оцапана, а въ дъното на стаята се бѣлѣше едно лѣгло. Единъ равномеренъ, пресичанъ шумъ, едно тѣжко хриптяще и шицнщо въздишание, като шумоление на вода изъ пѣкоя развалена тулумба, излизаше отъ къмъ потъналото въ тъмнина лѣгло, гдѣто се бореше съ смъртта единъ старецъ, бащата на селенката.

Мъжътъ и жената се приближиха и погледнаха кроткото и огададено на волята божия лице на умирающия.

Зетътъ каза:

— Е, свършва вече; я искара, я не до тази вечеръ ..

Селенката отвърна:

— Отъ пладнѣ насамъ захърка тѣй.

Слѣдъ туй се омълчаха. Очитѣ на бащата бѣха затворени, лицето бѣше станало като прѣстъ и тѣй исъхнало, че приличаше на дърво. Полуотворенитѣ му уста испущаха треперливо и глухо дѣхание и крливия юрганъ се повдигаше надъ гърдитѣ му при всѣко поемане на въздухъ.

Слѣдъ дълго мълчание зетътъ продума:

— Да го оставимъ да свърши. Какво да правя? Ама инакъ ще побърка за поканенитѣ на умрѣлото. Сега врѣмето е хубаво, ще остане да ни прави бела утрѣ пакъ да се приготвяме...

Жена му остана смутена при тази мисъл. Тя помисли нѣколко минути и продума:

— Ако се размине днесъ не ще се зарови чакъ до сѣбота; утрѣ ти ще се справяшъ съ хората кога надойдатъ.

Селенинѣтъ бѣше се вдѣлбочилъ въ мислитѣ си; слѣдъ малко каза:

— Тѣй, ама утрѣ ще трѣбва на всѣки, когото съмъ викалъ, да ида да кажа още преди петъ или шестъ часѣтъ... Ще трѣбва да се ходи отъ Турвилъ чакъ въ Манелотъ, на всички да се каже.

Жената като помисли двѣ, три минути, продума:

— Ами! още отъ прѣди зори трѣбва да обиколишъ цѣлото Турвилъ. Размина се, ще имъ рѣчешъ, ама пакъ не ще може да оздравя.

Мжжѣтъ прекара минути смутено, като размисляше работата и ползата отъ рѣшеніега за утрѣ. Най сетнѣ каза:

— Какво ще се прави! Ще се ходи, нѣма какво! — и трѣгна да си излазя. Слѣдъ едно колебание пакъ се побърна:

— Ама ти си свърши работата, свари ябълкитѣ и ако можешъ направи четири дузини кравайчета да има за хората, които ще додаты; зерь, трѣбва да се поутѣнижѣ малко Ще запалишъ пещъта съ трѣнѣето, гдѣго е подъ покрива. То е сухо.

Като каза туй, селенинѣтъ излѣзе отъ стаята и влѣзе въ готварницата, отвори долапа, взе една пита хлѣбъ, около три и половина оки, грижливо отрѣза единъ рѣзень, събра въ шепата си нападаитѣ на дѣската трохи и ги хвърли въ устата си безъ да извали нѣкол. Сетнѣ задигна съ върха на ножа си малко солено масло па дѣното на едно гърне, размаза го на хлѣба си и почна да гълта на бързо, както правеше всѣкога. Походи изъ двора, укроти кучето, което бѣше се разляяло, излѣзе на пѣтя и трѣгна къмъ Турвилъ.

Като остана сама, жената се залови за работа. Отви ноцвата съ брашното и замѣси тѣсто за питкитѣ. Тя го мѣсеше дълго врѣме, обръщаше го ту тѣй, ту инакъ, валѣше го въ рѣцѣтъ си, мачкаше го и го раздѣляше. Тури го въ една прѣма бѣла торба и го остави.

Отиде за ябълки и да не наранява дървото съ прътъ, тя се покачи съ една стълбичка, като избираше съ грижа само узрѣлитѣ плодове и ги трупаше въ престилката си.

Единъ гласъ ѝ извика отъ пѣтя :

— Хей, бульо Шиевице!

Тя се обърна. Викаше я единъ съсѣдъ, кметътъ, който отъ мързелъ не отиваше да натори нивитѣ си, а сѣдѣше съ скръстени крава връзъ колата съ която носятъ торъ.

Тя му отговори:

— Какво правишъ, какво, кмете?

— Тейко ти какво става?

— Тя му извика:

— Хемъ-хемъ заминува! Въ сѣбота ще го опѣваме, сутринта, канихме хората вече.

Съсѣдътъ отговори:

— Чухъ. Надобро да е. Остани съ здравье.

Тя му отговори на поздрава:

— И ти все много здравье си носи.

Щомъ като се върна, тя отиде да види баща си, като се надѣваше, че ще го види умрѣлъ. Но още отъ вратата тя усѣти шумното и монотонно хъркане и като мислеше, че е безполезно да ходи чакъ до лѣглото да не изгуби врѣме, тя се залови за питкитѣ.

Тя завиваше плодоветѣ единъ по единъ въ тъпкъ листъ отъ тѣсто и ги редеше по краищата на сандѣка. Като направи четиредесетъ и осемъ топчета, раздѣлени на дузини тя намисли да приготви вечерята и тури на огъня тенжерата да свари картофи, защото не запали пещта, като остави туй за утрѣшния день.

Мажътъ ѝ се върна къмъ петъ часътъ. Още не бѣше прекрачилъ прага, попита:

— Свърши ли?

Тя му отговори:

— Не е още, все тѣй хърка. . . .

И отидоха да видятъ.

Старецътъ бѣше все тѣй. Неговото присипцало и правилно, като камбаненъ звонъ, дишание, не бѣше нито ускорено, нито замедлено. Отъ секунда на секунда той се посъживѣваше и измѣнеше малко гласътъ си, споредъ като влазяше и излазяше въздуха въ гърдитѣ му.

Зетъ му го гледа, гледа и каза:

— Той ще свърши безъ да си мисли, като една свѣщъ.

И слѣдъ туй мъжътъ и жената безъ да си продуматъ влѣзоха въ готварницата да вечерятъ. Като изсърбаха супата, изѣдоха по единъ рѣзень хлѣбъ намазанъ съ масло и като изѣдоха и останалото по паницитѣ, влѣзоха въ стаята на умирающия.

Жената доближи една малка ламбичка съ димливъ фитилъ, почти до лицето на баща си. Ако той не дишаше, щѣха да го мислятъ вече за умрѣлъ. . .

Лѣглото на двамата селени бѣше скрито въ другото кюше на стаята, въ закривената частъ. Тѣ си лѣгнаха безъ да се обадятъ, огасиха свѣщъта, затвориха очитѣ си; и скоро вече двѣ не еднакви хъркания, едното по-дѣблоко, другото по-слабо, придружаваха непрекъснатото хъркане на умирающия.

Мишкитѣ се расхождаха изъ житницата.

Мъжътъ се събуди преди зори на другия день. Дѣдо му живѣеше още. Той побутна жена си, обезпокоенъ отъ съпротивлението на стареца.

— Е, казвай, Фимо, той не ще да свършва. Какво ще правимъ сега?

Той ѝ даваше добъръ съвѣтъ.

Ти отговори:

То не ще мипе днесъ, както се вижда. Нѣма отъ какво да се плашимъ. Едно време кметътъ не се противи, като погрѣбваха на другия день, както стана съ Ренарда, който умрѣ тъкмо по сѣдба.

Той се убѣди въ очевидността на заключението ѝ, и излѣзе на полето.

Жена му захвана да вари питиетѣ и сетѣ растрѣби изъ двора.

По обѣдъ старецътъ още не бѣше умрѣлъ. Нѣкои дойдоха, но пакъ си отидоха.

Въ шестъ часътъ бащата дишаше още. Зетътъ най-сетѣ, се пооплаши.

— Какво ще правимъ, по туй време още. . . ха, Фимо?

Тя не знаеше нищо да каже. Той отиде да намъри кмета.

Кметътъ обѣща, че ще засвидѣтелствува смъртта, какъ че е станала на минжлия день. Феддшерътъ, който дохожда, се обѣща да послужи на зетътъ, като даде свидѣтелство съ лъжлива дата, единъ день напредъ.

Мжжътъ и жената се поуспокоиха.

Тъ си лѣгнаха и заспаха щомъ като се мръкна и тѣхнитъ хъркания се смѣсваха съ слабото хъркане на стареца.

Когато се събудиха, той не бѣше още умрѣлъ.

Отъ туй тѣ се хептенъ стопиха. Тѣ седѣха прави до възглавницата на стареца, гледаха го съ недовѣрие, като че той искаше да си играе съ тѣхъ, да ги върти, да ги лѣже, да имъ бърка на спокойствието и тѣ, сѣкашъ, искаха отъ него да имъ върне изгубеното подиръ него време.

Зетътъ попита:

— Какво да правя?

Тя не знаеше нищо и отговори:

Какво ще правишъ? Всѣ тѣй на опаки! . . .

Туй обаче не можеше да върне поканенитѣ, които слѣдъ единъ часъ щѣха да дойдатъ. Зетътъ рѣши да ги чака да дойдатъ и да имъ раскаже работата.

Къмъ седемъ часътъ безъ десетъ минути дойдоха първитѣ отъ поканенитѣ. Женитѣ въ черно, главата покрита съ черна забратка и показваха нажаленъ и печаленъ изгледъ. Мжжетѣ, облѣчени съ черни сюртюци, нарочно се замайваха двама по двама, като разговаряха за нѣщо си.

Бай Шико и буля Шиковица се смутиха и ги приеха наскърбено, — щомъ като ги приближиха заплакаха. Тѣ разказваха какъ станала работата, приказваха колко се измъчиха, поднасѣха столове, вълнуваха се, извиняваха се, искаха да покажатъ, че всички трѣбва да постѣпватъ, като тѣхъ, приказваха безъ спирание и съ бръщолювенията си не оставяха никого да отговаря.

Мжжътъ и жената се приближиха:

— Азъ не вѣрвахъ, че тѣй ще стане; както му мѣза още ще се продължи!

Поканенитѣ малко помалко се распрѣскахъ, мжжетѣ, които изгубваха очакваната церемония не знаяхъ какво да

правятъ и стояха прави. Нѣкои трѣгнаха да си отиватъ. Шико ги задържа.

— Азъ отивамъ ей сега да разрѣжа кората на млиновѣтъ. Ний направихме млинчета; трѣбва да ги кусате.

Лицата на всичкитѣ свѣтнаха при тѣзи слова. Захва-
наха да си пушкаты ниско. Малко по малко дворѣтъ се
испѣлваше; ония, които дойдоха още отъ най-напредъ, рас-
казваха какво се е случило на другитѣ. Мисльта за млин-
четата развесели всички.

Женитѣ влязяха да видятъ умирающия. Тѣ се кръстеха
до лѣгло, промърморваха молитва и излизаха. Мжжѣтъ,
по-малко гладни за зрѣлицето, по нѣкога хвърлеха погледъ
къмъ отвореното прозорче.

Буля Шиковица расправяше за агонията.

— На, два дни вече, всѣ тѣй, ни по вече ни по малко,
ни по-силно ни по-слабо. Сѣкашъ че църка нѣкоя ту-
лumba....

Когато всички видяха умирающия, помислиха и за по-
хапването; но понеже готварницата бѣше тѣсна, изнесоха
софрата предъ кѣнитѣ врата. Четиретѣхъ дузини млинчета
възбуждаха ищахъ, раствареха очитѣ къмъ двѣтъ голѣми
блюда. Останаха само четирѣ.

Буля Шиковица продума съ пълни уста:

— Ако ни видеше тейко, туй щѣше да го нажали. Той
ги обичаше до гдѣ бѣ живъ.

Единъ дебелъ и веселъ селенинъ заяви:

— Той нѣма да си куса сега. На всѣки каквото се
пада.

Туй разсмѣдение намѣсто да нажали присутствующитѣ,
напротивъ ги развесели. Зеръ, туй имъ се падаше на тѣхъ,
да изѣдатъ млинчетата.

Буля Шиковица опечалена за расноснитѣ непрестанно
ходеше въ избата да търси лѣблчено вино. И всички вече
се смѣеха, почнаха да викатъ, като на голѣй.

Отведнѣжъ една стара селенка, която бѣше останала
при умирающия, задържана отъ единъ жадеиъ страхъ отъ
туй, което и нея щѣше скоро да сполѣти, се показа на про-
зораца и извика съ пискливъ гласъ:

— Е, свърши, свърши! . . .

Всички се умълчаха. Женитѣ настанаха да видятъ.

Наистина, той бѣше умрѣлъ; бѣше престаналъ да хърка.
Мжжѣтъ се спогледаха и цѣлуваха очитѣ съ нѣкакво си
непокойствие. Още не бѣха си сдѣвкали млинчетата. Съв-
сѣмъ не бѣше избралъ врѣме да умира, сиромашѣтъ пусти! . .
Ступанитѣ сега не плачеха вече.

Е, едвамъ, мина се вече, тѣ се умириха и казаха:

— Ний знаехме, че нѣма да се размине. А пакъ ако
бѣше свършилъ още снощи, не щѣше да ни прави гюрултия.
Както и да е, свърши се. Ще го погрѣбватъ въ поне-
дѣльникъ, туй то всичко и ще си поѣдватъ сегисъ — тогисъ
млинчета.

Поканенитѣ се разотидоха, като приказваха за тозъ
работни день, благодарни за гдѣто видѣха туй чудо и гдѣто
си понамазаха гърлата съ млинчета.

И когато мжжѣтъ и жената останаха сами, единъ до
другъ, тя каза, като стѣрчи жално лицето си:

— Щѣха да се пекѣтъ пакъ четири дузини млинчета,
само да бѣше се разминавалъ и тази ноцъ.

А мжжѣтъ, покоренъ на Божиита воля, отговори:

— А, то не е всѣки день! Еднѣжъ става! . . .

Превелъ отъ френски

Д. И. П.

* * *

Кое е най доброто управление? — Онова, което ни
учи сами да се упраоливаме. — Гйоте.

* * *

Най доброто управление е онова, което се прави из-
лишно. — Вилх. Фонъ Хумбалдтъ.

* * *

Царетѣ иматъ дълги рѣцѣ.
Министритѣ — дълги уши.

СТИХОТВОРЕНИЯ

Не страхувайте се 'га облаци закриятъ
 На небото ясно вѣдрината;
 'Га тѣжно цвѣтата вѣнчетата си свиятъ
 Отъ ново да цвѣнатъ в' свѣтлината.

Слѣдъ силната буря отново ще да блѣснатъ
 На слънцето лжчитѣ закрити,
 И надѣжди благи у всѣкого ще свѣтнатъ,
 Ще въскръснатъ силитѣ убити.

Не може угасна звѣздата всѣкидневна,
 Не се разбива земниятъ шаръ;
 Не! Не сломва се душата ни нетленна,
 Ще грѣй идеала ни катъ фаръ!...

II.

Небето бѣ ясно, звѣздитѣ трѣптеха,
 Нощта в' сѣнь дълбокъ бѣ всичко задушила.
 Трѣвицитѣ росни и цвѣтата спѣхъ,
 Тя наврѣдъ мълчанье гробно бѣ внушила.

Презъ тази нощъ тиха очи не затворихъ,
 Искяхъ да узная тайната в' нощитѣ;
 И, о! колко рани в' гърди си разровихъ,
 Колко ми сърдцето мжчиха тѣжитѣ!...

И узнахъ тогава, че в' нощта вилнѣятъ:
 Скърбитѣ горчиви — духоветѣ зловни,
 Че спомѣни жалки в' гърдитѣ живѣятъ
 И в' живота бликаѣ ядове отровни...

Нанси, Май 1895 г.

В. Неновъ.

Буржуазний свѣтъ

отъ Анри Брисакъ.

Типове, които ще исчезнатъ.

1. Военний

Членъ отъ една фабрика за човѣшки трупове, къмъ които и неговий стѣпада по нѣкога. Върши всичко, което влиза въ занаята му: трѣперящи мѣса, течаща кръвъ, искълчени крака и рѣцѣ, подпалвания, съсипни, вдовици, сирачета. . . . За тази негова работа му заплащатъ и го кичятъ съ ордени. Най дабрѣ се заплащасъ и най-грижливо се награждаватъ съ ордени тѣзи отъ тѣхъ, които покажътъ най-голъма сръчностъ по своя занаятъ. При всичко това отъ двадесетъ военни деветнадесетъ бихъ желали „да се прѣждосжтъ“. (Баче богаталитѣ и царетѣ, които си служатъ съ тѣхъ противъ външнитѣ и вътрѣшнитѣ неприятели на държавата, не ги испущатъ лесно. Отъ всички двадесетъ военни деветнадесетъ тѣхъ не знаятъ защо трѣбва да си секътъ мѣсата. За да ги примирятъ за сега, казватъ имъ, че патриотизмътъ го изисква. Господаритѣ на всичкитѣ държави се трудятъ споредъ кефа си, или споредъ възможността, да разширочатъ своитѣ граници, или да запазятъ цѣли смѣстнующитѣ. Границитѣ сж преграда, която раздѣли хората на съотечественници и чужденци. Всѣка държава на гледъ съставлява една голѣма фамилия. Така, Андорската република е една отъ тѣзи фамилии. Стѣлбоветѣ, на които опредѣлятъ владенията на всѣка държава, се пазятъ отъ войници. Европа брой, за сега поне, двадесетъ и четери такива държави или фамилии. Това число е било много пѣти изменявано. Отъ единъ вѣкъ насамъ почечето отъ военнитѣ сж си промѣнявали много пѣти отечеството. Когато имъ заповѣдватъ, тѣ обсипватъ съ гранати старото, или измиратъ за новото.

* *

Всичкитѣ военни, освенѣ нѣколцина, се потърсватъ отъ-
тоя занаятъ, и ще пожелаятъ единъ день, както ги съвѣт-
ватъ умразнитѣ социалисти, да създадатъ само едно отечество,
и то съ братско протягание на ръцѣтъ си, а не съ пушка
и ножъ. Царетѣ и управляюшитѣ обаче побѣсняватъ, само-
като си помислятъ за това страшно бѣдѣще.

2. Монархѣтъ

Едно чудовище, което носи корона вмѣсто шапка, и
скиптръ вмѣсто орѣдие за работа; — скиптръ, който му
донася голѣмо богатство! Неговитѣ подданици благоговѣятъ
предъ него, защото той стои на тронъ — вий разбирате
още на какво стои. Негово Величество, истѣканъ отъ лъжи,
плува въ дребнавостѣта на тѣлпата. Той олицетворява вси-
чкитѣ несполуки на човѣшката цѣль; живѣе съ кражба, за-
щото дивилната му листа е открадната отъ работницитѣ;
живѣлъ е и живѣе чрезъ разбойничество; живѣе съ измама,
която е кръстилъ съ името „божья милость и народна воля“;
живѣе съ неравенството, като господарь или полу-господарь
на едно стадо, което наирча свои подданици; живѣе съ сует-
вѣрие, защото вѣрата въ небесната воля е еднаква съ вѣ-
рата въ земнитѣ господари; живѣе съ старий редъ—едничкото
условие за неговото съществуване; живѣе съ ограбването
на сиромашѣта,—богатитѣ сѣ естественнитѣ му съюзници;
живѣе съ соперничество на народитѣ, които ще се слѣятъ
въ една Република; живѣе съ съществуването на чудовищ-
ний общественъ редъ, защото той е най заинтересуванъ да
го поддържа.

* *

Музентѣ чакатъ корони, скиптрове и тронове. Царскитѣ
и императорскитѣ статуи, които мърсятъ публичнитѣ мѣста,
ще застанатъ на редъ съ мумиитѣ. Господарскитѣ палати ще
минатъ въ рѣцѣтъ на едникий си законенъ владетель: цѣл-
лий свѣтъ. Династиитѣ ще бѣдѣтъ премахнати отъ народа.
Подчиненитѣ ще станатъ равни; непокорнитѣ ще бѣдѣтъ
смазани отъ народа.

преведе отъ френски

Оцеола.

К О С Ю

(Разказъ)

Такъвъ ли е билъ роденъ — не знамъ. Но изра-
сълъ бѣше късъ, та плѣщестъ, дѣсното рамо поиздиг-
нато, коремътъ испжченъ, а лицето възжелто и кока-
лесто съ мижачи сини очи, сплѣсканъ носъ, несъразмѣрно
голѣми уста и рошѣвъ мжхъ на мѣсто въси и брада.
Клатеше глава кога вървеше; заекваше се въ говора.

Гледашъ го, обтѣгналъ се на припѣкъ по камѣнитѣ
въ лазаретния дворъ, замижалъ, мислишъ — спи. А
наближи го, той отваря лѣниво очи и гледа те тѣй,
дѣто това и смисляшъ, че за Косю нѣма и не може да
има нѣкакво „защо?“

Така си помислихъ отъ първомъ и азъ. Ала то не
било тѣй. Кога Косю билъ въ строя — а билъ е тамъ
цѣла година — той, расправяха ми, спреварвалъ се е
съ всички войници, отварялъ, що се рѣкло, очи на че-
тери. И обичали го всички, макаръ и да го е родила
майка тѣй смѣшенъ. Ала послѣ му докривяло нѣщо,
залинялъ и отпусналъ му края.. Защо и по какво, —
питали го, распитвали — не казва. Чудили мусе взводния,
фелдфебеля, съвѣтвали го, наказвали, па напаконъ до-
дѣяло имъ, наплѣскали го една вечеръ и отърсили яки
отъ него, — случило се, та го испратили санитаренъ
служителъ въ лазарета....

А тукъ той бѣше съвсѣмъ такъвъ... никакъвъ.
Гледашъ го нѣкоги навѣсенъ, навѣсенъ, мислишъ —
ще стори нѣщо, а туку вижъ ухилилъ се — слънце..
Мартенски день и толкозъ! и всичкитѣ му работи так-
визъ. Пратятъ го въ ротата да вземе хлѣба за служи-
телитѣ, а той забрави колко сж тѣ, или пѣкъ го изма-
матъ отдѣльоннитѣ — донася по-малко хлѣбове.. Взе
нѣщо да мие, — не се случва да не строши.. Па
наказания, та че и да плаща.. А той, горѣкъ, нѣма ни
пукната.

— Косю, що нѣмашъ пари? — питатъ го.

— Нѣмамъ, г-нѣ младши!

— Хичъ ли не ти прашатъ?

Косю мълчи, а челото му — тъменъ облакъ...

— Е, тогазъ, защо си не купишъ малко пари? — подиграватъ му се.

Тукъ Косю пакъ грѣйне — слънце.

А другаритѣ му — паломници — обвѣсили една дѣска въ кухнята и бѣлѣжатъ: толкова и толкова наказанъ Косю — косерка; толкози хлѣбове изгубилъ, това и това строшилъ... И сочатъ му я тѣ, ама издалечъ, защото Косю по нѣкога си не поплюва...

И на чудо бѣха фелдшеритѣ съ Кося. Да рѣчете хаплю, — не е; или мързеливецъ, — още по-не. Нехайникъ и туй то! Само при-сърдце му бѣ да върши едно — дневалството. Това, вижъ, никой не вършеше като Кося: — гледаше той болнитѣ — съща майка! Най му се чудеше старшия фелдшеръ, а добъръ човѣкъ бѣше той, право. И съ добро държа Кося, и съвѣтва го, и по-строгичко го гълча...

— Туй момче има нѣщо тѣга на душа, — казваше старшия фелдшеръ; или пѣкъ му е дипъ дотѣгнала службата... Зеръ, не е лека и не е еднаква за всички...

Па и другитѣ фелдшери не бѣха нѣкакви опърничави. Туку служба е, иска да се отварятъ очи на четире! Дойде завѣдующия, па туй не е на мѣсто, онуй не е чисто и гълчъ, наказания... А, видно си е, най вече на Кося се струпваха тѣ, защото и нехаенъ, мълчи — не оправдава се...

И не знамъ на кждѣ би я искаралъ той, туку случи се...

А ей какво се случи.

Хванали единъ старъ бѣглецъ — турчинъ и доведоха го въ лазарета на лѣчение. Той бѣше делиормански великанъ съ широко кокалесто лице, рошави брада и мустаки, гѣсти вѣжди, подъ които поглеждаха голѣми спокойни очи. Правяха го страшенъ фесътъ съ широката гъжва, заголенитѣ гърди, широкия и окъсанъ поясъ, „ Старшия фелдшеръ предъ сами него свика слушнителитѣ, па имъ дума;

— Тоя войникъ, момчета, е бѣгалъ трижъ, ала още не му е дошелъ ума въ главата... За това отваряйте си очитѣ: срамъ ще бѣде, ако го изтървемъ!

Косю сяйна — слънце. Изгледа той турчина отъ глава до пети, па сви заканително устни. Фелдшерътъ го съпикаса.

— Хж, Косю, да те видимъ баре тукъ! — подби му се той; — отваряй очи на четире!

— Слушамъ! — отвърна Косю ухилень до уши.

А минаха се дни — турчинътъ и не става отъ кревата, боленъ човѣка. Па забравиха го всички. Само Косю сегизъ-тогизъ го поизглежда изъ подъ вѣжди...

И една вечеръ, по срѣди нощъ, спимъ всички, а ечна лазарета: — ревъ, боричкане и даване... Стекохме се и що да видишъ: турчинътъ дави Кося, а тоя се впилъ въ краката му, — пиявица и толкосъ! Грозно, па и смѣшно. Отървахме Косю, питаме го, а той бърше кръви по гърло, поема джхъ и попсунува... Изми го самъ старшия фелдшеръ, превърза го, па тупа го по рамо и пита.

— А че, Г-нъ старши, нѣ, — почва дваждъ Косю и напоконъ додаде сърдито; — поганецътъ! Спѣхъ до вратата на дѣскитѣ — по нѣма бѣлхи, та можеше и да нагледвамъ... Ама не му се надѣяхъ... хичъ! Пъкъ то, гледамъ, минава край менъ... той! Озърнахъ се за дневалния — нѣма го. И не викнахъ, — турчина ще търти... Така, хе, дебнешкомъ счепкахъ го... Тѣй стана.

— Ами ще те удуши, бе момче!

— Одраска ми гърлото, поганецъ! — смѣнка Косю, навъси пакъ чело, а долната джуна тѣй е, трепера...

Чудимъ му се, а старшия фелдшеръ самъ го заведе на лѣгло му и грижно го зави...

На заранъта дойде докторътъ, расправиха му, — повика той Косю, гледа го, па не му вѣрва! Прегледа турчина — здравъ, и писа въ ротата да дойдатъ да го зематъ...

Баре да зарадва всичко туй Кося! Не! Другаритѣ му го наобикалятъ, откачиха и подбивната дѣска отъ кухнята, распитватъ го за какъ стана, а той, и не имъ отврѣща! Ходи — гдѣ ходи и туку вижъ надникне въ

стаята на турчина... А тоя пали цигаръ слѣдъ цигаръ и изъ рѣдко въздиша. По едно време Косю се озърна, видя че го не гледатъ и вмъкна се при него, скръсти ръцѣ и го загледа.

— Е, защо рачишъ да бѣгашъ? Нейчинъ? — Заекна се, попита го Косю...

Турчинатъ го изгледа кръвнишки, шавна уста — изпсува го... Косю пламна.

— А тебъ какво ти става? — спревари го по турски бѣглецътъ.

— А хж, ний да служимъ, пѣкъ ти...

— И азъ служихъ и щѣхъ да служа, ама сега не шж и нѣма да служа!

— Е, защо, защо? Какво ти е тебе?! Менъ нѣ, е до кокалъ! Баща ми е боленъ, майка ми проси... въ село сж... И ще умрѣтъ, ще умрѣтъ, ти думамъ!... Пѣкъ нѣ, азъ служа..., — расправи Косю припрѣно, като да се кара.

Турчинътъ сопнато се поиздигна, погледа Косю, тжга прелѣте въ погледа му, наведе очи и мѣтко промълви:

— Я... вижъ!... Е, сѣдни, — стори му той мѣсто при себѣ си.

Косю сѣдна и погледа го дружески.

— Кажи де, какво ти е... какъ...

— Ехъ, момче, не знаешъ... Азъ щѣхъ да служа, ама сбъркахъ, сбъркахъ! Биха ме, па забѣгнахъ... Най-послѣ прибрахъ си се въ село и — оженихъ се...

— А!

— Оженихъ се, а хванаха ме и докараха тукъ... Питамъ, колко ще служа, а отвръщатъ — не знайно е... Траяхъ. траяхъ, ама казватъ ми, ще ме сждятъ. та отъ то на подиръ ще служа...

— Я!...

— Отъ то на подиръ, казватъ, ще служж... И забѣгнахъ пакъ... Сега ме хванаха, а имамъ знаешъ, дѣца три... Е, да кажатъ колко ще служа! Пѣкъ то ще сждятъ, та на подиръ...

— Ехъ, така е...

— Така е на, та за туй ще избѣгамъ... щж! Па нека ме убиятъ...

— Азъ..., вече нѣма...

— Направи цигаръ, — подаде му турчинътъ кесия.

— Не пуша... Ама азъ вече нѣма... На, бѣгай до-вечерка... ще си лѣгна азъ долѣ..

Отвориха се вратата и показа се старшия фелдшеръ съ стража... Отведоха бѣглеца.

Нѣколко дни распитва Косю, кждѣ е закаранъ турчина, пазятъ ли го строго, какво ще го правятъ...

И слѣдъ туй завѣна съвсѣмъ Косю. Не му е драго сѣкашъ, дори и дневалство... Нѣма да похуртува, да се усмихне, па стана и опърничавъ — за нищо и никакво се бие... На, ператъ нѣколцина единъ день болничнитѣ дрѣхи, а тѣ, знайно е, не чисти до горѣ... Пъкъ другитѣ туку тикатъ предъ Кося най исапанитѣ. Той мълча и пуфтя, ала най-послѣ и Нико — най мързеливецътъ служителъ и той тикна предъ него една окървавена дрѣха... Сбръчи вѣжди Косю, па съ единъ мокръ чаршавъ тѣй осука Ника, дѣто тоя испищя... Стекоха се фелдшеритѣ и — гълчѣ.

— На, Г-нъ младши, пера азъ колкото мога... А той трупъ предъ менъ, — мѣнка Косю.

— Добрѣ бе, ама на ли трѣбва да го обадишъ!

— Слушамъ, Г-нъ младши... Ама тѣ тѣй... азъ мълча, търпя, па...

И накажатъ го, туку не като преди. Кждѣ?! Сега на Кося гледатъ, що се рѣкло, презъ прѣсти... Инакъ, право, съ тая му опърничавость би му било тѣжно и горко!

II.

Есенъта бѣ настанала, но служащитѣ и младшитѣ фелдшери още ноцуваха въ палатката у лазаретния дворъ.

Една вечеръ, по срѣди нощъ нѣкой тупна на земята, охна и намѣсти се пакъ на нара. . . Единъ отъ фелдшеритѣ се събуди.

— Ти ли тупна, Косю?

— Тъй вѣрно, Г-нъ младши.

— Нищо. По сладко ще спишъ. . .

И пакъ утихна. Ламбата едва мъждѣеше. А зачестиха изъ тишината дълбоки въздишки. По едно време фелдшерътъ стана.

— Удари ли се, Косю?

— Никакъ не, Г-нъ младши.

— Защо въздишашъ? Да не ти е лошо?

Чести хълцукания задавиха Кося. Фелдшерътъ сопнато наближи.

— Какво ти е, Косю? Защо плачешъ?

— Тате умрѣ. . .

— Сънува ли?

Косю заплака съ гласъ. Фелдшерътъ въ недоумѣние го хвана за ръка.

— Какво ти е, Косю? Кой умрѣлъ? Кога?

— Тейко умрѣлъ. . . Чичо Стоино дойде днесъ отъ село, та ми каза. . . Донесе ми книга отъ тамъ, та да ме изволнятъ. . .

— Ами че нали трѣбваше да ни обадишъ още днесъ! Ще те уволнятъ, момче, — не плачи!

— И чичо тъй дума — можело да ме изволнятъ... Ама менъ е мъчно по мама. . . Хичъ ни нѣма, Г-нъ младши! Тате бѣ мѣлничаръ на чорбаджи Тася, па живѣхме въ гората, у мѣлницата. . . Азъ тамъ съмъ и роденъ. . . Зимъсь ми обадиха, тате се поболѣлъ, па Косю ги искаралъ отъ мѣлницата... хваналъ си другъ човѣкъ... Да не бѣ туй... за менъ службата, хи!... Ама, мисля, — ще умрѣ тейко... И нѣ... ехъ! — и плачъ задави пакъ Кося.

— Нищо, нищо, момче! Ти да си живъ: младъ си, ще я гледашъ... Ще направимъ утрѣ докладна и ще те уволнятъ.

... И направиха докладната. Туку само Косю ли е войникъ?! — Минаха мѣсеци, два, па пребърна се той — цѣлъ потъмня, димитровски день! Та и селени не го навиждатъ... Ама и що ли му сж? — за черни ядове!

А напokonъ и то би. Бѣше една зимна нощъ. Въ лазарета всички се бѣха сгушили край топлитѣ соби. И глухо, тъжно се чуяхъ бавнитѣ стѣпки на дежур-

исхвържало минало. Миналото, време на робството и борбитъ — ето оная благодатна и роскошна духовна Аркадия, въ която неговиятъ духъ, вече некадърень да схване и разбере неяснитъ форми на новото време, намира единствена и трайна услада. Ний казваме: „некадърень“, защото, ако се прослѣди неговата книжевна и общественна дѣятелностъ слѣдъ освобождението, а особено презъ времето на Стамбулова и подиръ него, Вазовъ наистина се показва вече некадърень да схване основния мотивъ на новитъ събития и явления. Нада-ренъ съ доста силна наблюдателностъ и немалкъ описателенъ талантъ, нему липсва, обаче, оная духовна сила, която дава ключътъ на животътъ, она трѣзвъ философски възгледъ, който единъ позволява да се проникне въ чинищата се на пръвъ погледъ безредица на социалнитъ явления. Тѣсенъ, макаръ и прекалено идеализиранъ патриотизмъ, който впрочемъ се простира не по-далечъ отъ грандиознитъ балкани, буйни водоскоци и росни ливади, вроденъ консерватизмъ, раздутъ въ смѣшенъ идеализмъ отъ общи истъркани, фрази, и, най сетнѣ, чорбаджийски навици и замашки — ето на кратко умственната и нравственна физиономия на „народния поетъ“, физиономия, която прозира въ всичко, което е излѣзло изподъ перото му и която най-ясно и пълно е въплотена въ неговиятъ силно расхваленъ романъ „Подъ Игото“. И наистина, „Подъ Игото“ е най капиталния фокусъ, въ който сж събрани всичкитъ негови добри и лоши страни, като списатель, философъ и даже чловѣкъ. Може смѣло да се каже, че всичко, което Вазовъ е написалъ до този романъ, не е нищо друго, освѣтъ една школа, въ която той е острилъ перото си, въ която духътъ му се е калилъ и събиралъ сили, за да се излѣе съ време въ нѣщо завършено и цѣло. Ний нѣма туъ да се впуснемъ въ обширни изучаваня и издирвания на романътъ „Подъ Игото“ — за това ще имаме случай другъ пътъ да поговоримъ, за сега обаче ще отбѣлѣжимъ само нѣкои отъ главнитъ чарти, които по-релефно рисуватъ личността на автора.

Първо, добра описателна способностъ: всички дѣйству-
юща лица, взети, или скопирани направо отъ живота, безъ
всѣко лукаво мѣдрувание, сж вѣрни и носятъ печата на
майсторството. Всичкитъ тѣзи намъ по-отрано познати Ала-
франги, Иоти и пр. сж наистина естествени и живи фигури:

тѣ говорятъ и дѣйствуватъ, както въ самия животъ. Всички сцени изъ живота и природата, така също сж вѣрни, щомъ Вазовъ не се мъчи да ги идеализира.

Второ, извѣстенъ хуморъ, тѣй да се каже, книженъ, т. е. хуморъ, който не бие на дълбоко и не пристича отъ самото положение на осмѣванитѣ обекти, а отъ една или друга сполучлива игра на автора съ думитѣ и фразитѣ. Повечето отъ неговитѣ смѣшни герои сж смѣшни не за това, ча тѣ наистина по положението си сж смѣшни, а защото по желанието на автора говорятъ смѣхорин и глупости.

Третьо, неочаквани ситуации, безпрестанна игра на случая и ориепталски фатализъмъ. Събитията и явленията не текатъ отъ сами себѣ си, като естествени послѣдци на други, а споредъ настроението на авторѣтъ, и четвърто, най-важната страна на Вазова, — поразителна фалшивостъ и неестественостъ, щомъ той напустне животѣтъ и се помъчи самъ да го създаде. Тѣй, Огняновъ, главниятъ центръ, около който се въртитъ всички останали лица и събития въ романѣтъ, е дълбоко невѣренъ и неестественъ. Той прилича на театраленъ герой, който маха не съ желѣзенъ мечъ, а съ мокавенъ. Като не е могълъ да намѣри въ обществото на Алафрангата и Иотата нуждното лице, което да отговаря на по-отрано поставения идеалъ, Вазовъ просто взелъ и съчинилъ такова лице. Поради това, Огняновъ не е продуктъ на живота и условията, а продуктъ на фантазията му. Огняновъ не е такъвъ, какъвто той би могълъ и трѣбвалъ да бѣде, а такъвъ, какъвто се е искало на Вазова да бѣде, т. е. идеализирана невъзможностъ.

Ето защо въ мировъзрѣнията на Огняновъ ний намираме добръ познатитѣ възрѣния на Вазова. Огняновъ може да ни служи като образецъ, за да изучимъ самия Вазовъ. Огняновъ не е типъ, но въ него има извѣстни типични черти, които Вазовъ, въ желанието си да го тури за идеалъ, не е ималъ време да ги сглоби и приведе въ редъ и армония съ окръжаващитѣ условия; въ него има мисли и възрѣния, които сж родственни на Вазова и до днешенъ день. Философията на Огнянова е философията на Вазова, само съ тази разлика, че Огняновъ загина съ философията си, а Вазовъ още живѣе съ нея. Тази философия е, тѣй да се каже, философия на момента. Намъ дълбоко се е врѣзала въ

памѣтъта сцената, гдѣто Огняновъ и Кандовъ се препиратъ за новитѣ идеи и гдѣто именно философията на момента намира най-чистото си изражение. За илюстрация на мисълта си ний привеждаме нѣкои пасажѣ отъ тази сцена: „Идентѣ, които вий исказахте. . . доказватъ вашата начетенностъ само, но дяволски краснорѣчиво говорятъ за незнаенето българскиятъ въпросъ.... Ний видимъ за сега само единъ врагъ — турцитѣ и противъ тѣхъ въставаме. Колеето за принципитѣ на социализма, съ които ни угощавате, тѣ не сж за нашиятъ стомахъ, *българския здравъ смисълъ ни отхвърля и тъй нито сега, нито кога да е ще намиратъ почва въ България*. . . . Тука е работата да запазимъ огнището си, честта си, живота си отъ *първото краставо запитие*... Преди да развързваме общечеловѣчески въпроси, или по-добрѣ, мъгляви теории, трѣбва да развържемъ себе си отъ веригитѣ. Ний не можемъ да се опираме, освѣнъ на народа, и въ тоя народъ туряме и чорбаджии и духовенство... Унищожѣ запитието — и народа постига своя идеалъ. Ако вий имате другъ идеалъ, той не е неговъ“... Ето, това е то цѣлата философия на момента, колто се чини ужъ вѣрна на момента, иначе, обаче, не издържа никаква критика. Както на всички философии на момента, така и на тази, бѣ писано да доживѣе жестоката срѣща съ дѣйствителността. Събитията, които послѣдоваха унищожението на краставото запитие и постигнатието народния идеалъ, подбопаха издѣно и захвърлиха като послѣдна отръпка тази смѣшина минутна философия, сж най-жестоката глума надъ нея, надъ пламенния герой и не по-малко пламенний творецъ на „Подъ Иго-то“. Както е извѣстно, народътъ, отъ името на който Огняновъ тѣй самоувѣрено говори, не постигна своя идеалъ, мѣстото на първото краставо турско запитие, заеха не по-малко крастави български стражари, попарата на които, може би, Вазовъ не е ималъ случай да опита, но би трѣбвалъ да има, за да я опита. Отъ друга страна, ний съжаляваме, че Вазовъ е оставилъ двамата опоненти да умратъ. Иначе, доживѣли до днешнитѣ времена, тѣ би друголяче говорили и Кандову би оставало само да покаже на своя фанфаронсгующъ опонентъ тѣй люто разсърденъ на „утоциитѣ“, цѣлия нашъ послѣ-освободителенъ животъ, за да излѣзе побѣдителъ. Отъ една страна той би му посочилъ на Стамбулова

и неговото патриотическо време, отъ друга — на самиятъ авторъ на „Подъ Игото“, който както се знае, възпѣваше рилскитѣ пушинаци и то въ едно врѣме, когато отъ гърбътъ на българскиятъ народъ деряха по деветъ кожи.

Наистина, че Вазовъ зима извѣстно участие въ борбата срѣщу Гороломовци и Чардофоновци, но работата е, че тази борба винаги се свършваше съ стоварянието кривитѣ дърва на непричастния грѣбъ на българскиятъ народъ. Кой не помни съ каква беззаветностъ, достойна за „народнитѣ пости“ той злословяше злочестия български народъ, че билъ способенъ да ражда само изверги, че билъ старо окапало плѣме, достойно за сопа и презрѣние, като че оная вѣчно самодоволна класа отъ тѣй наречена „интелигентна“, която завчера присушваше чашиятъ на „интимниятъ“ банкетъ, бѣ испокѣсала ржѣви отъ трудъ и работа за свѣстяването и подигането на този народъ, като че самъ Вазовъ има задъ гърба си една дѣятелностъ, отъ която този безправо злословенъ, инакъ, обаче, само неопитенъ народъ, би могълъ да черпи примѣри отъ висока гражданска доблестъ, примѣри достойни за подражание.

Но ето, че рожбитѣ на кърмачката епоха, най-сетнѣ бидоха исхвърлѣни като стари подлоги — и роскошната зара на новата ера, тържественно огрѣя майка България. „Креставото заптие“, или „стражаринатъ“ изчезнаха, но, на пукъ на минутната философия, не за дълго. Не успѣха още първитѣ пѣтли да испеятъ своето свободно „кукуригу“ — и тѣй дълго псувания, но тайно желанныя стражаринъ отново престои прага на живота, но тозъ пѣтъ страшно идеализиранъ — и което е най-важното — картинно придружаванъ отъ самия Вазовъ и „дрѣтѣтъ на обществото“. По този начинъ, въ едно незначително кжсо време, ний станахме зрители на нечувани работи. Това, което преди, презъ времето на бѣлочерковскиятъ романъ и подиръ него, съ такава жлъчка и лѣдъ се птеглеѣваше, това, което преди, обливано съ отрова и сардоника, предизвикваше само чувство на омерзение, изведнажъ стана предмѣтъ на особенни грижи, съ една речъ, „креставото заптие“ и неговата „необходима“ общественна функция, „нетолерантността и тъпчението свободната мисль“, изведнажъ станаха работи не само „необходими“, но даже резонни и естествени. И твърдѣ повѣтно: Вазовъ и

„цвѣтътъ на обществото“ по невѣданитѣ капризи на „промисъла“ се усѣтиха близо до властѣта, наистива, тѣ и по-рано не бѣха много далечъ, но тозъ пътъ присѣствieto имъ бѣ овито въ извѣстно обаяние, когото по-рано тѣ бѣха. само интеллигентно „нищо“, т. е. борци, всичката борба на които се разрѣшава въ прочувствени стихотворенийца и въ бащински грижи за сѣдбата на българското „азбуке“.

Съ други думи, философиитѣ на момента показаха още единъ пътъ, че тѣ сж противъ тиранията до толкова, до колкото тя засѣга тѣхъ и тѣхнитѣ ближни, иначе у тѣхъ не мрѣдва нито единъ мускулъ, ако жертва на тиранията е другъ нѣкой.

Това, разбира ся, никакъ не имъ пречи да пишатъ на вратата на Народ. Събрание „божественнитѣ“ думи: — „любете другъ друга“ — мисль толкова висока и величественна, щото, както се знае, Д-ръ Кръстевъ не намѣри думи съ които да похвали Вазова. Между това, това бѣше една стара истъркана фраза, повтаряна съ вѣкове безъ всякакъвъ резултатъ, фраза, задъ която обичатъ да се кривятъ туренитѣ на тѣсно философи на момента. Както е извѣстно, въ минути на испытание, тѣ прѣдпочитатъ по-добрѣ да се оттърватъ съ нѣкоя и то не нова фразица, отколкото да си навлѣкжтъ беля на главата. А минала веднжжъ бѣлята, тѣ храбро се хвърлятъ на тази фразица, отупватъ я грижливо отъ прахътъ на времето, — окачватъ я предъ кжщитѣ си и самодоволно приканватъ „благодарното“ потомство да се наслади съ редкото зрелище. И всичката тази домашна историйка, тѣ наричатъ отпослѣ: „история на вѣковетѣ — сѣдия на вѣковетѣ“.

Но при всичко това, философиитѣ на момента, въ това положение, все пакъ сж търпими. Нетърпими, обаче, тѣ ставатъ когато си позволятъ да прескочатъ границитѣ на правата си.

Едно само подозрѣние въ братско съчувствие къмъ нѣкой чуждоплѣмененъ народъ разваля сънътъ имъ и ги кара съ години да злопамятствуватъ. Тѣ не сж способни да се издигнатъ до понятието на мировитѣ задачи, гдѣто изчезватъ раси и плѣмена, нито да слѣзнатъ до бълнуванията, възжделанията и упованията на вѣчната робиня — массата, безъ различие, кой е притѣснителя ѝ — българинъ или турчинъ. Тѣ не виждатъ човѣка, а етикета му, и поради това правятъ

известна разлика между дървото на турското запитие и сопата на българското. И съ право: въ първиятъ случай тѣ сж принудени да опитватъ дървото, а въ втория да стоятъ задъ сопата, но масата, била българска или турска, не вижда никаква разлика: сопата е сопа.

Ето защо Вазовъ не е и не може да бжде никакъвъ „народенъ“ поетъ и писателъ, а просто представителъ на тѣсниятъ националенъ егоизмъ на едно незначително малцинство, което намира смѣтка въ неговото „планинско кокиче“, за да може по-удобно да се идентифицира съ масата. Какъ ще се обясни другояче присѣтствието на българското запитие? Но още по-малко заслужава Вазовъ титлата „народенъ“, ако вникнемъ въ поведението му, като спасителъ и общественъ дѣятелъ, по отношение къмъ новото и най-новото време. Както се знае, типовеѣ на това време, споредъ него, сж Гороломовъ, Кардашевъ и пр. Между това, това не сж никакви типове, а блѣдни карикатури и то не на новото време, а на единъ тѣсенъ кръгъ отъ хорица отъ новото време.

Лишенъ отъ оня орловъ погледъ да проникви до самото ядро на събитията и явленията, Вазовъ само тълзи по повърхността на живота, като създава карикатури. Живъ примѣръ на това сж неговитѣ „драски и шарки“. Отъ тѣхъ вѣе старческа нѣмощъ и неспособностъ да се ориентира въ пѣстрата безрѣдица на живота; отъ тѣхъ вѣе незадоволство и чувство на разладъ съ живота. Вазовъ не разбира въ времето, и живота. За Вазова нѣма точка за опирание, нѣма дума за философско примирение съ тази тълпа отъ идеи и жизненни форми, на които той е чуждъ и по натура, и по умствененъ складъ, у Вазова има само страстно желание да дискредитира, да окарикутури тѣзи неразбрани отъ него идеи и форми и това чуждо за него време. Това би могло съ удоволствие да му се прости — кой не влиза въ неговото положение? — но жалното е, че като „представителъ на българската мисль, слово и гений“ той може само едно нѣщо да противопостави на новото време — своитѣ измисленъ Огняновъ, на новитѣ идеи, които той нарича утопии — една утопия: спиране мировото развитие, т. е. своитѣ идеализиранъ консерватизмъ.

Ето защо, той може да бжде напълно доволенъ отъ своитѣ „юбилей“, юбилей въ обществото на поклонницитѣ на фразата, но далечъ отъ ушитѣ и очитѣ на оная масса,

до която той, презъ своята четвъртовѣковна дѣятелностъ, никога не е слизалъ и никога нѣма да слѣзне.

Въспѣванието хълмоветѣ и лѣкигѣ, по които пасятъ стадата на българскиятъ работенъ народъ, не значи да добнешъ правото на „народенъ“ поетъ.

Малешко.

Върху два законопроекта.

Днешното правителство между обыкновеннитѣ си занятия да прави избори, като ония въ Бѣла Слатина, Варна, Бургазъ и Ловечъ, да пази гражданскитѣ и политически права на българскитѣ данъкоплатци, като ги лишава отъ свобода и свободно упражненіе на избирателнитѣ си права, съ което превърна въпросътъ за примирението съ Руссия на едно фактическо подраженіе на послѣдната — между тѣзи си занятия, то намира време да пустне и нѣкои и други балони за да отвлѣче вниманието на всѣкога наивната и любопитна публика.

„*Прогресъ*“, „*Миръ*“, „*Стара-Планина*“ и другитѣ правителствени вѣстници затрѣбиха като ангелитѣ на Саваота при второто пришествие и възвѣстиха на „поданникитѣ на Н. Ц. В.“ че въ министерскитѣ лабаратории въ София се приготвяватъ двѣ успивателни лѣкарства — два законопроекта.

Каква е реалната стойностъ на тѣзи законопроекта?

Първиятъ отъ тѣхъ има за цѣль да „гарантира свободата на изборитѣ“. Но за да успокоимъ расколебалиятъ се въ скептицизма си къмъ правителството читателъ, ний бързаеме да му съобщимъ, че правителствата твърдѣ често обичатъ да си служатъ съ суфетизми и други меки изражения, подъ които се крие една доста корава цѣль. Така напр. сжщиятъ г. Стоиловъ, който ни приготви сега една „гаранция“, преди година ни бѣше приготвилъ единъ законъ, който „гарантираше свободното шраканіе на идеитѣ, което ражда свѣтлината“ — а ето съ какъвъ суфетизмъ „лоялниятъ господинъ“ обявяваше внасянието на инквизиторскитъ законъ за печата, толкова паметенъ за българскитѣ журналисти. Прочие мина-

лото ни налага да се държимъ въ пълна резерва относително възвестената „гаранция“, до като не видимъ самиятъ законопроектъ. Сега ний ще се ограничимъ да кажемъ нѣколко думи по принципъ.

Ний, социалиститѣ, мислимъ, че и въ границитѣ на днешниятъ буржуазенъ строй — къмъ коренното унищожение на когото се стремимъ — могатъ да се прокаратъ известни подобрения въ съществуващитѣ икономически и политически отношения. Сжщо така ний исповѣдаме, че политическиятъ и граждански закони влияятъ върху нравитѣ на гражданитѣ и наопаки нравитѣ и политическото възпитание на послѣднитѣ влияятъ отъ своя страна на законодателството, като не испущае отъ очи и най главното условие, което опредѣля първитѣ двѣ: икономическитѣ отношения. Буржуазното общество не може да иде — освѣнъ ако то не е принудено отъ една силна и организирана работническа масса — въ пътятъ на реформитѣ по нататакъ отъ това мѣсто, гдѣто тѣзи реформи влизатъ въ стълкновение съ неговитѣ интереси. Но какъвъ е законопроектътъ, когото ще внесе правителството? Ако считаме посоченитѣ въ в. „Прогресъ“ измѣнения на избирателниятъ законъ като за официозни, то ний трѣба да прибавимъ на частъ, че тѣ сж отъ една нищожна или почти никаква стойностъ. „Прогресъ“ посочва на раздѣлението избирателниятъ окръгъ на секции и на назначаванieto на бюрото отъ правителството (*въ което трѣба да влизатъ членове отъ всички партии*) като на средство да се избѣгнатъ стълкновенията въ деньтъ на изборитѣ. Действително това срѣдство може, до известна стѣпень, да е препятствие за буйството на организиранитѣ отъ правителственнитѣ партизани шайки, но само въ деньтъ на изборитѣ. Но усигорява ли то избирателитѣ на опозицията отъ шайкаджийскитѣ терроръ въ надвечериего на изборитѣ? А извѣстно е че своята патриотическа дѣятелностъ тѣзи шайки развиватъ най-много прѣди деньтъ на изборитѣ, като заплашватъ, нападатъ и биятъ членовѣтъ на опозицията, като растурватъ нейнитѣ събрания и късатъ нейнитѣ обявления. Прочие горнитѣ измѣнения въ избират. законъ ни най малгъ немогътъ срѣтъ тѣзи произволи. Само намаляването привилегиитѣ на полицията и строгото опредѣление на нейната роль да варди тишината, а не да я нарушава, могли би пакъ до известна

стъпенъ само да прекратятъ белиятъ терроръ. Но днешниятъ кабинетъ може ли да направи това? Не само че той не мисли да обуздае бѣсненіята на полицейскитъ пристави, но наopak за да направи това бѣсненіе безнаказано г. Стоиловъ съ една особенна грижливостъ запази за тѣхъ московското право да интерниратъ по свое съображение когото искатъ¹⁾.

Вънъ отъ горнитъ два дунета измѣненіята, които посочва „*Прогрессъ*“, нищо сжщественно не съдържатъ. Дѣйстви-телно той иска още щото депутатскитъ мандати да се провѣржаватъ отъ сждилищата, а не отъ Народното Събрание. Тѣзи мѣрка не се касае непосредственно до предмета, а и при това тя е една антиконституционна мѣрка, която нарушава суверанитета на Народ. Събрание. А освѣнъ това съ какво ще сме гарантирани, че назначенитъ отъ Стоилова сждий ще бждтъ по безпристрастни отъ избранитъ съ помощта на неговата полиция депутати? Обаче ако правителственитъ вѣстници въ областта на реформитъ проявяватъ една пълна нищета, — това не значи, че по добри реформи не сж възможни.

За да се гарантира на избирателя свободното упражне-ние на избирателното му право, трѣба да видимъ най напрѣдъ какви сж случаитъ, гдѣто най много се нарушава това право. Първата причина е намѣсата на правителството въ изборитъ и турението на официални кандидати т. е. на такива канди-дати, за които агитиратъ околийскитъ началници и общинскитъ кметовъ, бюлетинитъ на които се пишатъ въ канцеларийтъ и се разнасятъ отъ жандари, а разносцитъ по изборътъ на които излизатъ изъ тайнитъ фондове. Излишно е да говоримъ за влиянието, което упражнява властта по самото свое по-ложение върху бѣдното градско и селско население и слѣдо-вателно за безобразното насилие, което тя извършва върху въпросното население, като агитира за известни опредѣлени кандидати. Неможе да има ни сѣнка на свободни избори тамъ, гдѣто властитъ — които могатъ да заплашватъ и най главното да изпълнятъ своето заплашване — се преобрѣщатъ въ избирателни агенти. Значи за да се „гарантира свободата на изборитъ“ трѣба най напрѣдъ да се унищожи официал-ната и официозната агитация. Обаче днешното правителство

¹⁾ Извѣстно е че тѣзи полицейска ларварщина сжществува още отъ врѣмето на „демократа“ Каравеловъ. Неговиятъ колега П. Р. Славейковъ я прилагаше съ особено устрѣне и я наричаше „вѣхтиятъ завѣтъ“.

въ лицето на Стоилова провъзгласи въ Видинъ правото на властта да упражнява „морално влияние“ върху избирателитѣ, значи да изнасилва тѣхната воля.

Други едни деспоти, които изнасилватъ волята на избирателя, сж господаритѣ, майсторитѣ, фабрикантитѣ, които принуждаватъ наетитѣ у тѣхъ работници да вотираатъ за тѣхниятъ кандидатъ, като ги заплашватъ, че въ противенъ случай ще ги исхвърлятъ изъ работилницитѣ си. Такива сж още, особено у насъ въ България, различнитѣ лихвари, бакали, търговци, които, слѣдъ като ограбватъ населението икономически, грабятъ му и политическитѣ права. Тука единъ търговецъ — както въ Варна, Бургасъ, кара хамалитѣ, служаци и др. наети у него работници да гласуватъ за него или неговиятъ кандидатъ, тамъ единъ лихваринъ — както въ Хасково, Балчикъ — кара опледитѣ се въ неговитѣ лихоимски примки селени да вотираатъ тѣй, както той иска. Неможе да има свободни избори тамъ, гдѣто бѣдниятъ народъ е хвърленъ на произволтъ на богаташитѣ и експлоататоритѣ. Единъ законъ, който би наказвалъ строго изнасилванието волята на избирателя работникъ или селенинъ отъ страни на търговци, фабриканти, лихвари или когото и да било, могълъ би да внесе до *нейдѣ* редъ и законность. Може ли днешното правителство да се натовари съ тѣзи задача? Не само че не може, но то живѣе на смѣтка на тѣзи изнасилвания на народната воля. Неговитѣ партизани сж сѣ „съ познати имена търговци и почтенни хора“, както пише *Прогрессъ*, т. е. спекуланти, лихвари, предприемачи, които правятъ здания що се препукватъ слѣдъ година, които доставятъ *книжни* ботуши и проѣдени отъ молцитѣ шинели, и лихоимци, които взематъ, както Марчеви въ Добричъ, за една лира грошъ на деньтъ.

Втория законопроектъ много по любопитенъ, но не по малко безплоденъ отъ първиятъ, е законопроектътъ — текстътъ на когото сжщо още не се е появилъ — когото *Прогрессъ*, поради неговото отечество, нарече „Хомещадъ“. Принципитъ въ този законопроектъ е обявяването за неотчуждаема по долѹ отъ известно качество дюлюми земята на селенинътъ. Ако предположимъ, че този минимумъ неотчуждаема земя е сто дюлюма, то значи че, когато земята на единъ селенинъ остане само толкова или пакъ още отъ зачалото е била

толкова, той нѣма право да я продава или пъкъ никой другъ неможе я отчужди.

Какви ще бждѣтъ слѣдствията, ако този законъ бжде прокаранъ, за селското население? Преди всичко нека забѣлимъ пѣтьомъ че авторитѣ на този законъ Гешовъ и С-ие минуватъ за партизани на Англиската Министерска школа която, както е известно на читателя ни, отхвърля държавната намѣса и е за свободната игра на икономическитѣ сили. Отъ изработванието на горниятъ законопроектъ, който по единъ доста безцеремоненъ начинъ се намѣсва въ икономическитѣ общественни отношения, се вижда че непоследователността е една отъ високитѣ добродетели на нашитѣ либерали икономисти. Същитѣ тѣ претендиратъ още, че социализма е унищожавалъ личната свобода и правелъ отъ хората роби на държавата и законѣтъ. Какво иска социализма — това нашитѣ буржуазни противници още не сж разбрали, но това, което вършатъ тѣ, ясно правятъ държавата опекунъ на селенитѣ, тѣ нарушаватъ неговата независимостъ, като му предписватъ какво да продава и какво да купува, тѣ изнасилватъ неговата воли и неговата свобода, като го приковаватъ съ веригитѣ на закона о неговата земя, като о единъ тъмниченъ стѣлбъ. Да, като о единъ тъмниченъ стѣлбъ; защото този късъ зѣмля, която тѣ искатъ да му припиятъ, може да бжде и е въ повечето случай не едно средство на благоденствие, а единъ предметъ на постоянни грижи, нещастия и мъки, изворъ на гладъ и нищета за да се освободи отъ когото много често за селенина е едно щастие. Не сж ли общи тѣзи случаи, гдѣто произведението отъ зѣмлята, добито съ толкова тежкъ трудъ, далечъ не стига да удовлетвори лихонмца, попа и държавата и въ тѣзи случаи не поскоро ли ще предпочете той да напустне и вродаде зѣмлята да се отърве отъ ненавременнитѣ визити на всичкитѣ тѣзи събрания? Не е ли по предпочитително за него да стане пролетарий съ една нищожна заплата, която ще е за него, отъ колкото да бжде собственикъ, който да работи исклучително за хората? Ясно е че „Хомещада“ нѣма да отстрани нито лихваря, нито попа, нито държавата. А въ таквъ случай той осжда селенитѣ на вечни страдания, като ги приковава о зѣмлята, както Прометей бѣше прикованъ о скалата, и испраща бирника и лихонмеца да му кълватъ сърдцето, а попа — да му пий

щялъ отпусна се на нара... Погледа го насълзенъ фелдшерътъ, погали го, па му дума:

— Клѣтникъ, какъвъ си се измъчилъ! Сѣди си, азъ ще ида при взводния ти самъ.

И отиде. А тамъ и незнайтъ, че Косю си изгубилъ ножа. Обадиха на ротния, но тоя и не се загрижи.

— Може да го е продалъ, дума...

И отпусна глава фелдшерътъ... Минаха се день, два, той пакъ отиде, а думатъ — ще распитаме, пъкъ и не мислятъ да пребързатъ...

Кося хвърли въ огънь, изгуби свѣстъ, фелдшерътъ грижно го гледа, ама какво може да помогне, кога отъ вѣтрѣ се прекоси човѣкъ?...
.....

Бѣше единъ отъ горчиво засмѣнитѣ зимни дни. Слънцето грѣеше, а все пакъ земята бѣ вѣпенена, поледицата лѣщеше и се гладеше.

Прегърбенъ и окъсанъ селенинъ спрѣ предъ лазарета съ торбичка подъ мишца.

— Кося дирижъ! — истрѣгнаха войницитѣ; — чича му!

Сопнато притърча фелдшерътъ.

— Какво е, байо?...

— На, майка му праща... на Кося... Сѣтна сиромашиня е, клѣта... Само сушеници и едни чорапи... Зеръ какво друго да му прати?

Фелдшерътъ, настрѣхналъ, пое машинално торбичката съ сушеницитѣ, изгледа я мѣтно и сълзи протѣрколиха се по бузитѣ му...

— Клѣта майка!... една-едничката ѣ надѣжда! — промълви той и посочи....

Изъ отвѣднитѣ лазаретни врата гърлестъ свѣщенникъ запѣ погребални монотонъ... Срѣдъ почетна стражъ ззвири и урисно тъжната надгробна трѣба...

Отнесоха — Кося!

А. Страшимировъ.

Очерки изъ русекий животъ и литература.

Мисълта, която ни ръководи като пристѣпаме къмъ настоящитѣ очерки, е да запознаемъ, до колкото това ни бѣде възможно, българската читающа публика и особено читателитѣ на „День“ съ това що носи названието литература и животъ въ Руссия. Тѣзи двѣ понятия, съ които и озаглавихме настоящий отдѣлъ на страницитѣ на „День“, напълно опрѣдѣлятъ нашата цѣль и задача. — Далечъ отъ своята родина и поставени въ условия, които не ни позволяватъ да слѣдимъ за умственното и общественно движение въ България, ний считаме за правствена обязаность да се помъчимъ да изпълнимъ поне частъ отъ оня нравственъ дългъ, който лѣжи на гърба на всѣки малко много интелигентенъ човѣкъ. А каква по благодарна задача отъ тѣзи, да предадемъ на съотечественицитѣ си поне частъ отъ това, което ний ежедневно наблюдаваме въ продължение на нѣколко годишното ни пребивание въ Руссия?.... Особено за Руссия, — страна, която е тѣй близка до насъ по традиции и нрави, и съ която ний имаме толкова много общо въ културно отношение. Още повече за страна, която прѣдставлява единственъ за насъ най-непосрѣдственъ источникъ на духовна храна?

Последнитѣ политически събития у насъ не можаха да не повлияжъ до извѣстна степенъ и на културното отчуждавание на тия два братски народа — българский и руский — и на тѣхнитѣ интелигенции, — отчуждавание, което на пръвъ погледъ се проявява въ това, че нашата интелигенция прекъсна абсолютно всѣка връзка, всичко общо, което едно време свързваше поколѣнията на Ботева, Л. Каравелова, Раковский съ руската интелигенция. А между това, „историята на руската интелигенция, изъ редоветѣ на която сѣ излѣзли такива рѣшителни и смѣли борци, каквито сѣ: Герценъ, Чернишевский, Лавровъ, Крапоткинъ, Добролюбовъ, Шелгуновъ, Писаревъ, Михайловский и десетки още други, — история пълна съ геройски подвизи на самоотвержение и прѣданность къмъ народа, — може да бѣде добръ примѣръ, — урокъ всѣкому, а особено намъ българитѣ. Защото отъ нея ний ще се научимъ какъ да се боримъ съ всѣки единъ обскурантизмъ и реакция, какъ да преслѣдваме своитѣ идеали и да се жертвуваме за своитѣ убѣждения, най-сетнѣ отъ нея ще се научимъ ний, какъ да обичаме и служимъ народу!“ А осмогодишниятъ Стамболовий яремъ ни дава достатъчно право да се съмняваме въ опитността на българската интелигенция въ борбата.

Тръбва чело̀вѣкъ да се намира тукъ, въ самата руска земя“, за да почувствува онова, което може да се характеризира съ внушителнитѣ думи „руски условия“, за да представи онзи гневъ, съ който рускиятъ деспотизмъ притиска всичко живо и мисляще, всичко което се старае да прогледатъ около си и да се спомне. И безъ да се гледа на такъвъ едностранен натискъ, безъ да се гледа всичката тази всеподавяюща реакция, която продължава да бѣде свойствена по положение само сръбне-вѣковниятъ варваризмъ, — и която се ползува съ всичкитѣ изобрѣтения и усъвършенствувания на науката и цивилизацията — при все това, намиратъ се личности, които чувствуватъ себѣ си достатъчни сили да се борятъ за своитѣ освободителни идеи. Руската интелигенция, въ продължение на цѣлия перид на своето съществуване, е водила война и ще води непримирима борба на животъ и смъртъ съ своя врагъ. И нека забѣлимъ, че тази борба е била водена и се води съ единствено оръжие — идеята, литературата, и при такива едни невѣроятни условия за тѣхното вирѣние. А ако по нѣкога виждаме затиснати въ тѣзи борби, това е не за това, че липсва енергията руската интелигенция, а за това е, че оръжието, съ което тя служи, е остаряло, може би, въ дългата борба; но щомъ то бѣе подновявано, щомъ руската интелигенция се въоръжава съ нови идеи, — тутакси борбата се почва съ още по-голяма енергия, още по-ожесточено.“ . . .

И ето съ разнитѣ перипетии на тѣзи борби, съ умствената еволюция, която я прѣдшествува въ всѣки единъ моментъ на руската история, напослѣдъкъ, съ фактическото измѣненіе еволюиране то на самитѣ жизненни условия, — съ всичко това необходимо да се запознае всѣки единъ общественъ дѣятелъ (— кой ли не е, и не трѣбва да бѣде такъвъ?), всѣки единъ малко много интеллигентенъ чловѣкъ, който иска съзнателно да отнася къмъ жизненитѣ условия на обществото, въ което то живѣе, който иска възъ основание на извѣстно миросъзѣрцаніе да взема дѣятелно участие въ общественый животъ, за което то е нравственно задълженъ.

Да осветимъ предъ българский читателъ, макаръ и съ слаба единъ лъчъ на свѣтлина, тази обществена борба, отъ която слага всѣки моментъ на съврѣмнатата руска история, да очертаемъ, макаръ и блѣдно, участието на всѣки единъ обществень классъ въ тази ожесточена борба, да укажемъ на умственитѣ течения, които я прѣдшествовать и съпровождатъ тази послѣдната, най-сетнѣ, да осветимъ положението на ония сто милионни тъмни и черни маси, за сществуването на които заграничния читателъ си напомня само по такиви едни сѣрдераздерателни охкания и въздишки, каквито се чуватъ отъ дълбочината на 100 миллионното русско сѣрдце въ врѣмето на разнитѣ „холери“ и периодически гладове, — ет цѣльта и задачата, която ни ржководи. А тѣзи цѣль и задача, както поменахме

и по-горѣ, ярко се характеризиратъ съ заглавието „изъ руската литература и животъ“. За българския читателъ ще се покаже странно, може би, какъ толкова социални и умевенни страни на едно общество, каквото е руското, могатъ да се отбѣлжватъ отъ тии само двѣ понятия, съ които озаглавихме нашитѣ очерки. Но това е за туй че той — българския читателъ — има прѣдставление за литературата и общественния животъ въобще, по българската литература и животъ. Въ неговиѣ очи литературата, като съвокупностъ на грамаденъ баластъ отъ преводни бездарности, лишени отъ всѣкаквъ смисълъ за дѣйствителността на която се приподнасятъ, съществува съвършено отдѣлно и независимо отъ общественния животъ, безъ всѣка връзка съ този послѣдний. Но подобно едно мнѣние може да бѣде вѣрно само по отношение къмъ България, но никакъ не и къмъ Русия. Ний не знаемъ да ли съществува въ свѣта друга литература, която би отражавала тъй ярко, тъй релефно онази дѣйствителностъ, надъ която се е развила и развива. Но това е още нищо. Руската литература и животъ сѣ свързани неразривно; и тази неразривностъ се е проявявала всѣкога, когато ней ѣ се прѣдставлявалъ удобенъ моментъ отъ рускии деспотизмъ. И именно животътъ на руското общество въ неговата цѣлостъ, а не на нѣкой само ослѣвленъ классъ или общественна група, както това на Западъ. Въ руската литература иматъ еднаково гражданство почти всички социални групи, и това не само въ публицистиката, но и въ беллетристиката.

Като начертаваме въ общи черти програмата на нашите кореспонденции или по-добър бълбжки, ний считаме за нужно да прибавимъ, че нѣма да забравимъ и често специалнитѣ, ако можемъ така да се изразимъ, интереси на българскій читателъ; ний ще се стараемъ, до колкото ни е възможно, да отбѣлбзваме всѣко едно малко или много видающе се литературно явление, което може да има общекултуренъ интересъ.

което може да има общекултурен интерес.

Обаче, ний трѣбва да си направимъ една съществена оговорка, безъ която ний може да попаднемъ въ отвѣтственность прѣдъ българския читателъ. Ний трѣбва да се признаемъ, че за пръвъ пѣтъ излизаме на литературното поле, обстоятелство, което ни доста смуцава въ възможността да оправдаемъ онѣзи надѣжди, които читателътъ на „День“ може да възлага на насъ. Това сѣщото обстоятелство ни е отнемало до настоящата минута смѣлостта и рѣшителността, която е необходима при началото на всѣко ново дѣло, съ което е свързана такава една отговорност. Единствената сила, която въ дадената минута подкрѣпля нашата надѣжда, това е убѣждението и нравствения дългъ, който ний чувствуваме къмъ обществото, членове на което е всѣки единъ отъ насъ. Благодарение именно на това и ний се осмѣляваме да вземемъ перото въ своята неопитна рѣка. Ний ще се *опитаме* да направимъ, това което обѣщаваме, като употребимъ всичкитѣ си старания; но това е не повече и не по-малко отъ „*опитъ*“.

Като указваме на това, ний никакъ не имаме намѣрение да апелираме къмъ снисходителността и милосърдието на читателите благодарение на които българскитѣ читалища и библиотеки са препълнени съ оня литературенъ „смитъ“ противъ който едно време се опълчаваше Л. Каравеловъ, — не, ний искаме само да го предупредимъ. Нека този послѣдний не ни се сърди, ако ний слѣдъ като се убѣдимъ въ безуспѣшността на този нашъ опитъ бждемъ принудени безъ време да прекратимъ своитѣ бесѣди.

I

Главнитѣ моменти въ развитието на руската общественно-литературна мисль.

Прѣди да пристѣпимъ къмъ повседневнитѣ жизненни явления, които вълнуватъ въ дадения моментъ руското общество и литература, ний считаме за необходимо да хвърлимъ единъ бѣглъ погледъ върху ония геологически епохи и формации, които руската общественно-литературна мисль е преминала до като е дошла до настоящий моментъ. Ний ще трѣбва да предупредимъ читателитѣ си, че нашата цѣль не е да дадемъ пълна картина на борбата, която е съпровождала наслояването на различнитѣ пласти на руската общественна мисль, нито пъкъ систематически очеркъ на тази послѣдната. Ний ще се постараемъ да отбѣлжимъ само най-крупнитѣ моменти, които сѣ играли ролята на повротни точки и въ които се сключватъ разнитѣ общественни и умственни течения на новата руска история. И то до толкова, до колкото това е необходимо за разбиранieto на съвремениятъ явления на руский животъ и литература.

Етинъ отъ най-главнитѣ моменти на руската история е, безъ съмнѣние, епохата на реформитѣ, съ които се начена XVIII вѣкъ въ лицето на Петра Великий. Благодарение именно на тѣхъ допетровската, сръднеевковна Русия бѣше искусствено подхвърлена на силний напливъ на западно-европейската цивилизация. Съ датата на тия реформи се начева новата история на руский народъ, която се отбѣлѣзва най-главно съ това, че тикна Русия по пътя на нейнитѣ напреднали западни съсѣди. Не ще никакво съмнѣние, че за разбиранieto на съвременнитѣ общественни движения и умственни течения, най-непосрѣдственъ интересъ представлява именно характеристиката на този послѣдний периодъ, който се простира на цѣли два вѣка: отъ началото на XVIII вѣкъ до края на XIX вѣкъ.

Въ този периодъ послѣденъ крупенъ исторически фактъ представляватъ реформитѣ на Александра II въ шестдесетѣхъ години (1861), които окончателно поевропейчиха сръднеевковната Русия. Тѣ бѣхъ послѣдното звѣно, което не досѣгаше на руската история за да се подчини на законитѣ на общественното развитие, подъ които се развиваше западно-европейското обще-

ство; тѣ бѣхъ онова послѣдне стѣпало, до което петровский реформационенъ периодъ бѣ успѣлъ да докара полу-монголската и полу-византийска Руссия, и на което Руссия трѣбваше да стѣпи за да се освободи отъ всички овия сръднєвѣковни особености, които тѣй или итъкъ се обособляваха отъ напредналий западъ.

Реформитѣ на Петра I и Александра II еднакво съставляватъ двѣ важни епохи въ русската история. Общото на тия двѣ реформи е въ това, че тѣ еднакво изиграха ролята на предпазителни клапани, които прѣдупрѣдиха отчасти възможнитѣ случове отъ извѣнмѣрното набирание на народнитѣ страдания и негодование, както това си имамѣмъ стото на западъ. Разликата помежду двѣтѣ реформи се заключава въ това може би, че елементитѣ, които поради Петровската реформа свързаха по-яко русското общество, тогава когато Александровската развърза общественитѣ сили, които отдавна дириха просторъ да проявятъ своето дѣйствие.

Правителството на Петра Великий, благодарение на съюза на интеллигенцията и западноевропейскитѣ вѣяния, успѣ да съсипе величието на сръднєвѣковната московска боярщина и родова аристокрация, които крѣпяхъ могъществото си на своето военно минало и преданията. Реформитѣ на Петра I бѣха насочени къмъ централизиранieto на държавната и духовна власть въ рѣцѣтъ на единодържавний монархъ. Ето защо съсипването могъществото на родовата аристокрация, която съ своето самоуправство бъркаше на руский царизмъ, както и унищожението на много чисто народни институти на самоуправление, всичко това бѣше неминуемо прѣдъ тържественното шествие на всероссийскый държавенъ деспотизмъ, който въ даденый случай се явяваше представителъ на западноевропейскый прогрессъ и култура. На мѣстото на разрушенитѣ стари елементи възникнаха съвършено нови. Това бѣха: бюрокрацията, войската, военный флотъ и турението нови основи на дворянството, въ редовѣтъ на което мѣжахъ да влизатъ всички държавни мошеници, които съ пресѣдѣли извѣстно врѣме на държавна служба, получили съ извѣстни граждански или военни чинове „за доблѣсть“ и най-сетнѣ съ могли да напълнятъ джобовѣтъ си съ народенъ потъ. Тия елементи съставиха незилбениитѣ основи на руский деспотизмъ, които можаха да гарантиратъ неговата цѣлость. И така, главната особенностъ на тия реформи се заключава въ това, че съ тѣхъ биде унищоженъ принципъ на *происхождението*, който бѣше замѣненъ съ принципа на кадърността въ практическо отношение, — принципъ, който даваше преимущество въ държавната иерархия на по-способнии и слѣдователно, повече полезния за себе си и за своитѣ покровители. По своето сѣщество петровската реформа бѣше чисто държавно преобразование, което имаше предъ видъ исклучително интереситѣ на държавний механизъмъ, на чело на който стоеше неговътъ единственъ пред-

ставителъ — руский деспотъ, но никакъ не економическите интереси на обществото, на масата, плътцитъ на която носятъ всичката тежестъ на този механизъмъ.

Въ това отношение реформитъ на Александра II се отличаватъ съ своятъ преимущественно економически характеръ. Тъ довършиха въ направлението и тенденцията на петровскитъ реформационенъ периодъ това, което този послѣдний не направи и неможеше да направи. Тъ онищожиха най-главний институтъ който сковаваше общественитъ сили на нацията, именно крѣпостничеството, като съ това отвориха всички общественни врати на паричната буржоазия, която възникваше въ духътъ на западноевропейската си предпоставка. Прогресивната интелигенция, подъ давлението на която по видимоу се извършваха тѣзи реформи, се надѣяше, че тѣ ще смажатъ съ единъ замахъ, както дворянскитъ привилегии. Тѣ и личническитъ стремления на зараждащата се буржуазия, но тѣ като тѣзи реформи се извършваха отъ горѣ, отъ висотата на трона — то тѣхний характеръ напълно зависеше, както отъ интереситъ на самия тронъ, тѣ и отъ дѣятелитъ, които щѣха да ги прокаратъ. Ето защо очакваната дълбочина и коренностъ на реформитъ не отиде по надалечъ отъ благитъ желанія и намѣрения. Дворянството не остана равнодушно къмъ накръняването на своитъ традиционни привилегии, които му принасяха толкова блага. Като силенъ и съзнателенъ класъ, то се постара да защити своитъ интереси и въ резултата се оказа вмѣсто радикални реформи, полуреформи, единственното историческо значение на които се криеше въ широкото поле на борба, която тѣ предоставиха на буржуазията противъ дворянството и въ която борба това послѣдното биде обречено на смъртъ.

Колкото се отнася до економическитъ послѣдствия, които помѣнатитъ реформи предизвикаха, ний имаме намѣрение въ единъ отъ слѣдующитъ си очерки да поговоримъ по-подробно, кѣдѣто и ще се постарамъ да опредѣлимъ тенденцията на економическото развитие въ Русия, обстоятелство, което тъкмо ще бѣде въ свръзка съ всички тия полемики и разногласия, които въ послѣдне време съ такъвъ шумъ избухнаха въ руската литература по въпроса за бъдещето на капитализма въ Русия. А сега ний ще се ограничимъ съ това да укажемъ още на нѣколко отъ по-важнитъ исторически елементи, които свързватъ отдѣлнитъ умствени течения и мировъзрѣния въ послѣ-петровскитъ периодъ на руската история, къмъ очертаването на които и ще преминемъ по-послѣ.

Трѣбва да забѣлжимъ, че ако и реформитъ въ 1861 год. да представляватъ оная епоха, която подобно на петровскитъ въ началото на XVIII в., разграничава двата периода на руската история послѣ Петра, обаче, повратния пунктъ къмъ послѣдний, послѣ 61 год. периодъ не е датата 19 Февруарий 1861 год., а друга една, която отъ тѣзи послѣдния се намира на

едно разстояние отъ шестъ години. Това е оная памѣтна за Руссия година, въ която съединенитѣ сили на Англия, Франция и Турция посочиха всичката гнилость на русската бюрократическа система, съединена съ сръдневековни общественни отношения. Думата ни е за севастополската война въ 1855 г., която се свърши се позорното съкрушение на „николаевщината“, и слѣдъ която веднага се почна тържеството, повидимому, на прогрессивната общественна мисль, въ образа на помѣнатитѣ туку що реформи въ 60-тѣхъ години. Благодарение на това, че такъво едно събитие, каквото е кримската война, можа да даде свършено едно ново направление на Руссия, неминуемо слѣдствие отъ което бѣха всички послѣдующи реформи, — ний ярѣбва да считаме тази дата като повротенъ пунктъ въ послѣ-петровскій периодъ на руската история, който неизбѣжно е привелъ къмъ демаркационната дата 1861 год. — годината на освобождението на рускитѣ селени.

Подобни забѣлжителни моменти съ тѣхнитѣ повротни пунктове ний ще намѣримъ и въ епохата отъ Петра Великий (1689—1725) до Николай I (1725—1855 г.), а така и въ периода отъ датата 1855 и до настоящто време. Въ предшествующий епохата на реформитѣ въ 60 год., периодъ такива смѣто двѣ важни събития сѣ безсмынено: бунтътъ на Пугачова (1773—1775) отъ една страна и въстанието на „декабриститѣ“ (14 Декемврий 1825 г.), — деньтъ, когато бѣше раздавлена опозицията на тия послѣднитѣ и отъ когато се почна тържеството на „николаевщината“. А що се отнася до епохата послѣ кримската война, то на нея, като на главни исторически моменти, освѣтъ 61 година, можемъ още да окажемъ: 1) 1881 год. 1 Мартъ убийството на Александра II и 2) 1891—1892 год. — гладътъ и холерата, които постигнаха Руссия.

Около тия нѣколко исторически моманти сѣ свързани като въ отдѣлни възели концитѣ на разнитѣ литературно-общественни и умственни движения на руското общество — презъ всичкото време отъ 1789 год. до 1894 и 1895 години т. е. отъ епохата на реформитѣ на Петръ Великий, до края на Александровската реакция въ лицето на „царя — миротворца“.

Какво положение, пита се, е заемала руската интелигенция спрямо развивающитѣ се предъ нея събития?

Руската интелигенция, като отдѣленъ слой на обществото който преимущаенно има предъ видъ интереситѣ на прогресса и массата, въ до петровската Руссия съвсемъ не е сяществувала и, слѣдовааелно, за нѣкакво нейно отношение спрямо развивающитѣ се въ този периодъ исторически събития и дума не може да става. Нейното приспособление се почва едвамъ въ времето на Петра Великий, гдѣто тя малко-по малко се явява носителница на всички ония идеи и вѣяния, които господствуваха тогава на Западъ и представителъ на които бѣше повидимому и младий, енергичний царь.

Реформационний периодъ отъ Петра Великий, като включимъ тукъ времето на Екатерина II чакъ до Александра I включително, не бѣше нищо друго освенъ постъпенно насаждане върху руска почва разнитъ западноевропейски държавни учреждения и институти, които донейдѣ бѣха възникнали подъ влиянието на ония идеи, които сѣ вълнували западъ. Всички тия нововъведения, обаче, никакъ неможаха да се правятъ на древнитъ московски артистократи и бояре; ето защо на рускии царизмъ предстоеше непрестанна борба съ тия останки на полу монголоската, полу византийска Руссия. Въ тази борба той не можеше да се опира на други общественни сили освенъ на войската и възникващата въ духа на западноевропейскитъ вѣяния интелигенция. Отъ друга страна въ очитъ на самата интелигенция рускии царизмъ бѣше единственната сила, единственний факторъ, който осъществяваше и трѣбваше окончателно да осъществи оня идеалъ, който съставляваше нейното „вѣрую“. Благодарение на такова едно съвпадение на интереситъ, руската передова частъ на обществото и рускии царизмъ вървяха дълго рѣка за рѣка. Това е именно епохата, която въ историята е извѣстна подъ името „просветений бюрократически абсолютизмъ“. Отъ една страна царизмътъ предъ видъ на своитъ лични интереси, покровителствуваше всички западноевропейски идеи, които нахлуваха въ Руссия и които бѣха едно отъ найдобритъ срѣдства за борбата съ традиционната руска рутина*), отъ друга — интелигенцията, въ интереса на своитъ идеи, за които се бореше ужъ и самия царизмъ, поддържаше този послѣдний въ неговата борба, като се обявяваше противъ всичко, което противорѣчеше или не се миреше съ идеализирания отъ нея западно-европейский култъ. Да, тя поддържаше рускии царизмъ, помагаше му да руши всичко старо, но съ тази си помощъ тя способствува за унищожението и на такива институти, вкоренени до тогава въ рускии битъ, като народнитъ „Вѣче“, „Земски събори“), които винаги сѣ били главний оплотъ на народа за опозицията му срѣщу царизма.

По такъвъ начинъ интелигенцията съвършено се отдѣли отъ массата, за бждицето на която тя ужъ работеше. Тя съвършено забрави за сществуването на народа. Не стига това, но тя даже захвана да се отнаси враждебно къмъ него, като предполагаше въ него единъ отъ враговетъ на оная цивилизация, за утвърждаването на която тя ратуваше. Ний особенно обръщаме вниманието на българскитъ читатели на този фактъ въ историята на рускии интелигенция, който съхранява своето възпитателно значение за всѣка една интелигенция. Характерътъ на всичката послѣдующа борба на руската интелигенция за

*) Да си припомнимъ дружбата на Екатерина II (1762—1792) съ енциклопедиститъ Волтеръ, Дидро и пр

своитѣ идеали, причината на всичкитѣ нейни несполуки и поражения се обяснява единствено съ това, че тя всекога е дѣйствувала помимо народа, безъ да има възможность да се опрѣ на нѣкаква обществена сила. А на това, безъ съмнение най-главно е съдѣйствувало отчуждението на интеллигенцията отъ народа, което си е имало мѣстото въ петровскій реформационенъ периодъ.

Русската интеллигенция съвършено наивно вѣрваше въ искреността на царизма и на това най-вече способствуваше оная завѣса, която я отдѣляше отъ народа и която ѝ бъркаше да се запознае съ неговото дѣйствително положение. Обаче тази завѣса скоро падна. Бунтътъ на Пугачева, който избухна въ срѣдата на царствуйанieto на Екатерина II (1773—1775) откри дѣйствителното положение на работитѣ. Той отвори очитѣ на интеллигенцията и указа на онова мизерно положение, въ което се намираше многомиллионий русскій народъ, на оная страдания и неволи, които го предизвикваха на това, щото да се рѣши съмъ, съ оръжие въ рѣка, да защитава своето право на сѣществуване. Но заедно съ това тоя бунтъ откри всичката фалшивость и лицемерие на царската политика. Същата тази Екатерина II, която тѣй искрено повидимому държеше съ разнитѣ Волтеровци, не закѣсна да даде да се разбере, че за интереситѣ на русскій царизмъ, неговитѣ лични интереси стоятъ много по-високо отъ интереситѣ на какъвто и да билъ общественъ прогресъ или общественни идали. Тя доде да покаже на русската интеллигенция, че тия послѣднитѣ иматъ значение за русскій царизмъ до толкѣва, до колкото тѣ служатъ за неговото закрѣпление, и че по-нататѣкъ отъ тази точка, всичкитѣ тия идеи на равенство, братство и свобода не сѣ нищо друго освѣнъ врѣдни за трона утопии, мѣстото на които е тюрмата и заточението. И наистина, щомъ избухна въстанието на Пугачева, което обхвана повече отъ $\frac{1}{3}$ на империята, и представителитѣ на русската интеллигенция почнаха да искаватъ своитѣ съчувствия и да указватъ на необходимостта да се помогне на истинскій народъ, — достойната представителница на просвѣтений абсолютизмъ тозъ часъ си откри картитѣ и даде на русската интеллигенция да разбере, съ кого тази послѣдната има работа. Цѣлъ редъ отъ арести, заточения и наказания бѣха резултатитѣ, които предизвикахъ „въ умоветѣ на руската интеллигенция сѣщо такъвъ превратъ, какъвто ставаше и на улицитѣ въ Парижъ. Старий режимъ на мисълта се разруши. Вчерашний предмѣтъ на обожаванне — просвѣтений абсолютизмъ на цивилизующата власть — се оказа врагъ на дѣйствителната руска цивилизация, главно препятствие за прогресса на руската мисль. Русската интеллигенция полусъзнателно, незабѣлѣзано се превърна въ *оппозиционенъ класъ* на обществото. Русскій либерализмъ начена своята история“*).

*) П. Л. Лавровъ. „Послѣдователный поколѣнiя“. Женева 1893 г.

Розочарованието, което настъпи слѣдъ това, бѣше на врѣме поутихнало благодарение реформаторската отначало дѣятелностъ на Александра I (1801—1825) и Сперанский, която отново възбуди старятъ надѣжди между представителитъ на интелигенцията. Обаче, това бѣше не за дълго, защото скоро Сперанский биде испратенъ на изгнание и тържеството на реакцията все повече и повече се усиляваше. Но заедно съ това растеше така също и неудоволството и негодованието посрѣдъ интелигенцията, което все повече се подклаждаше въ продължение на цѣлото царствувание на Александра I отъ наплива на западно-европейскитъ идеи, които русскитъ офицери, а слѣдователно и общество усвояваха отъ западъ въ врѣмето на войнитъ съ Наполеона. На руската интелигенция не оставаше нищо друго освѣнъ тайната организация на борбата противъ царскій деспотизмъ въ името на идеалитъ, които ги ръководяха, а именно: федеративната република и унищожението на династията. Единствената обществена сила, на която интелигенцията можеше да се опре, това бѣше бюрокрацията и войската. Ето защо и тя прибѣгна къмъ единственното възможно средство за борба: военний заговоръ.

14 Декемврий 1825 год. и печалнитъ слѣдствия отъ въстанието на „декабриститъ“ бѣха резултати на тази тайна организация. Въ този день интелигенцията за пръвъ пътъ се опита да защити своитъ идеи на дѣло, като се явно обяви противъ истиний врагъ на прогресса. Несполуката на декабристкото движение още повече усили розочарованието, а заедно съ това и отчаянието. Върата въ възможността да се приспособи руската дѣйствителностъ къмъ условията на западноевропейската култура и прогресъ като че ли изчезна. Плодъ на това отчаяние и неувъренностъ бѣше почвата за окончателното тържество на желѣзната „николаевщина“.

Подъ натиска на новата реакция не можеше нито дума да става за нѣкакво настѣпателно общественно движение. Освѣнъ това, съ своитъ свирѣщи мѣрки и преслѣдвания Николай I грозише да унищожи всичко малко-много съзнателно. Ето защо положението на руската интелигенция се съвършено измѣни. Тя трѣбваше преди всичко да се погрижи за своето самосъхранение, да запази оная умствена прѣснота, онаи идеи, които всѣкога ѝ сѣ били источникъ на нова енергия. Ето защо и всичката нейва дѣятелностъ се съсредоточи изключително въ умственната сфера: философията и литературата. Но тъмната николаевщина не се спираше предъ нищо; тя бѣше добръ научена отъ чужди опитъ що ще рѣче обсъжданieto на разнитъ политически и философски въпроси въ литературата и за това, безъ всѣкакви церемонии, се стараше да прѣчи на всичко тоа, като ги преслѣдваше наравно съ политическитъ организации. Това именно бѣше причината дѣто философията и политиката бѣха затворени въ тѣснитъ прегради на литературно философскитъ

кружки отъ 30-тѣ и 40-тѣ години. Въ тѣзи сѣщитѣ кружки, въ които изникна онова грамадно влияние на нѣмската идеалистическа философия (Фихте, Шелингъ, Хегелъ и пр.), на което бѣха се подали и такива групни умове като Бѣлински, Герценъ и съ каквото влияние ни една друга философска система не се е ползувала другъ пѣтъ въ руската исторія. Благодарение на сѣщитѣ тия условия и литературната мисль можа да намѣри единствено убѣжище въ романа, комедията, въобще въ беллетристиката и литературната критика. И ето тукъ именно, благодарение на сѣществуващитѣ условия, се култивира онова отрицателно-сатирическо направление на романа и комедията, което характеризира дадената епоха. Въ тази именно епоха руската литература разви въ себѣ си онова „умѣние да скрива истинский свой смыслъ между редоветѣ“, което я характеризира даже и до сега. Грубата „николаевщина“ напено вѣрваше, че въ романа и комедията не може да има друго нищо освѣнъ любовь и смѣхъ. Обаче тя скоро трѣбваше да се разубѣди въ това. Въ тази именно епоха възникнаха такива крупни таланти като Лермонтова, Гоголя, Тургенева, Бѣлинский, Герценъ, Огаревъ, и др., които словомъ и дѣломъ поддържаха още опозиционний духъ посрѣдъ интеллигенцията. И този опозиционенъ духъ не закъсне да брѣмне отъ струнитѣ на великата лермонтовска лира:

„Вы жадною толпой стояшіе у трона,

Свободы, генія и славы палачи!

Таитесь вы подъ сѣнью закона,

Предъ вами судъ и правда — все молчи“.

Обаче поражението на „декабриститѣ“ и усиляването на реакцията не можаха да не повлияятъ въ извѣстно направление на една частъ отъ интеллигенцията, особена на оная, у която вѣрата въ западно-европейский прогресъ и цивилизация не бѣше достатъчно укрѣпена. Това влияние се изрази въ 40 г. въ появяването на ново едно направление въ литературно-обществената мисль подъ името „славянофилство“, което бѣше рѣзкъ протестъ противъ всичко извършено презъ цѣлий реформационенъ периодъ отъ Петра Великий до Александра I включително. Водителитѣ на това ново движение бѣха Аксаковъ *), Хомяковъ, Кирѣевский и др. Славянофилитѣ виждаха едно отъ слабитѣ мѣста на интеллигенцията въ борбата ѝ съ царизмътъ; тѣ виждаха, че едно отъ злото, което принесе реформационний периодъ, бѣше унищожаванieto на ония чисто народни учреждения, които можаха да послужатъ като упора на интеллигенцията и самий народъ въ опозицията имъ срѣщу царизма и които, по мнѣнието на славянофилитѣ, можаха да бждатъ единственното лѣкарство противъ разлагащото дѣйствие на западно-европейската цивилизация съ нейний капитализмъ и пролетариятъ. Като вмаха постоянно прѣдъ видъ разлагающій се подъ натиска на своитѣ

*) По-голямъ братъ на извѣстний и у насъ славянофилъ Н. Аксаковъ.

вътрѣшни противорѣчия западъ, като свързваха своитѣ несполуки въ борбата си съ русскій деспотизмъ именно съ постоянно вѣзрастащото нахлувание на западно-европейската култура, славянофилитѣ се обявиха рѣзко противъ тѣзи послѣдната. Тѣ почнаха да проповѣдватъ, че не насажданieto на западно-европейскитѣ условия ще спаси русскій народъ и самата интелигенция, а възвръщанieto къмъ ония порядки, които сѣществуваша още до Петра Великий, защото именно въ тѣхъ се и проявява оня *самобитенъ русскій духъ* на който и може да се надѣваме. Западъ, викаха славянофилитѣ, се разлага, той гние и отдавна е осжденъ на смъртъ. На историческата сцена трѣбва да се яви новъ единъ народъ, съ прѣсни, живи сили, който да даде на съврѣмненната епоха смислъ, да оживотвори отпадналитѣ елементи и да укаже спасителний пѣтъ на разлагающитѣ се. Този народъ за славянофилитѣ не бѣше никой другъ освѣнъ *русскій*, той трѣбваше да спаси цивилизацията, той трѣбваше да се яви носителъ на мировия прогресъ, той бѣше единственний мессия. Идеалтъ на славянофилитѣ бѣше право противоположенъ на този на западницитѣ, които, като послѣдователни наслѣдници на своитѣ прѣдшественници, продължаваха да мислятъ и вѣрватъ, че за Руссия единственното спасение е западно-европейската култура въ всичкитѣ ѣ характерни особености: развитието на промишленността, капитализма и пр. и пр.

И така 40-тѣ години се характеризиратъ съ шумното излизане на двѣтъ фракции: „славянофилската“ и „западническата“, които се ржководиха отъ идеали право противоположни единъ на други. Впрочемъ, забѣлѣзва извѣстний русскій публицистъ С. Н. Южаконъ, тия двѣ крайни фракции се характеризиратъ съ това общо, че тѣ и двѣтъ еднакво бѣха порождение на онова отрицателно отношение на интелигенцията къмъ русската дѣйствителностъ. Отношение, което се свождаше къмъ пълното игнорирване на съврѣмненний тогава русскій животъ. Въ това отношение и двѣтъ тия школи, по мнѣнието на Южакова, сѣ били еднакво утопични: безъ да търсятъ нѣкаква почва подъ краката си и единтъ и другитѣ апелираха къмъ дѣйствителности, които сѣ имали твърдѣ малко общо съ тази, която ги окръжаваше.

Колкото странно и да се покаже на пръвъ погледъ, обаче причината на това коренно разногласие сбила онази обща и за двѣтъ школи философска система, на която тѣ сѣ стоели и която имъ бѣше останала въ наслѣдство отъ нѣмскій идеализмъ. Именно общото вѣзрение на цивилизацията, което тѣ бѣха усвоили отъ Фихте, Шеллинга, Хегеля и пр.. По учението на нѣмскій идеализмъ „цивилизацията, т. е. живота на чловѣчеството, е расположена по единъ общъ планъ, който се осществѣява постъпенно; историята на чловѣчеството се распада на отдѣлни епохи, всѣка една отъ която прѣдставява особенна една частна идея. Частната идея на дадена една епоха се въплощава въ

опредѣленъ народъ, който вслѣдствие на това излиза на чело на цивилизацията въ своето време“. По Хегеля „въ историята се явяватъ народи, въ които като че ли се въплотѣва всемирно-историческата идея въ дадената минута на нейното развитие. Този народъ дава общъ характеръ на своята епоха, за това и той се явява господствующъ народъ между всички други. Относително неговото безусловно право да бѣде преставителъ на дадения моментъ на развитието на всемирний духъ, — духа на другитѣ народи е *безправенъ*. Тѣзи народи не се считатъ повече въ всемирната история. До сега само четири държави сѣ имали господствующе значение въ всемирната история: древне-источната, гръцката, римската и германската. *Последната довърши съ себѣ си всемирната история; тя е последната дума на саморазвивающия ся духъ*“ (*) Ясно е, и за хора, които исповѣдваха подобна една философска система, въ епохата на 40-тѣ години единъ само народъ можеше да бѣде на чело на цивилизацията. Тия, които въ сравнението на западно-европейската култура съ русската самобитна, виждаха единтѣ само хубави страни на първата, нѣмаха какво освѣтъ заедно съ Хегеля да правогласятъ, че „германската култура е вѣнецъ на всемирната история, и че съ нея се завършва цивилизацията на саморазвивающия ся духъ“. Ония обаче, които не вѣрваха въ цѣлебната сила на западно-европейската цивилизация, които, напротивъ, виждаха нѣкои и други черти на тази последната, които прѣдвещаваха нейното разложение, и въ очитѣ на които, най-послѣ, причината на тази мрачна дѣйствителность, коя о ги окръжаваше, бѣха именно всичкитѣ тия нововъведения отъ Петра Великий до Николая I — за тия послѣднитѣ, безъ съмнѣние, не Германия, а Руссия и именно до Петровската Руссия съ идиализиранитѣ „земски събори“, „Вѣче“, „общини“ и пр., — се представляваше единствения народъ, който въ дадената епоха представлява въплотение на „саморазвивающия ся духъ“ (Хегелъ) и „историческа идея“ (Фихте старший) и който трѣбваше да стане на чело на цивилизацията и да спаси самия западъ отъ неминуеми гибелъ, на който той бѣше обрѣченъ.

Както вижда читателтъ, тия двѣ направления, по своитѣ крайни цѣли и идеали, сѣ стояли на два съвършено противоположни и даже единъ други изключвающъ полюса. Но идеалитѣ сами по себе си не опредѣлятъ още отношението и характера на дѣятелностьта на дадена една партия въ извѣстни опредѣлени исторически условия. Безъ да се гледа на крайната противоположность на тѣхнитѣ идеали, въ сферата на практическата дѣятелность и отношението имъ къмъ окръжаващитѣ ги съвременни условия, тия двѣ фракции проявяваха забѣлжителна солидарность. „При всичко че раздѣлението на „славянофили“ и „западници“ стоеше на пръвъ планъ, въ 40-тѣ год. пише А. Скабичевский, и при всичката ожесточена борба на тѣзи партии, за забѣлбване е, че въ този видъ, катко тѣ сжществуваха

въ 40 г. тѣ имаха много повече точки на съприкосновение, отъ колкото на разногласие. Това не е било борба на двѣ философски системи, тъй като и двѣтѣ школи се опираха на едни и същи философски учения; не е било отъ друга страна борба на двѣ политически партии, тъй като славянофилитѣ, съ своето отрицание на петровския периодъ представляваха такава съща опозиция и противъ господствующата тогава реакция, както и западницитѣ. Не по-малко отъ западницитѣ тѣ искаха освобождението на селенитѣ („крестянитѣ“), подобрението на сѣдилищата и администрацията. Колкото се касае до общитѣ идеали на общественый животъ, то западницитѣ представляватъ еднаково смѣтни и неопредѣлени идеи, както и славянофилитѣ“*).

Притиснати отъ „николаевщината“ тия двѣ фракции еднакво питаяха ненавистъ къмъ този режимъ. И ето, тази именно ненавистъ отъ една страна и общото отрицателно отношение къмъ окръжающата ги дѣйствителностъ, — всичко това бѣше оня цементъ, който обединяваше враждующитѣ, повидимому, два лагера, който ги правеше солидарни въ борбата съ общий и силний неприятель. На тази именно почва възникна онова литературно обединение въ 50-тѣ години, оная задружна опозиция, подъ натиска на която се почна новий реформационенъ периодъ въ началото на 60 тѣ години. За това послѣдното бѣше необходимо само единъ сгоденъ моментъ, въ който предъ лицето на обществото да се покажеше цѣлото безсилие на „николаевщината“. Таквъ моментъ скоро се появи това бѣше и 1855 год.

Желѣзний режимъ на Николая I бѣше расклатенъ до основитѣ и рухна заедно съ своятъ стълбъ. Този часъ послѣ свършването на войната, крѣпко сплотената литература почна своята атака срѣщу всичко, което носеше отпечатъкъ на „николаевщината“, тя разясни на обществото гибелността на тази послѣдната, указа на причинната връзка между поражението на Руссия и предшествующий режимъ. Надъхана съ социалистическитѣ идеи на С. Симона, Фурие, Луи Блана, Овена още презъ времето на николаевский режимъ, русската интелгенция настоятелно трѣбваше радикални реформи. Тия реформи трѣбваха да освободятъ многомилionenното селско население отъ крѣпостната зависимостъ, въ кѣто то се намираше; тѣ трѣбваха да дадатъ на това послѣдното земята, която русскій селенинъ толкова години обработваше съ кѣтвътъ потъ за щастieto на чоконтѣ. Тѣ трѣбваха, най-послѣ, окончателно да закрѣпятъ общинното владѣние на земята, въ което, по мнѣнието на печата, бѣше единственый залогъ за спасението на Руссия отъ западно-европейскій пролетариатъ и капитализмъ. . . .

Къмъ това именно време се отнася най-силното влияние на двама отъ най-виднитѣ литературни дѣятели на тази епоха: Герцена и Чернишевскій. Но това въ идущата книжка.

*) „Три челоуѣка сороковыхъ годовъ“. — Сочиненія А. Скабичевскаго т. I. С.-Петербургъ 1890 год

КРАТКИ БѢЛѢЖКИ.

Профессоритѣ около „Български Прегледъ“ и тѣхното отношение къмъ науката.

Читателитѣ на „Денъ“ знаятъ какви мъжнотии срѣщаше нашето списание презъ истеклата годишнина въ редовното си излизане и могатъ си представи колко голѣмъ литературенъ дългъ е записанъ за презъ това време на наша смѣтка. Отъ всички възможни дългове най нетърпливи отлагание съ общественитѣ дългове, които извѣстни политически, научно-философски или литературни школи натрупватъ, въ борбата за „благосклонността на общественото мнѣние“. Таквъ единъ литературно общественъ дългъ е изпълнилъ въ истеклитѣ кн. на „Денъ“, другарѣтъ К. Р. относително новата мода демократи около „Млада България“, който бѣха повдигнали таквъ неразбранъ шумъ; намъ остава сега, при започването на новата годишнина, да се погрижимъ за посѣпването на новата годишнина, да се изравнимъ и на другитѣ „дългове и задължения“. Ще започнемъ отъ профессорското спис. „Български Прегледъ“, единъ отъ редовнитѣ сътрудници на което по неволя е пѣтица е успѣлъ, въ едно късо време, да стовари върху крѣпкитѣ плѣщи на „Българскій храмъ на науката“ цѣло селско купище отъ батакчийски смѣтки. Нашата цѣль, въ тѣзи кратки бѢЛѢЖКИ, е да напомнимъ на късо-памятливитѣ, че ний диримъ смѣтка не само на това що дължимъ, а и на това що ни дължатъ: въ края излиза все сѣщото — правнвяване на литературно-общественнитѣ дългове, распилѣване на общественитѣ мъгли.

Но да оставимъ иносказанията на страна и да пристѣпимъ направо въ medias res — въ срѣдата на въпроса — какъ често обича да се изразява профессорътъ по нѣмската граматика, прочутия економистъ отъ „Българ. Прегл.“, уважаемый Борисъ Миндесъ. Този безподобенъ социалисто-унищотелъ бѣ напечаталъ въ „Бъл. Пр.“, презъ време на 5—6 месеца, редъ статии подъ тъмното и невразумително загла-

вие: „Социалният въпрос и идеята на асоциацията“, въ които социализмът на Маркса и Енгелса претърпяваше коренно унищожение. На този печуванъ подвигъ, ний отговорихме въ VII и VIII кн. на „День“, като показахме, че софийски ученъ, въ похвалната си ревностъ, да свърши единжъ за винаги съ Маркса и неговитъ български послѣдователи, прибѣгналъ е къмъ едно оржие, което излѣзе смъртелно за самия него: примѣрния профессоръ въ своитъ поучителни статии е лъгалъ, безсрамно и безочливо лъгалъ, като не се е спрѣлъ даже и предъ явни фалшификации на чуждитъ мнѣния. Ний сме чували и чели книгитъ на разни недобросъвестни противници на социализма, срѣщали сме голѣми извѣртания и изопачавания, но такова осиятелно лъгание — нѣма по-мѣлка дума, — такова дебелооко фалшифициране, ний сме смѣтали за невъзможно. Ний и до сега не можемъ да си обяснимъ, какъ е могло това да стане. Та това не се е явило нейдѣ изъ юшетата отъ нѣкой невмѣняемъ писачъ, а въ столи пата, отъ единъ профессоръ при Висшето Училище, въ едно профессорско списание — отъ възпитателъ на младежъта въ списание, което иска да мине за възпитателъ на обществото. Ето кое смайва човѣка по своята чудовищна невъзможность. Ний добръ разбираме, че невѣжеството и дързката нахалность на единъ користолюбивъ човѣкъ могатъ го доведе до херкулесовитъ стълбове на безсмисленостъта, но какъ ще обясните онова безстрашие, онова спокойствие, съзнателно да се лъже, съзнателно да се фалшифицира? Нека психолозитъ, негови компанйони, се занимають съ това, дали нѣмаме ний тукъ работа съ нѣкой нравственъ порокъ и съ една мозѣчна празнота, която му е позволявала да си въобразява, че моралната и умствена срѣда, която го бѣ извадила на лице, ще може да му бѣде достатъчна броня и въ въпроситъ на науката. Намъ не оставаше друго освѣнъ да раскриемъ сжщинската стойность на неговитъ економически и социални познания и да го испратимъ съ дълбоко съжаление, че толкова скоро изчезва единъ нашъ противникъ отъ литературното поле.

Но не, трѣбвало е ний да бждемъ още повече изчудени. Въ Януарската кн. на „Бѣлг. Прег.“ за 1895 г. ний срѣщаме една рецензия на VII и VIII кн. отъ „День“, написана отъ сжщия економистъ на „Б. П.“, който далечъ отъ

да се смѣта за пжтникъ, заканва се да ни отговаря, като има смѣлостта още и да не му се аресватъ названията, съ които ний окачествихме неговото отношение къмъ науката. И важното, въ това появяване на Борисъ Минцеса, не е комизмътъ, съ който той заявява, че „време е, щото и българската читающа публика да ся упжти въ въпроса за социализма и социалъ-демокрацията, като изслуша и противната страна, понеже до сега като че ли само социалъ-демократитѣ иматъ монополъ да разясняватъ въ България социалнитѣ и политико-економическитѣ въпроси“ не е и обѣщанието му да „премине въ единъ отъ слѣднитѣ броеве на „Б. Пр.“ къмъ сжщността на въпроса“, — обѣщание, което той и до сега, подиръ 10 мѣсеца нѣма намѣрение да изпълни, не, не това е важното. Важното е, че той се поивява пакъ въ „Бълг. Пр.“ и говори съ дѣйствиелна невиностъ за „интереса на научната правда“, апелира къмъ „свѣстний читателъ“, а ни съ една дума не се опитва да отхвърли стоваръното върху му тѣжко обвинение въ пълно невѣдение на предмета, който се наелъ да разгледва, въ съзнателно лъжение читателя и въ съзнателно фалшифициране мнѣнията на авторитѣ, които критикува. Той върхъ на върховетѣ, изсочилъ въ нашата неполитическа литература, естествено обръща нашитѣ погледи къмъ оная интелектуална и морална срѣда, която тѣй грижливо го е израстила и която продължава, като че ли на страхъ врагамъ, да се труфи и кичи съ него. Къмъ нея ще се обърнемъ и ний за обяснение на необяснимото.

Борисъ Минцесъ, това цвѣте на нашата буржуазна економическа лигература, е постояенъ сътрудникъ на „Бълг. Пр.“, който се издава, както е извѣстно, отъ ядката на профессорското тѣло при Висшето ни Училище, сирѣчь, отъ тѣзи, които водятъ и ржководятъ нашия младъ университетъ. Това сж все млади „научни сили“, — така се тѣ препоржчватъ — които покрай великата задача да възпитаватъ и ржководятъ възпитателитѣ на българската младежъ, възимѣли сж и благородното желание да възпитаватъ и ржководятъ и българското общество. Това сж хора, които, ако слушате думитѣ имъ, прекрасно оцѣняватъ значението на младото поколение въ една страна, както и високитѣ идеи на правдата, науката и искуството, които трѣбва да се сѣятъ неуморно въ живота. Свята е задачата на едно училище, но сжщо тѣй свята е задачата и на едно списание. Съ една рѣчь, редакторитѣ на „Б. П.“ не веднжжъ сж имали случай да испо-

вѣдять, че знаятъ много добръ каква велика отговорностъ взематъ върху себе си ония, които се паематъ да ръководятъ младежта като професори или обществото като писатели. Както вижда читателтъ, ний имаме тукъ работа съ хора, които повидимому напълно разбиратъ своето високо отвѣтственно положение. Но преди да разгледаме отношението на тѣзи хора къмъ интересущий насъ въпросъ, молимъ благосклоний читателъ да обърне внимание и на слѣдующето обстоятелство. Намъ неотдавна се падна случай да хвърлимъ око въ страницитѣ на „Б. Пр.“ върху една много интересна расправийка, която редакторитѣ на това списание сж имали съ редакторътъ на друго едно спис. у насъ — и ето на що обърнахме внимание. Спорѣдъ тѣзи господа, всѣка редакция на единъ бълг. вѣстн. има покрай шефа или шефоветѣ, като втори редактори, още разни лица отъ втора ръка, които редакц. на „Б. Пр.“ нарича „тъмни личности“. Задъ гърба на шефа или шефоветѣ, тѣзи къртове прокарватъ свои собствени възгледи, оцѣнки, сжждения, диктувани много често отъ завистъ, вражда или просто отъ любовъ къмъ пакостение и съ това почти винаги поставятъ вѣстника въ противорѣчие съ себе си. Като имаме предъ видъ тази характеристика, ний можемъ да се повърнемъ къмъ предмета на нашия разговоръ и да кажемъ, че въ редакцията на „Б. Пр.“ нѣма мѣсто за тѣзи тъмни личности, редактори отъ втора ръка, и че всячко що излиза въ страницитѣ на това списание, даже и най кратката рецензийка се помѣстя съ знанието и удобрението на редакц. комитетъ.

Е, добръ, идва г-нъ Минцесъ съ своитѣ статии подъ мишца. Редакторитѣ, десетина души на брой, събирватъ се на засѣдание съгласно чл. 13 отъ тѣхний уставъ, който имъ опредѣля по 10 л. на засѣдание отъ правителствената субсидия — и започватъ да четатъ статиятѣ. Какво е правено съ тѣхъ, ний не знаемъ, но очевидно е, че тѣ излизатъ изъ редакцията такива, каквито ги виждаме напечатани. Какъ е възможно, ще попитате вий, цѣлъ редакц. ком. да даде съгласието си за тѣхното обнародване? Тукъ сж възможни двѣ предположения. Или че тѣзи статии сж минати нечетени или пъкъ сж четени, но неразбрани. Да обнародвашъ нѣщо безъ да го прегледашъ, такава грѣшка не е правилъ дамъ и знаменитий Семко, — значи, такова предположение е невъзможно.

кава тѣзи статии сж неразбрани? Кой знае? Възможно е някога на профессорското тѣло да не разбира економическите и социалните въпроси, както е възможно и единъ, нпр., социалистъ да не разбира тайнственното значение на статията“. Но, ний сме увѣрени, че единъ социалистъ не ще проче статии за произхождението на малкият ерѣ, ако не се увѣрилъ въ тѣхната научна цѣлност. Мисаръ жрецитѣ на българ. Храмъ на Науката ще бждатъ по малко добросъвестни отъ тѣзи „заслѣпени партизани“ — социалистите? Не, това предположение не е възможно. Тѣзи статии, значи, сж четени, и разбрани. Но дали тѣ не сж случайни, мимоходни гости на профессорската трапеза? И това не. Тѣ не представляватъ случаенъ приносъ въ съдържанието на „Б. Пр.“. Напротивъ, отъ I-а кн. още, тѣ правятъ сжществена частъ отъ него и редакцията е смятала за една отъ своите задачи да пролѣе правилна свѣтлина върху толкова жгучитѣ въ нашия време социални въпроси. Вънъ отъ всѣко съмнѣние сж, слѣдоват., че редакционниятъ комитетъ въ пълно съзнание за разбиране своите задачи е одобрилъ и напечатилъ тѣзи статии и, разумѣва се, приема върху си отговорността за съставитѣ въ тѣхъ възгледи, мнѣния и разсуждения и заедно съ г. Минцеса е готовъ да ги защити отъ всѣкакви нападения.

Тѣзи скѣпи убѣждения на профессорскитъ елитъ относително социалните и економически въпроси, ний нарѣкохмезннателни лъжи и заблуждавания, фалшификации на критикуютѣ мнѣния и се постаравмез да покажемъ*), че тѣ сж именно такива. Ний посочихмез десетина точки, въ които тѣзи статии се намиратъ въ рѣзко противорѣчие съ истината, не съ тази отвличена истина, която се добива на края на известни умозаклучения, а съ ония първоначални истини, които служатъ на заключенията като фактически материалъ. Авторътъ на тѣзи статии, се осмѣлилъ, а профессоритѣ около „Бъл. Пр.“ му позволили, да фалшифицира самия фактически материалъ — установенитѣ исторически факти, известнитѣ печатни публикации, безспорнитѣ общественни явления и т. н. Това значи да учишъ студента отъ Вис. Учил., че за известни цѣли, а по нѣкога и безъ всѣкаква цѣль, науката и

*) Пакъ тамъ: „Денъ“, III г. VII—VIII кн.

вѣдатъ, че знаятъ много добръ каква велика отговорност взематъ върху себе си ония, които се наематъ да ръководятъ младежта като професори или обществото като писатели. Както вижда читателтъ, ний имаме тукъ работа съ хора, които повидимому напълно разбиратъ своето високо отгътствено положение. Но преди да разгледаме отношението на тѣзи хора къмъ интересущий насъ въпросъ, молимъ благосклоний читателъ да обърне внимание и на слѣдующето обстоятелство. Намъ неотдавна се падна случай да хвърлимъ око въ страницитѣ на „Б. Пр.“ върху една много интересна расправийка, която редакторитѣ на това списание сж имали съ редактортъ на друго едно спис. у насъ — и ето на що обърнахме внимание. Спорѣдъ тѣзи господа, всѣка редакция на единъ бълг. вѣстн. има покрай шефа или шефоветѣ, като втори редактори, още разви лица отъ втора ръка, които редакц. на „Б. Пр.“ нарича „тъмни личности“. Задъ гърба на шефа или шефоветѣ, тѣзи къртове прокарватъ свои собствени възгледи, оцѣнки, сжждения, диктувани много често отъ завистъ, вражда или просто отъ любовъ къмъ пакостение и съ това почти винаги поставятъ вѣстника въ противорѣчие съ себе си. Като имаме предъ видъ тази характеристика, ний можемъ да се повърнемъ къмъ предмета на нашия разговоръ и да кажемъ, че въ редакцията на „Б. Пр.“ нѣма мѣсто за тѣзи тъмни личности, редактори отъ втора ръка, и че всичко що излиза въ страницитѣ на това списание, даже и най кратката рецензийка се помѣсти съ знанието и удобрението на редакц. комитетъ.

Е, добръ, идва г-нъ Минцесъ съ своитѣ статии подъ мишца. Редакторитѣ, десетина души на брой, събирватъ се на засѣдание съгласно чл. 13 отъ тѣхний уставъ, който имъ опредѣля по 10 л. на засѣдание отъ правителствената субсидия — и започватъ да четатъ статиитѣ. Какво е правено съ тѣхъ, ний не знаемъ, но очевидно е, че тѣ излизатъ изъ редакцията такива, каквито ги виждаме напечатани. Какъ е възможно, ще попитате вий, цѣлъ редакц. ком. да даде съгласието си за тѣхното обнародвание? Тукъ сж възможни двѣ предположения. Или че тѣзи статии сж минати нечетени или пъкъ сж четени, но неразбрани. Да обнародвашъ нѣщо безъ да го прегледашъ, такава грѣшка не е правилъ даж и знаменитий Семко, — значи, такава предположение е невъзможно.

ава тѣзи статии сж неразбрани? Кой знае? Възможно е и науката на профессорското тѣло да не разбира економическите и социалните въпроси, както е възможно и единъ, напр., социалистъ да не разбира тайнственното значение на „матата“. Но, ний сме увѣрени, че единъ социалистъ не ще печати статии за произхождението на малкий еръ, ако не се увѣрилъ въ тѣхната научна цѣйность. Мигаръ жрецитъ на „матар“. Храмъ на Науката ще бждатъ по малко добросъвестни отъ тѣзи „заслѣпени партизани“ — социалистичитѣ? Не, това предположение не е възможно. Тѣзи статии, значи, сж четени, и разбрани. Но дали тѣ не сж случайни, мимоидни гости на профессорската трапеза? И това не. Тѣ не представляватъ случаенъ приносъ въ съдържанието на „Б. Пр.“. Напротивъ, отъ I-а кн. още, тѣ правятъ сжществена часть отъ него и редакцията е смѣтала за една отъ своитѣ задачи да пролѣе правилна свѣтлина върху толкова жгучитѣ вънешно време социални въпроси. Вънъ отъ всѣко съмнѣние сж, слѣдоват., че редакционний комитетъ въ пълно съзнание и разбиране своитѣ задачи е одобрилъ и напечатилъ тѣзи статии и, разумѣва се, приема върху си отговорността за изказанитѣ въ тѣхъ възгледи, мнѣния и разсждения и наедно съ г. Миндеса е готовъ да ги защити отъ всѣкакви нападения.

Тѣзи скѣпи убѣждения на профессорскій елитъ относительно социалните и економически въпроси, ний нарѣкохме съзнателни лѣжки и заблуждавания, (фалшификации на критикуемитѣ мнѣния и се постаряхме да покажемъ*), че тѣ сж именно такива. Ний посочихме десетина точки, въ които тѣзи статии се намиратъ въ рѣзко противорѣчие съ истината, не съ тази отвлечена истина, която се добива на края на извѣстни умозаключения, а съ ония първоначални истини, които служатъ на заключенията като фактически материалъ. Авторътъ на тѣзи статии, се осмѣлилъ, а профессоритѣ около „Бъл. Пр.“ му позволили, да фалшифицира самия фактически материалъ — установенитѣ исторически факти, извѣстнитѣ печатни публикации, безспорнитѣ общественни явления и т. н. Това значи да учишъ студента отъ Вис. Учил., че за извѣстни цѣли, а по нѣкога и безъ всѣкаква цѣль, науката и

*) Пакъ тамъ: „День“, III г. VII—VIII кн.

човѣческото достоинство позволяватъ да се правятъ и произволнитѣ осакатявания, прикривания и измислици на шестующи явления. Това ще е научното възпитание, ядката на профессорското тѣло ще даде на своитѣ млади съученици, това е и обѣтаното правилно освѣтлѣние на социални и економически въпроси. Въмѣсто наука — шарлатанство, въмѣсто свѣтлина — мъгли. Ето какво даватъ тѣ на младежта и на обществото.

Но, да бъдемъ справедливи, ще каже нѣкой мѣко съдеченъ читателъ, защо не предположите и нѣщо трето, примѣръ, че тѣзи статии сж четени, но не съ особено внимание — било че г-да профессоритѣ сж бързали на закупуване на министъра, било че ги е чакала друга десетолетна комиссия, било — малко ли какви други причини могатъ да се явятъ? Всичко това е твърдѣ възможно, колкото строго да е профессорската бдителностъ, да не пропуснатъ въ спешното нѣкой вѣтъръ, който да повдигне прахътъ отъ рапиристѣ. Това е възможно, казва читателътъ, защото и д-ръ Хомеръ, говорятъ, позволявалъ си по нѣкога да задрѣмне. Възможно е, продължава мѣко съдеченъ читателъ, и четвърто предположение, че редакционниятъ комитетъ ги е челъ, даже и разбралъ, — поне толкова, колкото се отнася до констатираното обстоятелството, дали тѣ съсипватъ здравата социализма и му подклаждатъ само огъня, — и, по недостатъчно познайностъ съ предмета, невинно станали виновни. Очевидно е, че то дружество отъ професори, редактори на едно списание, и давано съ най добри намѣрени, станали по единъ тайпствен начинъ жертва на своето недоглеждане или невѣдение, очевидно е, казва мѣко съдеченъ читателъ, че тѣзи блюстителни на истината и тия жреци на науката, щомъ сж били уличени въ такива тѣжки престѣпления, събрали сж се веднага на извънредно засѣдание (злитѣ езици говорятъ, че и за то то засѣдание тѣ взели по 10 лева) и сж се спогледали: кой ги въмъкналъ въ тази бѣда? Повторила ли се е тука или не историята на Гоголевитѣ Бобчински и Добчински, но сигурно е, довършва милозливъ читателъ, че тѣ, възпитатели на младежта, а не Бобчински и Добчински, ще излъжатъ печатно и чистосърдечно да признаятъ, че „лукавий попултантъ“, сирѣчь, „да прости науката, ний събрахме“.

Не знай до колко думитъ на мекосърдечний читателъ ще се покажатъ на останалитъ ни читатели убѣдителни, но, да не криемъ, ний съвсѣмъ не се убѣдихме отъ тѣхъ. А не се убѣдихме просто по това съображение, че ето 10 мѣсеца става отъ тогава, но и до сега никакво признание не се е появило отъ профессорска страна. Що говоримъ „признание“? Профессоритъ отъ Висш. Учил. семжчатъ да потулятъ работата също тѣй ревностно, както българскитъ политикани потуляватъ всѣки скандалъ — кражби, мошенничества, безправствености — които би могли да компрометиратъ тѣхната управил. Неотдавна бѣше когато профессоритъ пустнаха Бобчински, не Ёобчински, а Добчински — какъвъ дяволъ ме бърка! — бѣха пустнали Борисъ Минцеса да дири Гърция и Лакедемония — за велика радостъ на варненскій Бобчинскій и па илѣвненскій Добчинскій-унищожители на социализма, вмѣсто да дири необитаемъ о-въ, гдѣ да се скрие. И за да отклонятъ настойчивий въпросъ, гдѣ оставатъ обѣщанитъ оправдания на лъжитъ и фалшификациитъ, тѣ накарватъ перото на Минцеса да пише, че съ българскитъ марксисти имале теоретически смѣтки, които ще се постараятъ да изравнятъ въ единъ особенъ трудъ... *Теоретически смѣтки*?! Това лъжитъ и фалшификациитъ ли сж теоретически смѣтки, за които ни искатъ повече отъ годишенъ срокъ да ги оправдаятъ? Ако ще уравняме нѣкакви смѣтки, преди всичко трѣбва да уредиме търговскитъ си книги. А книгитъ на „Бъл. Прегл.“, макаръ пронумеровани и прошнуровани, представляватъ нѣщо повече подозрително отъ тѣй нарѣченитъ „чи-футски тефтери“. Въ тѣхъ липсватъ, кой знае какъ, цѣли листове, а намѣсти надписано, подправяно, прибавяно, затривано... съ една рѣчь, тѣ представляватъ цѣлъ хаосъ. Теоретически смѣтки могатъ да се гледатъ, когато двѣтъ страни разсждаватъ надъ извѣстенъ, точно опредѣленъ наученъ материалъ, и само тогава отъ теоретическия споръ може обществото да извлѣче полза. Такъвъ ли е случаятъ тукъ? Нѣма нужда да бжде човѣкъ профессоръ за да разумѣе, че между теоретическитъ разногласия и просто лъжливитъ цитати и фалшификациитъ има цѣла пропасть „еже не преидеши“.

Като скъсваме булото, което редакцията на „Б. Пр.“ тѣй цѣломудренно бѣ хвърлила върху прекрасната научна

и нравственна голота на своя постоянтъ сътрудникъ, ний не
пъляме нашето общаване: да поискаме обяснение за необъ-
яснимото тѣпчение вай елементарнитѣ правила на научното раз-
искване отъ компанйонитѣ на Борисъ Миндеса. Ще
спотаятъ ли и този пжтъ *giese sauberen Herren* — тѣзъ
чистоцѣлтни господа — или не, ний ще подиримъ случа-
да вниенемъ и въ самата сжщностъ на тази тѣй богато
наторена профессорска срѣда.

Я. С.

СОЦИАЛЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ.

Криспи и Сицилия. — Законодателният избори в Италия. — Социалистическата победа — Положението в Сицилия — Изборитъ за долната камара в Англия. — Поражението на либералитъ и причинитъ му. — Изборитъ за окръжния съветъ в Франция — Настроението на руската работническа класа — Политически процесъ в Одеса. — Седмичното празненство въ Германия. — Поедението на социалиститъ. — Ръчята на Вилхелмъ II. — Отговоритъ на Vorwärts.

„Въ Сицилия царува редъ, а на полуостровътъ владѣе най голѣма тишина!“ — Съ тѣзи думи Криспи извѣстяваше, преди година и половина, въ италянската камара, потушаванieto на въстанието въ Сицилия. И както всѣкога и на всѣкъдѣ „редътъ“, когото властитѣ носятъ въ политѣ си, е истѣканъ отъ кръвъ и желѣзо, тѣй сѣщо и сега въ Италия той се въцари надъ милионитѣ изгърмени крушуми и гранати и надъ стотинитѣ избити жертви. „Тишината“ излѣзе изъ устата на топоветѣ и пушкитѣ и изъ засѣданията на военний сѣдъ, съ налаганieto стотини години затворъ въ тѣжки окови на по виднитѣ италянски социалисти и съ потѣпкването на законостѣта. Историческата фаталностъ въ днешния „най свѣршенииятъ отъ възможно свѣршенииятъ“ мирове“ е такъва, щото майката на „редътъ“ много често и самиятъ „редъ“ се състоятъ въ най отчаянното безредие. Но тука не се свѣршватъ подвизитѣ на „спасителта на Италия“. Слѣдъ усърдието на войската и щикветѣ идѣше усърдието на жандаритѣ и саблитѣ. И тѣй като социалистическата партия е естественната застъпница на бѣдниятъ и грабениятъ народъ, тѣй като тя най високо бѣше издигнала своятъ гласъ за сицилийското население, затова и тя трѣбаше да пренесе всичкитѣ ужаси отъ безчинията и преслѣдванията на една разюздана властъ. Първото дѣло на Криспи бѣ растурванието на комитета на социалист. партия, запрещаванieto на работническитѣ събрания, растурванието на дружества, синдикати, и други работнически организации, преслѣдванието редакторитѣ на со-

г. вѣстници — съ една дума турението на солиариститѣ
г. законѣтъ. Скоро слѣдъ това той успѣ да истръгне
пащената камара единъ законъ „противъ анархиститѣ“,
личностъ противъ оппозицията и главно противъ социалис-
то законъ даваше най широкъ просторъ на полицей-
произволъ. Така едно слѣдъ друго бѣха потѣпкани най
политически права на италианския народъ. Свободата
и на печата бѣше забоденъ на върховетѣ на щико-
сабитѣ, които носяха „редъ и тишината“. Но сама по
и. каква личностъ бѣше „спасителтъ на Италия“? Той дѣй-
но отъ името на италианския кралъ и на голѣмитѣ земле-
да въ Сицилийския полуострова. Кралъ Хумбертъ виждаше
личностъ своята царска властъ, землевладѣлцитѣ — своитѣ
егия и тѣзи класови и съсловни интереси намѣриха своя
еленъ застъпникъ въ лицето на Криспи. Самата личностъ
испи е една отъ най калнитѣ. Развратѣтъ, продажността
естинето съставляваха основнитѣ черти на неговия ха-
с. Доказателствата за това сѣж многобройни, но най сил-
е очевиднитѣ се криеха въ автентичнитѣ документи, които
риха въ рѣчѣтъ на Жиолити — предшественика на Криспи.
ти документи излизаше, че Криспи е получавалъ въ раз-
врѣмена различни сумми отъ обвиняемата въ фалшифи-
и злоупотребления *Римска Банка*. Въ в. *Социалистъ* ний
въ оригиналъ и въ преводъ единъ отъ многобройнитѣ
ити, чрѣзъ които се установява това. Въпросниятъ доку-
— напечатанъ въ *Социалистъ* — едно писмо испратено
жа Криспи до г. Танлонго, директорѣтъ на *Р. Банка* Ро-
въ която г-жа Криспи го итвѣства, че него день мжжѣтъ
риля въ камарата въ полза на Банката и го моли да ѝ
и 50,000 лева. Другъ единъ фактъ за подкупността на
и е получаванieto 50,000 лева отъ Корнелиусъ Херцъ —
иниятъ „maitre-chanteur“⁽¹⁾ въ панамскитѣ скандали и който
подъ полицейски надзоръ въ Борнемутъ (Англия). *Стрису*
илии Криспи с работилъ и сполучилъ да издѣйствува ор-
св. *Морицъ* за *Корнелиуса*. Отъ тѣзи факти и отъ много
оппозицията въ камарата поиска да направи „мораленъ
вѣ“. Позволява ли морала щото единъ човѣкъ обвиненъ
ива позорни дѣйствия да стои на министерския постъ? Тѣзи
прѣз. м. Януарий трѣбаше да бѣде представена една ин-
ция въ парламента. Криспи за да предупреди публичниятъ

Maitre-Chanteur буквално преведено значи: Майсторъ—пѣвецъ. Съ французѣти означаватъ овия лица, които за да вадятъ пари отъ хората пѣево тѣхни тайни, които се съгласяватъ да не издаватъ само сръщу сумми. После тѣ се явяватъ и отново искатъ пари, като заплашватъ, че нѣмъ се дадатъ, ще издадатъ тайната и лицето до когото се касе тази тайна не иска да се онозори, дава отново пари и по този начинъ *то играе* *като майстора* — *пѣвачитъ му свиритъ*. (Отъ тукъ излизатъ и думата *шпигел* които означаватъ дѣйствието на *chanteur* итѣ.

сждъ, който му се приготвяше разпустна и по постъпката на камарата. Новите избори бяха назначени за през м. юни на коя страна бѣше народа? — въ това Криспи не можеше да сѣмнява слѣдъ изборътъ на Андре Коста и Боско — осъденъ на 16 г. крѣпостенъ затворъ по силата на законъ отъ 1895 а другиятъ въ Декемврий 1894. Същиятъ успѣхъ имаша и другите оппозиционни кандидати при допълнителните избори. За да избѣгне едно сигурно положение, Криспи да се приготвя сериозно за избирателната борба. На това положение той имаше 5 месеца време а най главно политическата и грамаденъ таенъ фондъ. Преди всичко той имаше да се каже че тази проверка се извършваше подъ високо надзорство на Криспи и че тя имаше за цѣль да очисти изборните списъци отъ оппозиционните елементи.¹⁾ Слѣдъ това отъ 3,200,000 избиратели — колкото е трябвало да бъдатъ по новата статистика отъ 1895 — останали 2,121,000 били замечени 1,079,000. Наистина неоправданите имаше да се оплачатъ на сѣдилищата, но въ състояние ли е народа да води процеси? Слѣдъ това пречистване на изборните елементи, Криспи се залови да привлече общественото внимание на своя страна. За да почеше патристическата краста на лянскитѣ шовинисти, той заловѣда на управителя на провинцията (Африка) да настѣпи къмъ Кассала или Тигрия и да изчисти тѣзи области. Въ същото време полицията или нѣкои политически организации организираха едно посѣгателство върху жандармерията на Криспи, което разбира се не сполучи и Криспи остана да чатавъ за да получава съчувствени депеша отъ всички родни и спасители отъ неговиятъ калѣпъ и между другото на Стамбулова и Стоилова.

Опозицията отъ своя страна не стоеше съ затворъ и съ сѣрни рѣцѣ. Особено социалистическата партия имаше една трѣскава дѣятелностъ. Осъденитѣ по Сицилийското движение Де Филичи, Боско, Барбато и др. бяха кандидати въ нѣколко околий.

Най сетни настѣпи денътъ на изборитѣ. Резултатътъ слѣдующия: 336 министерски, 18 отъ легалната оппозиция (40 радикали, 17 социалисти и 17 неопредѣлени), 336 правителствени и 172 оппозиционни. На пръвъ погледъ резултатътъ е благоприятенъ за правителството, но като предъ видъ, че правителствениитѣ вѣстници предсказваха болшинство отъ 400 депутата, като се вземе предъ видъ

¹⁾ Избирателъ се счита всѣки, който е навършилъ 21 години и знае да чете и да пише; при това той трѣба да плаща 20 лева имуществен или държавенъ данѣкъ. Италианската камара брои 508 депутатъ.

на 1,079,000 избиратели, като се взематъ предъ видъ полицейскитѣ произволи и притѣснение, правителственната партия се свожда къмъ една изноренна побѣда, а фактическата и морална побѣда бѣше на страната на оппозицията. Ако въ връзка на Стамбулова нашата оппозиция успѣеше да прокара една проверка отъ всичкитѣ депутати, не щѣше ли да признае всѣки, че страната болшинство на народа е съзнателно оппозиционно? Слѣдъ това въ Италия. Това е още по-вече тѣй, като се вземе предъ видъ, че само единъ въ Италия едно министерство е претърпѣло поражение на изборитѣ (въ 1886), което значи, че всѣко министерство е въ състояние да прокара едно искусствено болшинство. Същия Криспи, който днесъ слѣдъ проверката на избирателнитѣ списъци успѣ да прокара само 336 кандидати, прокара въ 1890 година 392 (56 повече отъ днесъ), което не му побърка да падне слѣдъ нѣколко мѣсеца.

Но особено забѣлжително е успѣхътъ на Социалистическата Партия. За пръвъ пътъ тя се уреди и взе участие въ изборитѣ въ 1892 г. тогава тя успѣ да прокара само 5 кандидати и събра 25,000 гласа. Днесъ слѣдъ три години срокъ нейнитѣ депутати се въскачиха на 17, а гласовѣтъ на 80,000. Само отъ съпоставянето на тѣзи цифри, читателътъ е видѣлъ успѣхътъ — колосалния успѣхъ ще кажемъ, на Социализма въ Италия. А противъ кого, ако не противъ социалиститѣ, Криспи развиваше своето политическо усърдие! Слѣдъ това успѣхътъ на социалиститѣ не значи ли моралното поражение на Криспи? Това още по очевидно става, като се знае че осъденитѣ на крѣпостенъ затворъ отъ избороветѣ на Криспи, мъчницитѣ за правата на сицилийския народъ: Боско, де Филичи, Барбато бидоха избрани на нѣколко мѣсеца. Барбато (осъденъ на 16 години) получи вкупомъ 14,000 гласа и де Филичи (осъденъ на 18 години) — 8000 гласа, когато Криспи е получилъ вкупомъ 12,000. Народътъ, за когото Криспи казваше че билъ „измаменъ“ отъ социалиститѣ, този народъ скѣсва присѣдата на военнитѣ сѣдилища и акламира крѣпостнитѣ затворници, предполагаемитѣ негови прелѣстители. — Между социалист. избраници нека отбѣлжимъ още Андреа Коста, Марини, Висолати и Салзи. Последниятъ е единъ народенъ учителъ, осъденъ за социалистическитѣ му убѣждения.

Нравоучението отъ Италианскитѣ избори е бѣзпосредствено на социализма отъ една страна и расклатеното положение на днешното правителство отъ друга.

„Въ Сицилия царува редъ!“, обаче по извѣстията, които пристигатъ напоследъкъ, се вижда, че положението въ Сицилия не се е измѣнило. Нуждата и бѣдността сѣ тѣй голѣми, както и напредъ. Експлоатацията вършена върху бѣдното население отъ общинаритѣ, които сѣ все аристократи и владѣтели на голѣми пространства земи — е все тѣй безмѣрна и безсѣвъстна. Данѣцитѣ, октроата, таксата върху домашния добитѣкъ, войската такса сѣ все тѣй тѣжки и неспособни. Бѣдното население

продължава да се храни съ корени и *полента* ¹⁾, когато Хумберто само за *единъ обидъ* по посрещанieto на Вилхелма II е дал 800,000 лева и за *единъ подписъ* на Криспи, за актоветъ по оживяването на Аотскиятъ дукъ е подарилъ 45,000 лева. Неудоволствието расте на островтъ. И въ окръжнето на Етна гърятъ други единъ вулканъ, избухването на който ще занесе и днешния общественъ редъ. Криспи е безсиленъ да помогне на това положение въпреки неговото твърдение, че е докаралъ „редъ“ защото за да помогне, той трѣба да посѣгне на привилегиитъ на имущитъ класи, които го крѣпятъ — значи, той трѣба да се самоубие. И по всичко се вижда, че неговиятъ държавенъ корабъ ще се разбие о сицилийскитъ брѣгове. Не напразно при Сицилии сж прочутитъ по опасността си канари Спила и Харибда!

Други едни не по-малко интересни избори сж изборитъ за долната камара въ Англия. И неволно когато минаваме отъ Италия къмъ Англия ний се запираме предъ разликата, която се срѣща въ Парламентскитъ и политическитъ нрави на тѣзи двѣ страни. Безредието, произволтъ и политическиятъ развратъ, които срѣщаме въ Италия, отстѣпватъ мѣстото си тука въ Англия на една видима и вънкашна редовност, законност на едно политическо пуританство. Не чи има нѣкаква основателна разлика между двѣтъ страни, защото и въ едната и въ другата, общо взето, сжщитъ интереси съсловни и классови заематъ политическата сцена и въ едната и въ другата страна каналтъ чрѣзъ който тѣзи интереси протичатъ и произлизатъ на повърхността сж сжщитъ паламентски учреждения. Съдържанието и формитъ на политическия животъ сж еднакви. Разликата е само въ това, че въ Англия тѣзи форми, които числятъ задъ себе си стотини години животъ, сж имали време да се кристализиратъ и затвърдятъ, когато въ Италия, както и въ другитъ страни, тѣ сж сравнително недавнешни, незатвърдени и за това се лесно нарушаватъ отъ властъ имѣющитъ. Съ други думи казано, общото политическо възпитание на массата въ Италия стои по-долу отъ онова въ Англия. Италианския народъ не е прѣкаралъ тѣзи политически борби, които са имали мѣстото си въ Англия. За това и въ последнята срѣщаме извѣстна лоялност или прямота въ политическитъ нрави. По единъ второстепененъ въпросъ, по едно *недоразумение*, либералниятъ кабинетъ на Лорда Розбери биде туренъ въ меншество и на 16/28 Юний дойде на властъ консервативния кабинетъ на Лорда Салисбури, който растури Камарата и назначи новитъ избори за прѣзъ половината на м. Юлий*)

¹⁾ Царевична каша.

*) Въ Англия избирателъ е всѣки гражданинъ на 21 година, който не е получилъ помощъ прѣзъ последнитъ 12 мѣсци отъ домоветъ на общественото милосърдие, още той не трѣбва да се намира подъ надзора на съда за фалиментъ или полицията. Освѣтъ това той трѣбва да е притежателъ на вѣща или пъкъ да плаща наемъ най-малко въ размѣръ 24 лева въ годината. Избирателъ е всѣки селенинъ, който удовлетвори на нѣколко отъ горнитъ условия и владѣе имотъ най-малко за 1000 лева.

На урѣченото време изборитѣ станаха и резултата е слѣдующия :
Униониститѣ (консерватори и либерали диесиденти) *получаватъ* 410 мѣста, *либералитѣ* 175, *антипарнелиститѣ* (ирланскитѣ националисти) 69 и *парнелиститѣ* 12 мѣста. Вкупомъ новиятъ кабинетъ на Салисбури получава 410 мѣста, а опозицията 256 мѣста. Значи пълно поражение на либералитѣ и неочаквано болшинство за консерваторитѣ и либералитѣ диесиденти. Наистина, че слѣдствие сжществующата избирателна система т. е. принципътъ на болшинството, униониститѣ получиха такова едно грамадно болшинство, макаръ и числото на тѣхнитѣ партизани въ страната е *малко* по-голъмо отъ числото на либералитѣ. Тѣй напр. в *Star* дава слѣдующата статистика за 393 избирателни окръга : Униониститѣ получаватъ вкупомъ 1,548,000, — и опозицията 1,455,085 гласа. Пропорционално съ гласовѣтъ пропорцията на депутатитѣ трѣбваше да бѣде 202 : 190. А въ сжщность какво виждаме ? — Коалицията прокарва 252 *депутати*, а опозицията, която *вкупомъ* има само 97,000 гласа по-малко прокарва едвамъ 142 *депутати*. Същото се случи и въ 1886 г. Униониститѣ тогана получиха въ цѣла Великобритания само 75,000 повече отъ либералитѣ, но това нищожно болшинство имъ даде 116 депутати болшинство въ парламента. Наопаки въ 1892 г. либералитѣ получиха 200,000 гласа повече отъ консерваторитѣ, а имаха въ парламента само 40 депутати повече отъ консерваторитѣ. Въ послѣднитѣ избори униониститѣ получиха въ Лондонъ 179,493 гласа, а опозицията 134,271. Унионитѣ прокараха 54 а опозицията сѣмо 9. Тѣзи чудовищни несъобразности произлизатъ отъ това, че нѣма справедливо распредѣление на избирателнитѣ окръзи : еднитѣ сж много населени, а другитѣ слабо и тѣй като либералитѣ обикновенно се избиратъ въ многолюднитѣ окръжия, то тази неравнота въ окръжията се отражава вредително на тѣхъ. Споредъ населението тука тѣ би трѣбало да иматъ двама или трима депутати, когато иматъ само единъ. Но тѣй или инакъ, либералитѣ претърпяха едно голѣмо поражение. *За пръвъ пѣтъ въ Англия едно министерство получава такова голѣмо болшинство, каквото получи унионистическото министерство.* Най-силно поражение се почувствува въ гр. Дерби, който бѣше прѣдставляванъ отъ сиръ Вилляма Харкурта — министрътъ на финансиитѣ и водителътъ на либералитѣ въ долната камара. Окръгътъ Дерби отъ незапомнени врѣмена е избиралъ постоянно либралѣ. Въ 1892 г. Харкуртъ биде избранъ тамъ съ 2000 *гласа болшинство*, сега той получава 100 *гласа по-малко* отъ консерваторския кандидатъ. Сжщата участь постигна честниятъ „Джонъ“ Морли въ Глазговъ.

Гдѣ трѣбва да търсимъ причинитѣ на поражението на либералитѣ, а слѣдователно и на унионистическата побѣда ? Причинитѣ сж двояки : общи и частни. Едната отъ главнитѣ причини бѣше *безсилнето на либералното министерство*. И това безсилне проистичаше отъ самата природа на либералната пар-

тия. Съставена отъ най-разнообразни елементи и въплощающа въ себе си най-противоречиви интереси либералната партия въ лицъ то на Кабинета на Лорда Розбери но бѣше въ състояние да предприеме или пъкъ да доискара до край обѣщанитѣ въ пресловутата Ню-Костелска программа. За да падобри положението на работницитѣ — едни свои подържници министерството трѣбваше да настѣпи на интереситѣ на фабрикантитѣ, прѣдприемачитѣ и други капиталисти, които съставляватъ ядката на неговата партия. За да удовлетвори Ирландцитѣ то твърдѣ често трѣбаше да настѣпва на националното достолѣние на собственицитѣ си партизани. Тѣй напр. министерството внася законопроектъ за издиганieto памѣтникъ на Кромвеля. Ирландцитѣ протестираха като заявяватъ, че името на Кромвеля е свързано съ много тѣхни народни нещастия и правителството за да прибѣгне едно явно поражение и за да не отблъсне ирландцитѣ отъ себе си отгѣгля прѣдложението, което разбира се подига неудоволствието на английскитѣ либерали. Кабинетътъ отказва да помогне на останалитѣ безъ работа работници и неговиятъ представител Мунделла оборва законопроекта за ограничаванieto нощната работа за женитѣ. Отъ друга страна прокаранитѣ въ долната палата закони за автономията на Ирландия (Hom-Rule) и осмочасовиятъ работенъ день въ рудницитѣ срѣщатъ едно непримиримо опозиционно болшинство въ камарата на Лордоветѣ и оставатъ безъ всѣкаква сила. Неговата демократическа дѣятелностъ се спъва и унищожава отъ горната палата, а правителството не предприема никакви рѣшителни мѣрки противъ това гнѣздо на реакцията и аристократизма. И неговата борба противъ лордоветѣ се свеждаше само къмъ постоянното повтаряние на думитѣ: „filling up the cup“ (чашата е препълнена) но безъ да се рѣши да посѣгне на въпиющитѣ привилегии на аристокрацията. — Наистина либералниятъ кабинетъ успѣ да прокара двѣ важни реформи, едната отъ което връчваше общинската или енорийската власть (Parish Council) въ рѣцѣтѣ на народа, а не на аристокрацията и духовенството, както бѣше до сега, а другата реформа (Lo cal — Yeto — Bill) оставяше на *общинската инициатива* да позволява или не позволява отварянието на кръчми въ територията на общината. Тѣзи двѣ реформи имаха за цѣль да спечелятъ на страната на правителството селското работно население. Обаче тѣ успѣха само да предизвикатъ ужасна буря между ландлордоветѣ, поповетѣ и кръчмаритѣ, безъ да могатъ да размърдатъ селското работно население, находяще се изключително подъ влиянието на духовенството и аристокрацията. Въ нѣколко думи резюмирана, дѣятелността на правителството имаше за слѣдствие да очужди отъ себе си градското работно население, безъ да може да привлече селското, да предизвика противъ себе си коалицията на много егоистически интереси безъ да има достатъчно сила да я побѣди.

Въ тази смисълъ можемъ да кажемъ че либерализмътъ падна побѣденъ отъ съюзътъ на „бирата, библията и лордоветъ“ или кръчмаритъ (противъ които бѣше насоченъ Lo cal-Vetff-Bill). Духовенството и аристокрацията, интереситъ на които докачаше силно останалата дѣятелностъ на правителството. Къмъ тѣзи общи причини за поражението на либералитъ трѣба да прибавимъ още и слѣдующитъ частни причини: 1) Тайната и явна вражда, която съществуваше мѣжду членоветъ на либералния кабинетъ особено между Съръ Харкурта и Лорда Розбери 2) роптанието на радикалнитъ членове на либералната партия противъ сжщия Лордъ Розбери, защото тѣ не искаха да иматъ за водителъ и за президентъ министръ единъ лордъ и единъ членъ на горната камара, противъ която трѣбваше да се борятъ, 3) липсването на достатъчно материални сръдства, когато наопаки тѣхнитъ противници, консерваторитъ разполагаха съ хиляди лири стерлинги, които имъ даваха фабрикантитъ на бира, спиртъ „съюза на кръчмаритъ и др.“.

Работническата независима партия Independent Labour Party) првъ пътъ взе общо участие въ изборитъ. Това нейно участие не малко съдѣйствува за поражението на либералитъ. По този случай консервативния „Pall Mall gazette“ пише „неопѣнними услуги ни принася фанатическата секция, която се нарича социалъ демократич. и независима работнич. партия“. И това защото една частъ отъ работницитъ рѣшиха да се отцѣпятъ отъ либералната партия „която не се отличава отъ консервативната, както се казва въ манифеста на I. L. Party, която се забавляваше, като консерваторитъ, да си играе съ маловажни въпроси и да оставя на страна въпроситъ, които сж отъ голѣмъ интересъ за работническата класа. Даже радикалната программа: заплащанieto на депутатитъ, презъ време на сесията, реформитъ въ избирателното право и въ поземления данѣкъ и т. н. всичко това бѣше оставено на страна“. . . . Дѣйствително на нѣкои мѣста, гдѣто партията тури свои кандидати, тя даде преднина на консервативния кандидатъ, като раздѣли гласоветъ на опозицията, но това сж фатални слѣдствия, за които отговорността лѣжи по скоро на либералитъ. Работницитъ могатъ съ право каза на послѣднитъ: „ако вий нясъ обвинявате, че сме увеличили кандидатитъ и съ това раздробихме гласоветъ и ако вий подобно нѣщо не искате, то отдрѣпнете вашитъ кандидати!“

Сжщо тѣй е истина че I. L. Party не само не успѣ да прокара никой свой кандидатъ, но и единствения нейнъ представителъ въ палатата Керъ Харди пропадна сръщо *опозицията на либералитъ и консерваторитъ*. Тука ний предпочитаме да дадемъ думата на единъ извѣстенъ противникъ на социализма, статистикътъ Р. Мартинъ, който въ единъ отъ септемврийскитъ броеве на нѣмския в. Grenzboten пише слѣдующето: „Либералниятъ в. Daily Neus пише: Независимата Работническа Партия тѣй добръ показва смѣшната си слабостъ, щото за напредъ отъ нея

могатъ да не се опасяватъ нито консерваторитѣ, нито радикалитѣ“. И нѣмскитѣ консервативни вѣстници искажатъ надѣждата да видятъ щото сѣдбата на английската социална демокриция да сполѣти и нѣмската. „Съ тѣзи колкото и благонамѣренни желанія, азъ не можъ да се съглася, защото това би значило да желаемъ, щото числото на социалъ демократическитѣ избиратели въ Германия да се увѣличава всѣки три години съ по 133 процента. Въ такъвъ случай слѣдъ 9 години, гдѣ ще има въ Германия единъ избирателъ, който да не е социалъ демократъ? Прѣзъ английскитѣ парламентски избори въ 1892 г. и прѣзъ послѣдующитѣ допълнителни избори до 1894 всичко въ 11 окръжия за социалъ-демократи бѣха дадени 27,566 гласа. Въ повече избирателни окръжия социал-демократитѣ нѣмаха възможность да прѣдставятъ свои кандидати. Прѣзъ парламентскитѣ избори въ 1895 г. обаче, тѣ поставиха кандидати въ 32 окръжия и получиха вкупомъ 64,480 гласа. Значи вътрѣ въ три години числото на гласовѣтѣ се е увеличило съ 133 процента. ако английската социал-демократия се увеличи и въ бѣдъще въ същата пропорция, въ която се е увеличавала отъ 1892, то гласовѣтѣ слѣдъ истичанието на новия законодателенъ периодъ, значи слѣдъ 7 години, ще се въскачатъ на цифрата 400,000.

Нека либерали и консерватори празнуватъ „смѣшната слабостъ“ на социалиститѣ въ Англия, а ний отъ наша страна имъ пожелаваме и за напрѣдъ да иматъ съшия успѣхъ, както съ имали до сега. При това, нека збѣлѣжимъ, че когато буржуазнитѣ вѣстници пишатъ за поражението на социалиститѣ, ний трѣба да разбираме обратното. Когато миналата година ставаха изборитѣ въ България, консервативниятъ *Journal de genève* пишеше: „социалиститѣ въ България претърпели страшни поражения: тѣ не успѣли да прокаратъ освѣнъ трима свои кандидати!“ макаръ нѣколко години прѣди тѣзи избори въ България рѣдко се чуваше името „социалистъ“ и макаръ че тогава съществуващитѣ социалисти не мисляха освѣнъ да се събиратъ и прочитатъ книжки. — Но, стига толкова за „поражението“ на английскитѣ социалиститѣ и въобще нека напустнешъ „*great Britain*“, и да видимъ що става на отсрѣщния брѣгъ на Ламаншъ.

Какво става въ Франция? и тамъ избори и тамъ буржуазната преса празнува „поражението“ на социалиститѣ. Радостта на френската буржуазна преса зарази и клекавитѣ наши вѣстникари. *Знаме*, между другитѣ, също тъй тържествуваше. И, знаете ли въ какво се състои поражението на социалиститѣ? въ това че до като *работническата партия* въ 1892 г. презъ изборитѣ за окръжни и околийски съвѣтници събра 66000 гласа сега слѣдъ 3 години въ същитѣ избори нейнитѣ кандидати получаватъ вкупомъ 177,660 гласа*). Дѣйствително въ 1892 г. пар-

*) Същиятъ съ имали и другитѣ социалистически фракции: бланкисти, поспилиститѣ и републиканци—социалиститѣ

тията тури кандидати само въ 47 околий, а днесъ въ 137, но самото това обстоятелство не говори ли за успѣха на социализма? Истина е сѣщо, че нѣкои кандидати, които минаха прѣзъ изборитѣ въ 1892 г. пропаднаха, както напримѣръ *Каретъ* въ *Рубе и Тиврия* въ Монтлюсонъ. Но какъ минаха прѣди 3 години и какъ пропаднаха днесъ? Прѣди три години въ Рубе имаше нѣколко кандидати и всѣкой отъ тѣхъ отдѣлно получи по-малко гласове социалистически и послѣдниятъ мина. Обаче прѣдъ сегашнитѣ избори имаше на лице само два кандидата: социалистически и католистически. И дѣйствително републиканци и монархисти, католици и протестанти се цѣлунаха, подадоха си ръжка и удариха наедно противъ общия врагъ, колективизмътъ. Нима това не е една значителна побѣда на социализма? Нима не е една страшна сила този, който би можалъ да каже: г-да до сега вий се дѣлехте на републиканци и монархисти, на консерватори и либерали, на протестанти и католици, на набожници и волтериянци. Ви водѣхте непримирима борба помежду си; вий правехте революции едни срѣщу други, вий се колехте и избивахте взаимно. Крѣвта, която си проливахте, още се дими, виковетѣ за отмѣщение още ечатъ изъ въздуха и чувсвата на умраза още кипеха въ вашето сърдце, но една сила се появи, която унищожи всичко това, както силния вѣтръ прогонва облацитѣ и отъ васъ непримирими врагове образува една спроена реакционна масса. Тази чародѣйна сила, това съмъ азъ — „социализма“. И както социализмътъ побѣди всѣка партия отделна и ги накара въ тѣхното безсилие да се съединятъ наедно, тѣй сѣщо той ще бѣде въ състояние да ги събори и когато се съединиха. Каретъ остана невзбранъ, а въ сѣщностъ Каретъ получи 3708 гласа, когато прѣди три години въ 1892 г. той получи само 2877. Кой е побѣдителътъ?

На допълнителнитѣ избори въ Лиллѣ социалистическиятъ кандидатъ Ангри Гескиеръ е получилъ 3920 гласа, когато въ сѣщитѣ избори въ 1893 г. той е получилъ всикко 2957, значи въ двѣ години около 1000 гласа спечелени. Ний пакъ ще попитаме, кой е побѣдителъ? Несъмнѣно буржуазията, но за това тя може каза, както едно врѣме царъ Поръ: „още нѣколко такива побди и моето царство ще се свърши!“

Френската буржуазия е предвидлива. Нека се развива социализмътъ, нека заробва народното внимание, нека увлича работнитѣ маси. До като задъ гърбътъ ни стои такава съюзница като Руссия, ний можемъ спокойно да получаваме нашитѣ дивиденди. Френската буржуазия ще повика Руссия на помощъ, щомъ като види че червеното знаме се развѣе надъ парижския градски съвѣтъ, както нейната предшественица, аристокрацията и бурбонитѣ, повикаха Руссия, щомъ като видеха трицветното знаме да се развява надъ Франция. Но ако Руссиятъ царизмъ се нуждае и той отъ помощъ, какво ще прави тогава Франция?

Николай II не може да се похвали, че въ царството му сжществува „редъ и тишина“. Не че въ Руссия ставатъ нѣкои особенни смущения и тя още е далечъ отъ революцията. Но несъмнѣнно е че послѣдната единъ день ще настѣпи. И ще излѣзе тя сега отъ гдѣто е дошла и на западъ—изъ бѣднитѣ и работнитѣ слоеве на народа. Напослѣдкъ въ Руссия взеха да ставатъ твърдѣ често работнически стачки. Такива сж станали въ Ярославъ и въ Псековъ — центрове на памучната индустрия, въ Бѣлостокъ, на границитѣ между стара Полша и Руссия. Въ Ярославъ е имало испратено 2,000 души войска. Стачкитѣ въ Руссия сж запрети отъ законъ т, така щото работницитѣ съ обявяването на стачкитѣ вѣставатъ не само противъ експлоатацията на капиталиститѣ, но и противъ правителствениата легалностъ. Отъ тѣзи стълкновения между властѣта и работницитѣ у послѣднитѣ ще изникне съзнанието, че необходимо условие за тѣхното благоденствие е събарянieto на днешния политически режимъ въ Руссия. Това съзнание ще настѣпи толкова по скоро, колкото повече паралелно съ развитието на классовитѣ противорѣчия и борби у работницитѣ се явява жажда къмъ знание и просвѣщение въ които тѣ търсятъ лѣкъ на своитѣ болки. Стремлението на работницитѣ къмъ просвѣщение е взело такива безпокоителни размѣри за русското правителство щото послѣдното съ нѣкои окръжии — за едното нѣй вече говорихме въ миналата книжка на *День* — заповѣда на властитѣ административни и духовни да слѣдятъ строго за читалищата, както и вечернитѣ, и недѣлни училища които младежтъ отвара за просвѣщението на массата (глед. статията: „Дѣятелността на русското общество за народното свѣстяване“ въ X, XI и XII кн. день, III год.)

Отъ друга страна паралелно съ просвѣщението върви и политическото възпитание на народа. Ний тука нѣма да се спираме върху енергическата дѣятелностъ на полекитѣ ни другари, които въ Варшава, подъ носѣтъ на самата полиция, печататъ и издаватъ брошури, вѣстникъ (*Robotnik*) и възвания, а ще помѣнемъ само за дѣятелността на рускитѣ ни другари, най явно доказателство за което е одесския процессъ, за който пише *Free Russia*. На този процессъ сж осждени за распространяването на демокритическа и социалистическа литература: Тѣй Перовичъ на 2 години крѣпостенъ затворъ и 10 години заточение въ Источенъ Сибиръ, други двама Нахкомкесъ и Калешниковъ по 10 години заточение и младитѣ Шифъ и Велтманъ по на 5 години Четирма младежи още, имената на които не се споменуватъ, сж осждени на по 6 и 12 мѣс. затворъ *въ крѣпостъ*. Въ Одесса сж станали напослѣдкъ много арести, особенне между работницитѣ. Двѣ сестри Шгайнрайхъ възрастни на по 14 и 15 години, били хвърлени въ затворъ, защото вземали уроци у единъ „опасенъ“ господинъ! Такъвзи е той рускиятъ деспотизмъ, жестокъ, грубъ и подлъ. Въ „*Социалистъ*“ ний

печатахме едно писмо на полскитѣ социалисти до международния затворнически Конгрессъ, въ Парижъ, гдѣто се описватъ звѣрствата на руското правителство. Слѣдъ това само глупаво — наивнитѣ ще повѣрватъ, че едно правителство, достоенъ предшественникъ на което е само Испанската инквизиция, което мъчи, истезава и убива собственнитѣ си брати — само глупаво-наивнитѣ, повтаряме, ще повѣрватъ че то храни братски и дружески чувства къмъ славянитѣ. Може ли да има милостъ въ единъ тигръ и великодушие въ единъ влѣхва? Може ли да има чувство на братство и любовь

Въ единъ край лицемѣренъ,

Гдѣ царува срамъ и позоръ безпримѣренъ!

Вижда се противъ божията воля Климентъ отъ Търново е далъ своето благословие на Николая II, защото отчето още не бѣше успѣло да се „съблѣче по риза въ вагонътъ“ който го носеше отъ Волочинскъ къмъ Виена, като се распрѣсна слухъ за съзаклятие, насочено противъ „драгоцѣнния“ животъ на Николая II. Нима Климентъ — който тъй слабо познава историята на славянството — също така не знае че Богъ най много обича царственнитѣ жертви? Това би трѣбвало той да знае, тъй като още прѣди вѣковѣ Сенека го е казвалъ.

Да! Богъ не обича царетѣ. Какъ може да се обясни никакъ злостастиято на Вилхемъ II? Въпреки неговитѣ припознати способности: поетъ, художникъ, мореплавателъ, проповѣдникъ, музикаленъ композиторъ, гимнастѣоръ и простъ акробаторъ — въпреки всичко това, нему рѣшително не му върви. Какви безжалостни удари нанесе на неговото величия социалистическата партия? И каква е тѣзи партия, която смѣе да не уважава авторитетитѣ на свѣщенния простолъ? Отъ кого е сътворена тя? Отъ хора, които роватъ въ пѣсѣка и калѣта, които рѣжатъ дъски и правятъ кундури! О, какви врѣмена настанаха! О ти, Боже на Карла Великий и Фридриха „Германската брадъ“, ти който си турналъ на престола Хохенцолеритѣ, защо не испратишъ Архангела Михаила съ истребителниятъ си мечъ и да научишъ нѣмеца да почита своя царъ! Не, Вилхелмъ трѣбаше да се роди въ тази епоха, която споредъ Хайне

„Да, само въ сѣнътъ, въ идеалинитѣ сѣнь

У немѣца се явява сила

Да каже на своя господаръ безъ лъжа, открито

Що вѣрно душа е тайла.“¹⁾

1). Макарь и самъ Хайне твърдѣ недвусмисленно уприличаваше нѣскитѣ царъ на животното, което грухти:

„Подъ лавровъ листъ бѣше поднесена

Памъ още глава свинска;

Въ Германия съ лаври свинетѣ да красятъ

Стара е привичка бащинска“.

На 2 Септемврий се навършиха 25 години от побѣдата на нѣмцитѣ надъ французитѣ при Седанъ. Тѣзи, на които тази побѣда даде петъ милиарда франка, които тя въздигна на високитѣ постове, които покри съ слава, почести и богатства — всички тѣ се приготвиха да отпразднуватъ тържествено и богато този день. Но какво донесе за работника този день? Подобри ли му той положението? Гдѣ е неговия свѣтълъ домъ, гдѣ е неговото празнично облѣкло, гдѣ е неговата топла храна и домашно огнище? Да, всичко е направено отъ него, но нищо за него.

За себе ти само вериги коवेशъ,

За себе ти само прики плетешъ!

Както прѣди 25 години, тѣй и днесъ въ Германия има „36 помийни ями“ зловредната воия на които се носи по цѣлата страна. Както напредъ, тѣй и сега работникътъ нѣма свѣнъ двѣ рѣцѣ, които, ако не бѣха нуждни на капиталиситѣ, послѣднитѣ ги биха отколѣ отрѣзали. Както напредъ тѣй и сега той получава въ наслѣдство отъ своитѣ родители робство, взема зестра нищетата, а завѣщава на свитѣ дѣца гладътъ или . . . , проституцията! Можаха ли работницитѣ да празднуватъ?

Не само че Седанъ нищо не донесе за тѣхъ, но за тѣхъ той бѣше касапница, въ която на мѣсто скотъ убиваха човѣци и тѣзи човѣци не бѣха други, а сѣшитѣ работници. Нима работницитѣ трѣбва да празднуватъ смъртѣта на своитѣ братя и бащи?

Но празднуването на Седанската побѣда трѣбва да се разгледа още и отъ обще чловѣческа страна. Съ нѣмцитѣ тамъ наедно падаха и французи. „Празднуването на Седанъ — пише Vorwärts отъ 1 Септемврей — това е едно шумно и громко доказателство за лицемѣрието на модерната култура, която по своето сѣщеврѣменно християнско и „хуманистическо“ происхождение е да прави добрини, а намѣсто това ти издига варварски юбилейни тържества за да празднува кървавата побѣда на свитѣ сѣхристияни и сѣчловѣци. Бръщолеватъ молитви до Богътъ на мира, а таятъ въ сърдцето си жаждата за нови свавни подвизи въ упражняването на искусството да убиватъ човѣци. Какво казваме ний: таятъ въ сърдцето си? — Не, распрѣсватъ я по цѣлъ свѣтъ, ако спиртътъ имъ развърже язицитѣ“.

Така работницитѣ не трѣбише да празднуватъ още, защото Седанската побѣда е свързана съ нещастieto и поражение на единъ братски народъ. Работницитѣ немогатъ да се радватъ на злополучieto на другитѣ, тѣ още по малко могатъ да се радватъ на злополучieto на Франция, въ която най напредъ изгрѣя слънцето на свободата. Великодушieto и благородството намѣриха убѣжище въ колибата на бѣднитѣ, та и никога не сѣ въобше тѣ намирали добръ приемъ въ царскитѣ палати.

„Работници, останете въ кѣщи!“ — тази бѣше лозинката на Нѣмскати Социалистическа Партия.

И работниците, въпреки всички убѣждавания, заплашвания и — пиши Vorwärts отъ 3 Септември — които по количеството на любопитните могат да си правятъ илюзии върху името на народа, ний ще имъ припомнимъ думите, които Вилхелмъ, слѣдъ побѣдоносно свършване войната, каза въ Бриселъ на своя приятелъ Фердахсъ, когато послѣдния го поздравяше за приема, които му е направилъ тържествующето хилято множество: „Любезний приятелю! Това е много хубаво. Ако азъ и ти бѣдехме обѣсени, тогава тукъ щѣше да има повече хора!“.

Читателятъ ни може да си представи какво дѣйствиe могатъ оказватъ подобни думи на развратеното въображение на Вилхелма II-и, който съвсѣмъ не на шега се мисли за „орѣдие providението“ и който съ пълненъ умъ и съзнание пишеше мюнхенската градска златна книга: „Regis Voluntas Suprema“ (волята на царѣтъ е най-вѣрховниятъ законъ). Да напомнимъ този царъ „спиртъ“, „бѣсилка“, това е най-големата профанация. Обаче писаното въ Vorwärts „спиртътъ“ развързва кѣтъ“ напълно се потвърди отъ самиятъ Вилхелмъ, който на 1-и януари на банкета между другото казалъ е и слѣдующето: „Всѣмъ на сбирщина отъ хора, недостойни да носятъ името нѣмци, които се осмѣляватъ да ругаятъ немския народъ, които се осмѣляватъ да хвърлятъ въ калѣта свѣщенната личностъ на високотитания покоекъ царъ. Дано цѣлокупния народъ намѣри въ е си сили да отблъсне тѣзи нечувани нападения! Ако това стане, то азъ призовавамъ васъ (Вилхелмъ говори на гвардискитѣ) да спрете архипредателската шайка и да поведете една война, която да ни освободи отъ подобни елементи“.

„Не е по нашия вкусъ — отговарятъ социалистите въ Vorwärts отъ 4 Септ. — да наричаме каква да е частъ отъ нашитѣ политически противници „една сбирщина отъ хора“, па даже и ний бихме се рѣшили, то съ това ний щѣхме само да дадемъ на прокурорѣтъ материалъ за прѣслѣдване противъ насъ“. Свидно социалистите мжно се научаватъ на умъ и разумъ, щото тѣ въ отговоръ на историческата бомба на Вилхелма, бързо иронически му подмѣтатъ, че той нѣма достатъчно развитъ политически вкусъ и че неговата рѣчь подпада подъ углавнитѣ кони. „Да ли ний сме достойни да носимъ името нѣмци — това е най-малко компетентенъ да сѣди единъ човѣкъ, който жива на съвсѣмъ друго политическо мировъзрѣние и който поглежда отъ съвсѣмъ други политически възгледи, който се опита за нашъ рѣшителенъ противникъ и който постѣпва като истиненъ врагъ. Ний сме убѣдени, че никой не може да бѣде добръ нѣмецъ отъ този, който иска да постигне за нѣмския народъ, както и за всичкитѣ други народи, до толкова до колкото той може да влияе на тѣхната сѣдба, пълна политическа свобода, равноправие и сигурно благоденствие за всички чрѣзъ

отстраняването на всевъзможните експлоатации, защото алната демокрация се стрѣми съ пламенно усърдие да постигне горнята цѣль, затова тя е нападена отъ всички, които интересовани за съхраняването на днешните отношения отъ двата е по добръ нѣмецъ, това ний оставяме на историка да присъди... Значи социалистите се рѣшаватъ още по-твърдо, че тѣ сѣ по добри нѣмци отъ Вилхелма!

Официозната пресса за да омекчи значението на императора — несъобразността на които и тя тайно признава — заявява, че тѣ сѣ отнасятъ не до избирателитѣ социалисти, които сѣ измамани, а до водителитѣ. „Щомъ тѣ, отговарятъ социалистите, разпуснете Райхстага и ний видимъ какъ мислятъ избирателитѣ“.

Горния брой на Vorwärts, както и този отъ 1 септември, конфискувани и двама редактори (Дирль и Пфундъ) затворени за „оскъбнение на величеството“. Сжщото се е случило и с други социалистически вѣстници. До тѣзи минута, въ които пишемъ, затворени сѣ редакторитѣ и конфискувани сѣ броеви отъ слѣдующитѣ вѣстници: Франкската Ежедневна Поща; Берлинскитѣ Граждански Вѣстникъ; Хонверската Народна Шарлотенбургскитѣ Народенъ Листъ; Рейнско-Фестфалскитѣ Работни Вѣстн.; Шлезвиг-Холщайнскитѣ Нар. Вѣстн.; Бургскитѣ Народенъ Гласъ; Лайпцигскитѣ Нар. Вѣстн. и други.

А колкото за това, какъ мисли народътъ въ Германия, можемъ да заключимъ до негдѣ и отъ обстоятелството, че шурутата, която съдържа Ауеровата рѣчь („защо социаленъ денъ не празнуватъ Седанъ“) се е распродала още първия денъ на появяването си въ 10,000 екз. На втория денъ е издатано ново издание въ 10,000 екз. което се е распродало още до вечерята, така щото на третия денъ се е напечатало издание въ 22,000 екземпляра. Това само въ Берлинъ. Хамбургъ, Алтона и околността били распрѣснати 180,000 хвъркати листовѣ противъ милитаризма, войната и шовинизма. Въ Дортмундъ 80,000 и въ другитѣ градове въ сжщото количество. Каква пропаганда направи Вилхелмъ на социализма! Ний пакъ ще кажемъ не, на Вилхелма рѣши не му върви.

Германия безвъзвратно е влѣзла въ този пътъ, който къмъ Торпейската скала за царизма и капиталистическата експлоатация. „Троекратното проклятие“ на Хайневскиятъ титъ противъ „Бога, царятъ и фалшивото отечество“ захваща и изпълня. А за неговото окончателно изпълнение бди работническиятъ класъ, който продължава:

Стара Германио, ний тебѣ ссаванъ тъчемъ
И въ него тройно проклятие ще вѣчемъ.
Тъчемъ ний! Тъчемъ!

К. Р.

ИЗЪ ОБЩЕСТВЕННИЙ ЖИВОТЪ

— Юбилеятъ на Ив. Вазовъ отъ Я. С. — Нѣколко чертици отъ литературната и обществена физиономия на поета отъ Малешко. Правителствени мѣроприятия: новъ избирателенъ законъ и неотчуждаване малката селска собственост отъ К. Р.

Двадесетъ и петгодишния юбилей на литературната дѣятелностъ на г. Ив. Вазовъ дойде още единъ пътъ да събере едно лѣгло всички потоци и поточета, които опредѣлятъ днешното течение на извѣстна частъ отъ българската обществена мисль. Нѣкои публични органи нарѣкоха този юбилей най-знаменателното събитие на българския прогресъ въ последното време и ний не би имали нищо противъ това обобщение, ако то се касаеше само до знаменателността, свъръзъ, до ония негови страни, които представляватъ своего рода „знамение времени“. Едно трезво разглеждане причинитѣ, които породиха този празникъ, както и обстоятелствата, които съпровождаха неговото вътрѣшно съдържание, ще ни увѣри, че ний имаме тукъ повече едно праздество отъ първокласенъ симптоматически характеръ, повече едно огледало на духовния миръ на извѣстна частъ отъ днешното общество, отколкото едно чревато съ послѣдствия събитие за прогреса, било на цѣлий народъ, било само за празнующето общество. Юбилеятъ на Вазова събра, въ едно ограничено пространство и врѣме поле, масса отдѣлни черти на околнитѣ отъ днешния български свѣтъ, като ги освѣти съ такава свѣтлина, която, безъ да ослѣпява, прави да изпълне отчетливо всичката тѣхна характерностъ. При всичкото хладнокрѣвие, съ което ний посрѣщнахме празника на Вазова, и ний заедно съ хорътъ на празнуущитѣ, би извикали: нека по-често ставатъ подобни тържества, — но не защото такива тържества иматъ нѣкакво възпитателно значение за когото и да било, а защото само по такъвъ начинъ у насъ, при отсъствието на истински художнически таланти, изпълватъ ярко типичнитѣ черти на днешното общество. Тукъ най-нагледно, една до

друга и една подиръ друга, се разтварятъ страницитѣ, в които зараждащата се буржуазна класа чертае сволята анти-народна, анти-обществена физиономия. Въ момента, когато пишемъ тѣзи редове, още не е смлѣкнало ехото отъ истинно възбудения шумъ и намъ, на спокойнитѣ зрители, съставлява велико удоволствие да слѣдимъ разнитѣ измѣненія въ чертитѣ на тази физиономия, самодоволна доминирующа — господствующий — типъ на която тѣй характерно се въплъщава въ височайшитѣ рескрипти, които съ вѣренъ тактъ отпѣватъ духътъ на времето, като единъ въздигатъ въ „нашия крупни и най достойни“ представители на българското словомисль и гений — Ивана Вазова, други пътъ Захарий Стояновъ. Този опортюнистически вѣтъръ, който до оня денъ плющеше и гърбоветѣ на „предателитѣ и измѣнитѣ“, днесъ милва тихъ по челата „самоотверженнитѣ дѣйци“ и по неговата посочка се възвизватъ безличнитѣ знамена на „всичкитѣ наши млади стари, както пише правителствения „Миръ“, представители на мисльта, науката и литературата“. „Отбраната публика отъ двата пола“ на столичното население, както и она на другитѣ наши градове, е била въ всички времена и въ всички страни неизмѣнна спътница на всевъзможни весели и скърбни тържества, единъ видъ прахолиякъ, който извѣстно атмосферно течение носи съ себе си. „Отбраната публика отъ двата пола“ прави тържествени срѣщии съ еднаква ревностъ и Стамболову и Клименту, акламира и Ивана Вазова и генералъ Муткурова. Нейното значение въ „всенароднитѣ“ празненства се свежда къмъ значението на въ театра, поради което и нейното присѣствие въ подобни случаи служи повече да опопли значението на подобни празници, отколкото да го въздигне.

Ний чакаме да се изнижатъ всички дѣйствия и явления на веселото позорище, нарѣчено „юбилейтъ на Ив. Вазовъ“, за да можемъ представи на читателя неговата по-пълна картина. Нека сега обърнемъ пѣтйомъ вниманието си къмъ самата литературна и общественна физиономия на поета.

Я. С.

* * *

И по възгледи, и по натура, Вазовъ е всецѣло чловѣкъ на миналото, макаръ и не отколѣпно, но вече безвъзвратно

и слѣдъ това нека правителството издава „Хомешади“. Това е тѣй показва и слѣдующиятъ исторически фактъ: македонското правителство бѣше въвело за ромънската Добруджа единъ такъвъ законъ, който правеше неочуждаема земя, която не надминува 25 хектара (125 дюлюма). Този законъ издаде въ 1882 г. Но правителството, като виде неговото дѣйствие, унищожи го въ 1886 г. като едно безполезно излишно усложняване на сѣдебнитѣ форми. Сжщата сѣдба постигне и законопроектътъ на нашето правителство, ако стане законъ. Ако правителството иска да принесе истинно помощъ на селското население, а не пуца само димъ, както ний сме убѣдени, то нека освободи тѣзи, на които запрещава да си продаватъ зѣмлята, съвсемъ отъ земенъ данѣкъ и нека расхвърля послѣднитѣ на едритѣ владѣлци. Но въ такъвъ случай г. Войводовъ „въ цифри“ на когото се продава хубаво, прѣсно и ефтино сиранье „македонско“ ще престане да бѣде неговъ партизанинъ. А колко войводовци има въ Н. партия? Ако иска правителството да помогне, нека унищожи постоянната войска, като я замѣни народната милиция, нека направи коренни реформи въ администрацията, сѣдилищата и пр. нека измѣни съвсемъ старата държавна и общинска система. Обаче колкото и ешиниятъ кабинетъ да е силенъ въ истезаванieto и убиването по участъцитѣ на гражданитѣ, той е слабъ и безсиленъ въ предприема реформаторска дѣятелность.

Колкото за законопроектитѣ ний сме убѣдени, че никой истински демократъ не ще стане съучастникъ на законодателната комедия, която ни приготвятъ политическитѣ акробати.

К. Р.

К Н И Ж Н И Ц А.

„Българска Сбирка.“ „Главнитѣ направления въ историческата наука“ и „историята като наука“ отъ П. Деборовъ.

Марксизмътъ — диалектическия материализмъ още пътъ съсипанъ! Съсипа го него тоя пътъ господинъ П. Деборовъ въ „Българска Сбирка“ съ своитѣ статии „Главнитѣ направления въ Историята като наука“ и „Историята като наука“. Интересенъ е факта, че въ България марксизмътъ е съсипванъ пѣти и двата пѣти (Минцесъ и Деборовъ) отъ *небългари, чужденци, които съ това правятъ добри гешефти въ България*. Практиченъ народъ! Българската буржуазия още не е отхвърлила синовете, които да бждатъ нейни философски прѣдставители. Истинскитѣ младежи, които отиватъ въ Европа или се занимаватъ мъжски, да изучаватъ съвѣстно общественитѣ науки и статистики, или пъкъ въобще не се занимаватъ и следователно не виждатъ се въ невъзможностъ да принесатъ и тѣ своята жертва на олтаря на буржуазната наука — засвидѣтелствуванъ е печата своето дълбоко невежество по социалнитѣ въпроси. За това пъкъ българската буржуазия може да се горди съ пословичната готовностъ на извѣстни нововремски солднери да се дава на Минцесовци и Деборовци тя има достойни прѣдставители — философи. И какъ философи! Събарятъ тѣ мерки не съ нѣщо друго, а съ своята многоученностъ и своитѣ многоцитирания. И каква многоученностъ и какви многоцитирания! Едно и то же едно и другото класически работи. Класическа недоученостъ и класическо многофалшифициране. Я погледнете напр. статията на г. Деборова. Тамъ би могълъ даже и многофалшифицирующия Борисъ Минцесъ да завиди най чистосърдечно Единъ примѣръ. На страница 265 (Бълг. Сб. г. I.) г. Деборовъ цитира § 11 и § 253 отъ съчинението на Енгелса (не Die Weltanschauung der Wissenschaft, г. Деборовъ, а Herrn Engen Dühring's Umw. d. Wiss.) Напрасно, читателю, ти би търсилъ въ горното съчинение въпроснитѣ параграфи. Тамъ вообще параграфи не съществуватъ, то не е раздѣлено на параграфи, а на три отъ и едно введение. Введението е раздѣлено на 2 глави; първиятъ отдѣлъ: Философия — на 12 глави; втория отдѣлъ: Политическа економия — на 10 глави; третия отдѣлъ: Социализмъ — на 10 глави, но . . . но параграфи нѣма, и тѣ просто сж измислени отъ г. Деборова.

Но има и други единъ начинъ — „деборовски“ начинъ за цитиране, който се състои въ това — да вземешъ една

търба на другите — това е *литературата на буржуазията*, 2. литература, която представлява интересите на сиромасите — работниците, които не притежават нищо друго освън работническата си сила — това е *литературата на пролетарията*.

Днесъ за днесъ литературата на буржуазията отъ научна гледна точка се намира на едно стъпало, достойно за съжаление. Буржуазните писатели страдатъ отъ една своеобразна кокоша слѣпота, която не имъ позволява да виждатъ нѣщата въ тѣхния естественъ видъ. Тѣхния классовъ интересъ не имъ позволява да разглеждатъ каквото и да било историческо сѣбитие отъ чисто научна гледна точка. Защото ако тѣ се рѣшатъ да сторятъ това, тѣ ставатъ измѣнници на собственното си дѣло, тѣ ставатъ ренегати за буржуазията.

Разни мисли ни додоха на умъ, когато взехме да пишемъ настоящите бѣлѣжки по поводъ на енциклопедията, съ издаването на която се е завзелъ социал-демократътъ Е. Вурмъ.*) Съ това предприятие въ германската социал-дем. литература се допълни една празнота, която е чувсвувалъ всѣки социал-демократъ. И дѣйствително това колосално съчинение поразява съ своята пълнота. Прѣдъ насъ лѣжатъ излѣзлитъ до сега двадесять свитѣка (всѣки свитѣкъ отъ по 3 печ. коли), които исчерпватъ само дѣтѣ букви А и В. Читателя може да си представи колко голѣма ще бѣде енциклопедията, ако само двѣ букви обематъ 60 печатни коли. Както изрично е казано въ заглавието на книгата, особено внимание ще бѣде обърнато на работническото законодателство (*arbeitergesetzgebung*), на диететиката (*gesundheitspflege*), на търговскитѣ науки и на социал-политиката. При всичко това и другите науки сѣ представени доста удовлетворително. Членоветѣ по естествентѣ науки напр. сѣ придружени съ съответствуващите картини.

Въ излѣзлитѣ свитѣци срѣщаме слѣдующите интересни членове: Adel (благородното съсловие), Aktien-gesellschaft (акционерни дружества); Anarchismus—Анархизма, неговата теория и история, на което съ посвѣтени 40 страници. Анархизма е разгледанъ отъ самото му появяване — отъ появяването на Максъ Щирнеровата книга „Отдѣлната личностъ и нейната собственостъ“ до днешено врѣме. Слѣдъ Щирнера слѣдватъ: Прудонъ, Бакунинъ, Елизе Реклю, Крапоткинъ, Луиза Мишелъ и пр. Особено внимание е обърнато на развитието на анархическата мисль въ Германия — атентата на Хьодъля и Нобилинга, исключителните закони противъ социал-демократитѣ, дѣятелността на Моста и Хасселманна и пр. Статията се заврѣшва така: социал-демократията винаги открито и рѣшително се е обявяла като най-голѣма

*) Ем. Вурмъ е роденъ на 15-й септемвай 1857 г. въ Бреслау; свършилъ е гимназия въ Берлинъ, слѣдвалъ е отъ 1876—80 химията въ Бреславския университетъ. Завѣждалъ е въ Руссия и Германия равачни фабрики. Отъ 1890 г. Вурмъ е депутатъ въ германския райстагъ и редакторъ на ханноверския социал-демократически еженевенъ вѣстникъ „Народна Воля“.

неприятелка на анархизма, — примѣръ за което ни служи борбата, която още Марксъ водѣше противъ Прудона и бакуниститѣ. Социал-демократията се е борила и се бори съ анархизма не само теоретически, но и практически; тя се бори съ единственото и най-доброто сръдство за борба, съ което работниците ще побѣдятъ всички свои неприятели: *просвѣщеніето*. Просвѣщеніето и *организираніето* на маситѣ въ занаятчийски и политически дружества, неуморимата агитация, ползуването отъ всѣки случай да се добиятъ посръдствомъ законодателството повече права за работническия народъ, усиливанието и уясняванието на неговото классово съзнание, усиливанието на неговата увѣренность въ собственитѣ си сили и по този начинъ приближаванието му къмъ онѣзи економически и политически цѣли, които произтичатъ отъ стремлението къмъ социализиране на производителнитѣ сръдства — ето това сж задачитѣ, които си е задала социал-демократическата партия, и които стоятъ въ най-остро противорѣчье съ „Propaganda der Thard“ (пропаганда на дѣлог. е. чръвъ хвърляние бомби) на анархизма. — На *антисемитизма* сж посвѣтени десетина страници. Особено внимание е обърнато на развитието на антисемитизма въ Германия. На края сж изброени всичкитѣ вѣстници на нѣмскитѣ антисемити и литературата по тоя прѣдмѣтъ, изъ мѣжду които ние ще цитиrome слѣдующитѣ: *А. Бебелъ*: антисемитизма и социал-демократизма: *Г. Краузе*: къмъ естественната история на антисемитизма въ Германия и *Д. Луксъ*: Еврейщина и прѣстѣпление. Частъ отъ Бебелевата брошура е преведена и на български въ „День“.

Особено грижливо сж написани членовѣтъ Arbeit (работа) Arbeiter (работници). Члена Arbeit im nasionallohn nimboschm Sinne (работата въ политикоекономически смисълъ) представлява едно прекрасно популярно изложено на *Капиталътъ* отъ Карла Маркса. Члена Arbeiterschutz (покровителствуване на работниците) прѣдставлява едно прекрасно изображение на перипетиитѣ на борбата, която носи название *борба на труда съ капитала*. Тука сж помѣстени рѣшеніята на парижкия интернационаленъ конгресъ за въвежданието на осмочасовния работенъ день, за *празнуваніето* на I Май, а тъй сжщо и рѣшеніята на всички нѣмски социал-демократически конгреси по тоя въпросъ. Покровителствуването на работниците се разглѣжда отдѣлно въ Австрия, Бельгия, Дания, Финляндия, Франция, Англия, Италия, Люксембургъ, Холандия, Норвегия, Австралия, Португалия, Ромъния, Русия, Швеция, Швейцария, Испания, Съединенитѣ Шати и Америка. Въ члена *Бельия* на кратко е изложена историята на работническото движение, съ което сж свързани скѣпитѣ имена на починалия *Цезиръ де Панъ* и на находящия се въ лудницата неуморимия борецъ за работническото дѣло *Жанъ Волдерсъ*.

Отъ прѣкрасния артиклъ Belqarbiter (рудокопачи) заемаме слѣдующата статия, която шотландския редакторъ *Керъ Харди*, социал-демократически прѣдставителъ въ долиата камара, е обна-

родвалъ въ „Labour Leaber“ по случай на последната стачка на рудокопачитѣ :

300 индивидуми, повечето праздни глави (idle fallows—faulie Kerle), на които принадлежатъ рудницитѣ на страната, получаватъ 340,000,000 м.

300,000 рудокопачи, които работятъ и денемъ и нощемъ съ рискъ на живота си за да ни снабдятъ съ въглища, получаватъ 300,000,000 м.

На всѣки капиталистъ годишно се пада . . . 113,340 м.

„ „ работникъ „ „ „ 1000 м.

„ „ капиталистъ на недѣля се пада 2180 м.

„ „ работникъ „ „ „ 19 м.

Артикла Buchdrucker (печатари работници) ни дава интересни свѣденія за състояние на печатарскитѣ синдикати въ Германия. „Сюзътъ на нѣмскитѣ печатари брои (Декемврий 1893 г.) 16,520 члена съ годишенъ приходъ 767,148 м. и расходъ 729,560 м. Никой занаятъ не брои повече *стачки* отъ колкото печатарския. Още *преди* основаването на какъвто и да било синдикатъ презъ Августъ 1848 г. е станала една стачка въ Хамбургъ, която е траяла 7 недѣли и за която сж биле исхарчени 4307 м. Най-големата стачка *преди* основаването на какъвто и да билъ синдикатъ е станала въ Лайпцигъ въ 1865 г. Въ стачката сж взели участие 500 печатари; траяло е отъ 4 Априлий до 5 Юнй и сж били исхарчени 10,320 талера (1 талеръ 3^{1/2} фр.). Последната голѣма стачка, която се е свършила неблагоприятно за работницитѣ, е избухнала на 31 Октомврий 1891 г. и е траяла до края на Януарий 1892 г. Стачката е имала за цѣль намаляването на работния день на 9 часа за да се даде работа на тия, които конкуренцията е исхвърлила на улицата. Въ стачката сж зели участие 12,000 работници и сж биле исхарчени 2,288,000 м. Толкова приблизително сж изгубили и господаритѣ, тъй щото стачката е струвала приблизително *петъ милиона марки*.

Като оставяме интересни работи на страна, тоя пътъ свършваме, като забѣлѣзваме мимоходомъ, че въ членъ *България*, нашитѣ нѣмски другари съ радостъ отбѣлѣзватъ появянieto на работническото движение въ България, избиранieto на другаритѣ Сакъзовъ и Габровски депутати, превежданieto съчиненията на Геда, Лафарга, Плеханова, Бебела, Енгелса на български и пр.

К.—Ид.

„Живота на забѣлѣжителни хора“, биографическа библиотека № 1 *В. Г. Велински*, живота и литературната му идѣтелностъ отъ М. А. Протопоповъ; № 2 *Н. А. Добролюбовъ*, живота и литературната му дѣятелностъ отъ Скабичевски, превелъ И. Михайловъ, Варна 1895 год.

Бързаме да отбѣлѣжиме цѣнни приносъ въ нашата безотборна преводна литература—отбѣлѣзанитѣ отлично преведени биографии

на най-симпатичните руски обществени дѣйци, критиците Бѣлински и Добролюбовъ, ярките представители на двѣ послѣдователни епохи въ развитието на руската обществена мисль. Това сѣ такива носители на общочовѣчески идеали, животописанието на които, както се изразява Протопоповъ въ въведението си къмъ горния биография на Бѣлински, „не убиватъ въ читателя нито едно благородно вѣрване“. „Нито скърбъ, нито разочорование ще испита читателя, като се запознае съ нравственната личност на знаменития критикъ. Наопаки: това е едно отъ ония съзерпання, които ободряватъ душата и утвърдяватъ вѣрата въ човѣка и неговото достойнство. Безгрѣшенъ е само единъ Богъ въ тоя свѣтъ, но и мѣжду хората има праведници, безъ които земята не би стояла и — Бѣлински (а ний ще кажемъ, не по-малко и Добролюбовъ р.) е билъ единъ отъ тѣхъ“ ... „Не литературните симпатии, не благодарните и почитателни чувства на ученика къмъ учителя ни въодушавляватъ, — това би било малко, — а именно гордостта и радостта за човѣческата природа, която въ най-добритъ си образци ни се представява на висотата на идеала.“

Както казва Протопоповъ по-нататъкъ въ сжщото си въведение, идеите остаряватъ, но високо идейний стремежъ на отделната личностъ къмъ истината и общечовѣческото благосияе презъ вѣкове. „Личностите умиратъ, но човѣчеството живѣе; блѣднеятъ и губятъ си значението идеите, но истината блѣщи въ своята вѣчна свѣтлина. Идеалите падатъ, но не изчезва стремлението къмъ идеалното. Както животътъ се заключава въ процеса на живота, така истината се заключава въ процеса на нейното раскрытие. Който подканя и повдига хората на обща работа, на обща борба, който съ своя примѣръ, съ своя животъ, съ своите идеи пробужда у насъ дѣятелността на ума и чувствата — той е достоенъ служител на истината, макаръ че прогресирующия животъ да е оставилъ задъ себе си живитѣ нѣкога и широки форми, и пътятъ на неговата мисль“.

По-близкото запознаване съ духовната личност на тия „достойни служители на истината“, още повече сега, когато срѣдъ чудовищния егоизмъ на свършенния буржуазенъ строй, насъ често ни обхваща ужасъ предъ нарастващото израждане на човѣшката пророда; срѣдъ тая нравствена задуха, по близкото запознаване съ дѣйци като Бѣлински и Добролюбовъ, е сжществено необходимо за всѣки, който се отвръща отъ окръжаващата ни морална атмосфера. Особено това е на мѣсто за българския младежъ. Да се отървеш за минута отъ вледенящото униние срѣдъ дълбоко-отвратителните Каменовци; да се издигнешъ надъ тая жалка пѣлпачъ, и да погледнешъ въ сяйните лица на тѣзи, които искупватъ, въздигатъ окалѣното човѣшко достоинство, това дѣйствително ще каже да се сродишъ съ по-ривитѣ, стоящи далечъ горѣ отъ окръжаваща те житейска мерзостъ. Душата трепетно се ободрява, и приготвя за нова борба.

Дайте въ нашата бѣдна литература повечко такава четиво, нека и послѣдния грамотенъ у насъ се запознае съ живота на истинските свѣтци — самоотверженните носители на вѣчни прогресъ.

Горѣщо препоръчваме на нашите читатели тая биографическа библиотека, която даде и обѣщава да даде тѣй полезно четиво, превеждана съ вѣщина, печатана съ грижливостъ, при това и съ портретите на дѣйците, изработени отлично. Намира се у издателите и въ Варна Г. Г. Тимофеевъ и Божиловъ.

Стр.

Спестовностъ отъ С. Смайлсъ. Преводъ отъ Русски.

Едничкото добро, което читателятъ срѣща въ книгите на Смайлса, то е личний примѣръ изъ живота на разни людѣ на науката, искусството и обществеността. Философията на Смайлса — ако може да се говори за такава у този повърхностенъ писател — е индивидуалистическа. Щастието на човѣчеството той вижда въ личното щастие на отделний човѣкъ, и за това за Смайлса не сжествува въпроса, какъ се е добило това „щастие“, дали не съ потѣпкванието надѣждитѣ на толкози други човѣци, дали не съ нещастieto на ближните. Принципетъ на конкуренцията, безсърдечното английско правило: да се успѣе въ живота, макаръ съ съсипванието на хиляди човѣчески сжщества, намира въ книгите на Смайлса най пълно изражение. — Въ тази книжка, спестовността се противопоставя на разсипничеството и никой разуменъ човѣкъ не може да оскъжда това, обаче ако вий въздигнете спестяванието въ социална добродетель и въ срѣдство за повдигане на работний народъ, или отидете да мислите, че по този начинъ може да се разрѣши и социалний въпросъ — вий ще се покажете до нѣмай кѣдѣ смѣшенъ. Причините на социалните неправди се криятъ другадѣ и тѣ не могатъ се отстраня въ личните добродѣтели на отделните човѣци. Тѣй сжщо не трѣбва да се испуща изъ предъ видъ, че скъсяванието на своите потребности или стремлението къмъ тѣхното довеждане до минимумъ е антисоциално стрѣмление. Напротивъ всичко въ историята на човѣчеството говори, че прогресътъ ни води къмъ увеличаването потребитѣ на човѣка, като индивидуумъ и като социална единица. У тѣзи народи или классове отъ народа, у които липсватъ потребности, сж най назаднали и обрѣчени на застои и унищожение. Колкото за българското издание на тази книжка, ний ще оставимъ на самия читачель да се произнесе дали си има смисълъ да се разпространяватъ идеите за спестовностъ и въздържане между единъ народъ, който въ голѣмото свое множество живѣе въ колиби и се храни съ лукъ и пиперъ.

Писмо към женитѣ от Жорж Ренар, превел от френски Г. С. — Книга за горѣщо прѣпорѣчване на нашитѣ жени, които и тѣй иматъ съвсемъ малко четиво по тѣхното положение. Осмѣляваме се само да забѣлѣжимъ на преводачѣтъ, че и по-меракливи правописци-реформатори отъ него напустнаха или напушчатъ мерака си да прокарватъ такива коренни реформи, особено съ преводни брошури.

Изложение за състоянието на Видински окръжъ презъ 1894—95 год., отъ и. д. Видинский Окрѣженъ Управитель Георги Писановъ. — Когато всичкитѣ управители почнатъ да печататъ тия си изложения, нашитѣ економисти ще иматъ едно лекодостѣпно, макаръ и повърхно изложение за економическото състояние на цѣлото ни отечество. Врѣме е да се задлѣжатъ всички Окр. Управители въ България да си печататъ изложенията.

ИЗЪ ЖИВОТА И НАУКАТА.

ДВѢ ДУМИ

Отъ George Renard.

(Посвѣщаватъ се на нашитѣ противници).

Колко пѣти не сте чували и не чувате още да се срѣщуполагатъ демокрация и аристокрация, социализмъ и индивидуализмъ!

Да се не зловиди на „нищия духомъ“: бѣдѣщето е въ мирението повече и повече научно, повече и повече свършено на тѣзи двѣ крайности.

Партизанитѣ на аристокрацията твърдятъ, че *фактически* хората сѣ неравни. Това е вѣрно, защото, очевидно е, всичкитѣ хора нѣматъ еднаква талия, една сила, еднаква способностъ.

Партизанитѣ пъкъ на демокрацията настояватъ, че *по право* хората сѣ равни. И това е вѣрно. Мѣжду людѣто има еквиваленция просто за туй, защото всѣкий отъ тѣхъ е човѣкъ, личностъ.

Така срѣщуполагани, тѣзи двѣ твърдения сочатъ да нѣматъ нищо общо помежду си. Но взрете се по внимателно.

Демокрацията иска щото общественитѣ служби да бѣдѣтъ еднакво достѣпни и за синѣтъ на селаченина-работникъ, и за синѣтъ на банкера или маркиза. Тя иска, на теория поне, щото общественното положение на единъ гражданинъ да бѣде пропорционаленъ на неговото достойнство. Тя има за начало, че

нравственността и труда сѣ единственитѣ цѣнни качества за почести и служби. Обаче, какво е това начало, ако не аристократическо, начало, което може да се формулира така: най-високитѣ положения на най-добритѣ. То самъ замѣсти лъжовната, изкуственната, нагласената аристокрация, тази, която се крепи на наслѣдство, която се основава на дѣди и пари, съ истинската, естественната аристокрация, която е лична и пожизнена.

Демокрацията достига до слѣдния изводъ, когато тя разбира и ще разбере по-добрѣ и по-добрѣ, именно: че тя трѣбва да обезпечи на всичкитѣ членове въ обществото толкова равни, колкото и възможни шансове за тѣхното *всестранно развитие*. Но понеже способноститѣ на хората не сѣ тождествени, то *всестранното* развитие става по необходимостъ *неравно* развитие. Всѣкога ще се намѣрятъ хора по способни отъ други да бѣдѣтъ учени, артисти, писатели, изобразители. Всичкитѣ пасажери въ кораба не могатъ да бѣдѣтъ капитани. Така щото и въ най демократическия общественъ битъ неравенството и естественното различие у хората непременно ще докаратъ едно функционално неравенство и различие.

А това ще каже, че демокрацията прѣдизвиква съществуването на аристокрацията, но, пакъ да го речемъ, на една аристокрация, която ще бѣде правдоподобна, понеже нейното дѣствително преимущество ще се опира само на личното ѣ достойнството.

Може да се каже нѣщо повече: демокрацията не се стреми само да възвърне на истинската аристокрация нейното мѣсто и роля, ограбени отъ лъжовната; тя се стрѣми още да я разшири, да я обобщи. Като дава едно пълно и подходяще образование на всички дѣца, тя принася избора отъ една малочислена група привилегировани на цѣло едно поколение; като предлага същевременно на най-даровититѣ сръдства да се възвисятъ наравно; тя подига общия уровень, тя създава публика по способна да пѣни таланта, тя дава просторъ на челоувѣчеството да испустне всичкия си цвѣтъ, да принесе всичкитѣ си плодове. Казватъ по нѣкога на демократитѣ: „видите ли! вий искате тѣлпата да управлява“. — Не, могатъ да отговорятъ тѣ, защото ний не искаме да има вече тѣлпа. — По-аристократъ отъ това човѣкъ не би могълъ да бѣде.

.....

Не по малко повърхностно е и сръщупологаниято между социализма и индивидуализмъ.

Човѣкъ отъ рождението си е и членъ на обществото и индивидуумъ.

Той има по силата на нѣщата и една собственна индивидуалностъ и една малко или много тѣсна солидарностъ съ фамилията, нацията и расата, на която принадлежи.

Слѣдователно, въ всѣко време и въ всѣка страна всѣки човѣкъ си запазва извѣстни права и признава извѣстни длѣжности къмъ обществото, на което то е членъ.

Обаче, какво искатъ социалиститѣ? Желаятъ ли тѣ да уничтожатъ следуемата се частъ на индивидуума, за да се предаде всичко на обществото? Никакъ.

Тѣ претендиратъ само, че сж изоставени на индуйнаума нѣща, които по право се падатъ на държавата, и наопаке. Тѣ желаятъ да измѣнятъ именно това несправедливо распространение на нѣщата.

По отношение къмъ нѣщата отъ материаленъ характеръ, като собствеността на земята, на капиталитѣ, на минитѣ, на желѣзницитѣ, като производството и распредѣлението на богатствата, тѣ искатъ, щото всичко това да се владѣе, експлоатира и управлява на общи разноски и печалби, така щото частния интересъ да се слѣе съ общия, така щото и труда и удоволствията да бѣдѣтъ равномѣрно распредѣление.

По отношение къмъ нѣщата отъ мораленъ характеръ, като религията, философията, искуството и науката, тѣ оспоряватъ на държавата властта, която си присвоява, да закриля извѣстни учения, да благоизволява или да отрича официалния си печатъ на такъва и такъва теория.

Върху тая точка социалиститѣ сж по индивидуалисти отъ повечето сегашни правителства.

Тѣ сж по индуйналисти и въ областта на политиката, когато искатъ пълна свобода на пресата, събранията и съдружаванията.

Тѣ сж по индивидуалисти даже и тогава, когато изискватъ посрѣдничеството на закона, за да се изравнятъ общественитѣ условия. И наистина, тѣхната цѣль е да направятъ индивидуума по свободенъ, да еманципиратъ човѣкъ отъ човѣка, да не тѣрпятъ въ бѣдѣще, щото богатитѣ да упражняватъ върху бѣднитѣ една преѣснителна властъ, купувайки гласа на избирателъ, перото на журналиста, хубостта на дѣвойката и пр.

Това не ще попрѣче на наивнитѣ и лукавитѣ да предѣвкватъ утрѣ, че социалиститѣ не даватъ мѣсто на индивидуалната свобода и че демократитѣ сж родени врагове на аристокрацията!

Превелъ: Х. Я.

Фридрихъ Енгелсъ.

На 24-ий Юлий (5. Авг.) Работническото движение отъ цѣлий свѣтъ загуби и вторий основателъ на научни социализмъ, вторий отъ двамата исполини на мисълта, които преди половинъ вѣкъ още бѣха посочили на работническата класа пѣтя

за пълното освобождение на цѣлото човѣчество. Подиръ смъртта на Карлъ Маркса (2/14 Мартъ 1883 г.), смъртта на Фридрихъ Енгелса оставя втора страшна празнина въ редоветъ на борящия се пролетариатъ и въ областта на обществената и економическа наука. Може да се каже заедно съ редакцията на нѣмското социалистическо списание *Neue Zeit*, че „смъртта на Енгелса ни се показва повече мъчителна, отъ колкото она на Карлъ Маркса, тъй като съ Енгелса ний напълно загубваме и Карлъ Маркса. До като Енгелсъ живѣеше, духовний миръ на когото бѣше тъй тѣсно свързанъ съ оня на Маркса, живѣеше и Марксъ по-между насъ и ний се намирахме подъ живото влияние и на двамата. Сега и двамата ги нѣма вече.“ Но ако човѣчеството е принудено рано ли късно да се раздѣля отъ своитѣ благодѣтели, то има всички възможности да спаси и распространи тѣхнитѣ учения, да ги прѣдава отъ родъ въ родъ, отъ страна въ страна. Учението на Карлъ Маркса и Фридрихъ Енгелса е проникнало въ всички кѣтове на земний шаръ; то е обладало не само просвѣтителъ безпристрастни умове на двата свѣта, то се е вмъкнало въ сърдцата и на многомиллионитѣ човѣчески маси. Историята на човѣчеството незнае ни една научно обоснована философия, която да е вълнувала и движала човѣчеството тъй, както философията на научний социализмъ. Нейното триумфално шествие се извършва въ двѣ направления: тя покорява хората на науката и плѣнява работнитѣ маси. Въ това щастливо тѣсно съединение се крие залогътъ и за нейното велико бѣдѣще, тъй като тя ся явява неумолима и всепокоряюша, като самий животъ.

Българский животъ и той е закаченъ отъ могъществениитѣ вълни на тава всемирно учение. Хилядитѣ съзвателни работници, които съставляватъ социалистическата партия у насъ, сѣ живи свидѣтели на това. Стотини млади самоотверженни сили работятъ неуморно за събужданieto на работната масса у насъ, на нея цѣль служатъ и редъ литературни издания. По край главния органъ на партията, в. „Социалистъ“, за проводникъ на създаденото отъ Карлъ Марксъ и Фидрихъ Енгелса мирозерцание служи и мѣсечното списание на партията „День“, което има за цѣль да освѣтлява отъ сжшата изходна точка въпроситѣ на науката, литературата и общественый животъ върху българската почва. Българскитѣ послѣдователи на социализма нѣматъ съ какво по-добрь да почетатъ памятьта на великий учитель освѣтъ съ удвояване енергията, распространяване идеитѣ на освободителното учение. Напрѣдъ и винаги напрѣдъ — това е наший всегдашенъ девизъ.

Петко Р. Славейковъ и Трайно Ц. Китанчевъ.

Презъ това лѣто българский народъ е ималъ да претърпи загубата на двамина свои отлични мъже: Петко Р. Славейковъ.

(умрѣлъ на 1 Юлий) и Трайко Ц. Китанчевъ (умрѣлъ на 1 Августъ), отъ които първий почина на 70 год. възраст, а вторий въ цѣлтѣтъ на годинитѣ си — на 37 год.

Дѣятелността на П. Р. Славейковъ спада въ годинитѣ на освобождението, въ които той е билъ всецѣло предаденъ на духовното и политическо събуждение на българския народъ, като учител, пѣвецъ и публицистъ. Неговото слово и неговото перо еднакво силно сж дѣйствували за достигане на цѣльта. Българския языкъ за първъ пѣтъ подъ перото на Славейкова биде излѣнъ въ сладки и звучни стихове, както и българската гражданска речъ за прѣвъ пѣтъ получи потрѣбната мъжественност. Петко Р. Славейковъ за винаги ще остане единъ отъ яркитѣ прѣдставители на оная епоха, която съ право се нарича епоха на възражданieto. Въ послѣ-освободителний периодъ на живота си дядо Славейковъ се е числилъ въ рѣдоветѣ на Либералната партия, на която той е билъ единъ отъ първитѣ основатели и видни членове. Послѣднитѣ години на живота си, той прѣкара почти забравенъ, страдающъ отъ тѣжкъ недѣжъ, който го е правялъ почти загубенъ за окръжающитѣ. Като литературна и обществена личностъ той заема мѣсто въ редовете на борцитѣ за освободителний периодъ. Тамъ той е проявилъ най силно видающитѣ се черти на своята крупна литературна и обществена физиономия.

Друго е впечатлението отъ смъртъта на Т. Ц. Китанчева. Той бѣ грабната изъ срѣдата на живата съвременность, съ силата на необходимостта бѣ истрѣгнато орѣжието изъ рацѣтъ му. Той бѣ въ срѣдата на самий кипежъ на живота. Неговото значение въ пустотата на българския животъ бѣ толкова голѣмо, че и до сега не се вѣрва човѣку, да е той загиналъ. Силата на Китанчева не бѣ въ миналото, а въ настоящето и не само въ настоящето на освободената частъ на нашия народъ, а и въ онава на една нещастна страна, неговата родина — Македония. Прѣзъ послѣдния мѣсецъ на живота си, той бѣ потѣлнатъ съ дѣлата на Македонски Комитетъ, плодъ отъ което излѣзе тѣй нареченото „възстание въ Македония.“ Но това никакъ не му попрѣче да значе нѣщо и много нѣщо за живота отсамъ родопитѣ. Неговата демократическа натура не можеше да се помири съ прикритата дволична политика на придворнитѣ управници, но той имаше коренътъ си твърдѣ дълбоко въ българското политиканство отъ годинитѣ подиръ преврата въ 1881 до съединението въ 1885, за да има търпението да види на учнитѣ основи на истинския демократизмъ. Ето защо ний го привиждаме по скоро да върви съ Каравелова, отколкото да пристѣпи къмъ създаването на едно ново политическо течение, което би повече съотвѣтствувало на неговата непоковареност и прямота. Китанчевъ е плодъ на своето време, а то е забѣлжително по натуралний си демократизмъ, пѣленъ съ примѣси отъ най незабулено демагогство, което у повечето управници се

изражда въ тирания. Скория край, който взе Каравеловото управление на 9-й Авг. 1886 г., навременното откъсване на Китанчева отъ Стамболова дълго време подиръ тази дата, послѣдующитѣ години на постоянна оппозиция, послужиха му много да запази себе си отъ оная хлѣзгава почва, на която се поставятъ всички демократствуващи, които не излизатъ въ своята дѣятелность отъ политическото възпитание на народа. Обаче хвърленъ въ затвора отъ нѣкогашния си другаръ — Стамболова, това живо съобщение съ живота и съ зараждающитѣ се нови демократически сили се прѣкъсна и той остана на полъ пѣтя. Кога той излѣзе отъ затвора, ново-поделата се борба го постигна и не му остави време за изработване нова тактика. Рѣшителното преминаване на съединителскитѣ шефове Величковъ и Маджаровъ къмъ Стоилова и Начовичъ и приемането имъ политиката на Князь Фердинанда, хвърли Китанчева заедно съ г. Каравелова въ рѣзка оппозиция къмъ днешнитѣ властующи и като всѣка оппозиция, която види дѣльта далечъ предъ себе си, той води, при всичкитѣ си едноврѣмешни замашки, една възпитателна, една благородна оппозиция. Той бѣ говорливъ, сладкодуменъ и най главно — ясенъ. За него нѣмаше мъчнотия въ изложение на мислитѣ; всичко въ неговий езикъ приемаше простанароденъ характеръ. Той увеличаваше слушателитѣ и можеше, когато поиска, да истрѣгне отъ тѣхъ най дълбоки осѣщания: той имаше толкова общо съ тѣхъ!

Между своитѣ другари, руссофилствуващитѣ демократи, той е единичкия, който можа да спечели симпатитѣ на младежъта. То за това пѣкъ той стоеше и на една глава по високо отъ тѣхъ. Това испѣква най очевидно въ денътъ на погрѣбението му. Въ срѣдата на партийнитѣ му другари не се намѣри ни единъ, който да оцѣни по достоинство това, що е билъ той за истиний демократизмъ. Ний се съмнѣваме дали е билъ той разбранъ добръ отъ тѣхъ. Кѣсоголедството е присѣщо на демократствуващитѣ буржуа.

С М Ъ С Ъ.

Парижкото всемирно изложение въ 1900 год.

Тѣмко 144 проекта бѣхъ изложени въ палата на Индустриата за бѣджето изложение. Плановетѣ сж гигантски и по мащабъ и по изобрѣтателность. Всѣки се е мѣчилъ, освѣнъ дружелюбно, да изпълни и въображението на свѣта; всѣки е ималъ да намѣри истинско слоу — рѣдкость, която да бие най-силно въ очи. Ако слоу-то на изложението въ 1885 г. бѣше Каравеловата кула, то слоу-то на бѣджето изложение — дванадесетъ години слѣдъ първото, би трѣбало да бѣде нѣщо по

оригинално и по гигантско отъ нея. И ето защо, ако по пред-
парижанитѣ имахъ въ една своя пѣсенъ „кулата (Айфеловата)
ни пази“, сега трѣба да промѣнятъ думитѣ: „пазѣте кулата“.
Наистина, Айфеловата кула ще бѣде забравена и посрамена на
бѣдѣщето изложение. Нѣкои казватъ, че слѣдъ прочутата Па-
намска афера, въ която се показва оплесканиѣ въ краж-
рѣцѣ на републиканскитѣ републиканци — патриоти, Айфеловата
кула се понижила цѣли 20 метра, разбира се, отъ срамъ. Не-
чудно, ако слѣдъ петъ години тя се понижи още на 20 ме-
травъ, потъне въ земята.

Въ нѣкои отъ проектитѣ се предлага на върха на Айфеловата кула да се тури единъ грамаденъ куполъ (кубе) C'est mal en pis, отъ зло на по-зло — казватъ на туй французитѣ — смѣхъ. Други предлагатъ да се построятъ на първата платформа (plate forme) висящи градини, други пъкъ предлага да се почне отъ тука единъ въздушенъ пътъ (надъ изложението). Нѣкои искатъ връзъ кулата да се тури едно огромно кълбо. Нѣкои Марселъ иска да се подигне по на високо съ една гигантска статуя въ която всичкитѣ небесни птици щѣли да си правятъ гнездата. Най-сетнѣ Sebillot иска да се замѣни съ друга кула висока 500 метра. Кolkото пъкъ за балонитѣ, лантернитѣ, които нашастната кула е укичена, не трѣба и да се изброява. Артиста Robida прѣдлага да се построи една частъ „старъ Парижъ“, по подражание на „стария Анверсъ“ въ послѣднѣ Анверско изложение. Нѣкои проектиратъ и единъ голѣмъ вулканъ. Това ще представлява една искусствена планина, вътрѣ въ която ще има машини да изхвърлятъ и искусствена лава. Така отъ сега нататкъ ще се конкурира и природата! Алфредъ Леклеркъ проектира два голѣми слона, вътрѣ въ които ще са салони, ресторани и театри. Хоботитѣ имъ ще се съединяватъ и ще бѣдѣтъ толкозъ голѣми, щого прѣзъ тѣхъ ще мине по единъ съединителенъ трамвай. По Айфеловата кула ще се тръжни, които отъ силнитѣ вѣтрове ще свирятъ на публични мелодии. Айфеловата кула ще заприлича на Маммонова колона. Между зданията за изложението (павилионитѣ) Cassieu-Vent проектира и единъ кристаленъ палатъ, който би могълъ конкурира съ онѣя изъ „Хиляда и една нощъ“. За забѣлѣзване бѣдѣщето изложение ще се прослави съ електричеството, съ желѣзото, както по-първото.

Гигантски е планътъ на депутатъ Грусѣ. Той прѣдлага да се направи единъ подземенъ градъ, което, ако се осъществи наистина, би било clou de l'Exposition (най-забѣлѣжителното изложение). Преди много години още единъ аржентински докторъ Мартиненъ искаше отъ правителствата сръдства да се ископае една дупка чакъ до центра на земята. Споредъ ако всѣка цивилизована държава даде по 20,000,000 лева, като се копае по 10 метра на денонощие ще се достигне до центра на земята за 1,600 години! И всичко това само да

Д Е Н Ъ

СОЦИАЛИЗМЪТЪ И ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯТА.

Отъ К. Кауцки.

I. Опредѣление на предметъта.

Извѣстно е че социалъ-демократията рѣшително отгвърля смѣшното требование да представи единъ шаблонъ, по който бѣдѣщето общество би могло да се урежда; сжщо тѣй тя не може да опредѣли нѣкакъвъ шаблонъ, по който да се моделира и движението на пролетариата въ настоящия моментъ и въ най-близко бѣдѣще. Тя има опредѣлена теоретическа основа, и до сега всички опитвания да я расклатятъ послужили сж само да я укрѣпятъ и потвърдятъ. Но ако основата ѝ е нерасклатима, отъ това ни най-малко не слѣдва едноформеностъта на движението. Тази основа, както е извѣстно, почива върху мировърѣнието, че „всичко тече“, че всички явления се намиратъ въ постоянно измѣнение и че, слѣдователно, всѣка истина е относителна и че тя е вѣрна само при извѣстни условия.

И тѣй, теоретическата основа на социалъ-демократията сѣбѣ не прилича на едно домашно кѣтче, въ което нейни послѣдователи би могли удобно да се распложатъ върху трудовѣ на своитѣ предшественници. Хоцѣтъ на развитието създава нови задачи и теоретическата основа не дава на готово тѣхното рѣшение, а представлява само исходната точка, отъ гдѣто тѣ би могли да се разрѣшатъ.

Едно отъ нѣшитѣ основни начала е, че двигателната сила на днешното общественно развитие е классовата борба между пролетариата и буржуазията. Но това не значи, че който знае тази истина на изустъ разбира всички политически и социални борби на нашето време. Напримѣръ,